

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAZİ ALMANYASI'NIN II. DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DİLLİ
SOVYET SAVAŞ ESİRLERİNİN EĞİTİMİNE YÖNELİK
POLİTİKASI

MUHAMMED İBRAHİM AKIL

İzmir
2023

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAZİ ALMANYASI'NIN II. DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DİLLİ
SOVYET SAVAŞ ESİRLERİNİN EĞİTİMİNE YÖNELİK
POLİTİKASI

MUHAMMED İBRAHİM AKIL

DANIŞMAN

DR.ÖĞR.ÜYESİ ERKAN SERÇE

İzmir

2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Nazi Almanyası’nın II. Dünya Savaşında Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinin Eğitimine Yönelik Politikası” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

31/10/2023

Muhammed İbrahim AKIL

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 21/11/2023

Tez Başlığı:

Nazi Almanyası'nın II. Dünya Savaşında Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinin Eğitimine Yönelik Politikası

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 141 sayfalık kısmına ilişkin, 21/11/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programı'ndan (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen filtreleme tiplerinden biri (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum **X**

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) **X**

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☐

☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☐ Alıntılar dâhil, ☐ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça dâhil, ☐ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu LK SAYFA Çıktısı. X EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. X	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Muhammed İbrahim AKIL

Öğrenci No: 11011000000000000000

Anabilim Dalı: Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Programı: Tarih Öğretmenliği

Statüsü: Yüksek Lisans **X** Doktora ☐

ÖĞRENCİ DANIŞMAN

Muhammed İbrahim AKIL

Dr.Öğr. Üyesi Erkan Serçe

21.11.2023

21.11.2023

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu () işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine başvurunuz.

2:Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarını içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4:Turnitin-Tez İntihal Analiz ProgramıayüklemeyipirkerinDosyaBaşlığı (document title) olaraktezbaşlığınintamamı. YazarAdı (author's first name) olaraköğrencininadı. YazarSoyadı (author's last name) olaraköğrencininsoyadıbilgisiniyazınız.

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitim sürecinde bana insani konuda katkıda bulunan Prof. Dr. Ercan Uyanık’a teşekkür ederim. Öte yandan hayatım boyunca beni her konuda destekleyen, tezin araştırma ve yazım sürecinde bana sabır ve özveri gösteren annem Nebahat Akıl ve babam Turgay Akıl’a da canı gönülden teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez sürecinde bana desteğini esirgemeyen Zeynep Karaca’ya da teşekkürü bir borç bilirim. Üzerinde çalışmış olduğum bu tezi, II. Dünya Savaşı’nda gamalı haç ile kızıl yıldız arasında kalmış Türk dilli halkların anısına ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1 Problem Durumu.....	1
1.2 Amaç ve Önem	1
1.3 Problem Cümlesi/Alt Problem Cümleleri	1
1.4 Tanım.....	2
BÖLÜM II	3
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	3
BÖLÜM III	6
YÖNTEM	6
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni.....	6
3.2 Evren ve Örneklem	6
3.3 Veri Toplama Süreci ve Araçları	6
3.4 Verilerin Analizi	6
3.5 Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliliği	6
3.6 Araştırmacının Rolü.....	7
3.7 Literatür Değerlendirmesi	7
BÖLÜM IV	14
BULGULAR.....	14
BİRİNCİ KISIM	14
RUS HEGEMONYASINDAKİ TÜRK BÖLGELERİ.....	14
1.1 Rus İmparatorluğunun Türk Bölgelerine Yönelik İşgal Hareketleri.....	14

1.2 1917 İhtilali ve Bolşeviklerin Türk Bölgelerinde İcra Ettikleri Korenizatsiya Faaliyetleri	17
1.2.1 İdil-Ural Bölgesi	18
1.2.2 Türkistan Bölgesi	21
1.2.3 Azerbaycan Bölgesi	28
1.3 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin Kurulması	32
İKİNCİ KISIM.....	34
II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRK DİLLİ SOVYET SAVAŞ ESİRLERİNDEN OLUŞTURULAN ASKERİ BİRLİKLER.....	34
2.1 Nazi Almanyası'nın Siyasi, Sosyal ve Askeri Alanlardaki Faaliyetleri.....	34
2.2 Almanya ile SSCB Arasında Savaş Tetikleyen Süreç	42
2.3 Barbarossa Harekâtı ve Sovyet Savaş Esirlerinin Durumu	46
2.4 Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinin Eğitime Yönelik Politikası.....	59
2.5 Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinden Oluşturulan Askeri Birlikler.....	67
2.6 Adlon Toplantısı ve Milli Temsilciliklerin Kurulması	72
2.7 Oluşturulan Askeri Birliklerin Görevlendirilmeleri	76
2.8 Savaşın ve Lejyonerlerin Sonu	88
BÖLÜM V	93
SONUÇ	93
KAYNAKÇA.....	96
EKLER.....	104
EK 1.	104
EK 2.	105
EK 3.	106
EK 4.	107
EK 5.	108
EK 6.	109
EK 7.	110

EK 8.....	111
EK 9.....	112
EK 10.....	113
EK 11.....	114
EK 12.....	115
EK 13.....	116
EK 14.....	117
EK 15.....	118
EK 16.....	119
EK 17.....	120
EK 18.....	121
EK 19.....	122
EK 20.....	123
EK 21.....	124
EK 22.....	125
EK 23.....	126
EK 24.....	127
EK 25.....	128
EK 26.....	129
EK 27.....	130

ÖZET

NAZİ ALMANYASI'NIN II. DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DİLLİ SOVYET SAVAŞ ESİRLERİNİN EĞİTİMİNE YÖNELİK POLİTİKASI

16. yüzyıldan itibaren genişleme siyaseti uygulamaya başlayan Ruslar, İdil-Ural, Kırım, Azerbaycan ve Türkistan bölgeleri gibi Türk dilli halkların yoğun yaşadıkları bölgeleri işgal ederek, 19. yüzyıla kadar daha nice bölgeleri kendi hâkimiyetleri altına almışlardır. Bahsi geçen bölgelerde, hem imparatorluk döneminde uygulanan asimilasyon hareketleri, hem de Rus İç Savaşı'ndan sonra Bolşevik yönetimince icra edilen korenizatsiya faaliyetleri, acı bir vaziyette zuhur etmiştir. Adolf Hitler'in emri doğrultusunda 22 Haziran 1941'de Alman Ordusu'nun SSCB'ye karşı başlattığı Barbarossa Harekâtı'nda, esir düşen yaklaşık 3 milyon 800 bin Sovyet askerinin bir kısmını da Türkçe konuşan halklara mensup askerler oluşturmaktaydı. Bu hususta çeşitli etkenlerin baş göstermesiyle Almanlar, dönemin şartları çerçevesinde bir eğitim politikası uygulayarak Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Uygulanan eğitim politikası çerçevesinde farklı askeri birlikler oluşturularak, harp sahalarında ihtiyaca, zamana ve şartlara göre farklı amaçlarda farklı yerlerde görevlendirilmişlerdir. Bu çalışmada, Barbarossa Harekâtı'nda esir düşen Türkçe konuşan halklara mensup Sovyet askerlerinin, Almanların uyguladıkları eğitim politikaları çerçevesinde savaşta nasıl bir rol oynadıkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Uygulanan eğitim politikasının ana hatları incelenerek, daha sonra oluşturulan askeri birliklerin Alman Ordusu'ndaki faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Korenizatsiya, Nasyonal Sosyalizm, Lejyon

ABSTRACT

NAZI GERMANY'S POLICY TOWARDS THE EDUCATION OF TURKIC-SPEAKING SOVIET PRISONERS OF WAR DURING WORLD WAR II

Starting from the 16th century, the Russians, who started to implement a policy of enlargement, occupied the regions where Turkic-speaking peoples such as Idil-Ural, Crimea, Azerbaijan and Turkistan regions lived intensely, and took many more regions under their rule until the 19th century. In the aforementioned regions, both the assimilation movements implemented during the imperial period and the korenizatsiia activities carried out by the Bolshevik administration after the Russian Civil War took place in a painful conditions. In line with Adolf Hitler's order, in the Barbarossa Operation launched by the German Army against the USSR on 22 June 1941, some of the 3 million 800 thousand Soviet soldiers who were captured were also soldiers belonging to Turkic-speaking peoples. With the emergence of various factors in this regard, the Germans applied an education policy under the conditions of the period, and made use of the Turkic-speaking Soviet prisoners of war. The applied education policy, within the framework of different military troops was formed and they were assigned to different places on the battlefields for different purposes according to the needs, time and conditions. In this study, it has been tried to reveal Soviet soldiers belonging to Turkic-speaking peoples, who were captured in the Barbarossa Operation, what kind of a role they played in the war within the framework of the education policies implemented by the Germans. The outlines of the applied education policy were examined and of military troops formed later the activities of in the German Army were evaluated.

Keywords: Korenization, National Socialism, Legion

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Problem Durumu

22 Haziran 1941’de Alman Ordusu’nun SSCB’ye karşı icra etmiş olduğu Barbarossa Harekâtı’nda Ocak 1942’ye kadar yaklaşık 3 milyon 800 bin Sovyet askeri, Almanlara esir düşmüştür. Harekât sürecinde bu kadar fazla esir alacaklarını tahmin etmeyen Almanlar, ileriki zamanlarda farklı etkenlerin ve şartların devreye girmesiyle bu savaş esirlerinden faydalanmaya çalışmışlardır. Özellikle de hem Türk bürokrasisinden hem de Alman bürokrasisinden gelen tavsiyeler üzerine Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden askeri alanda faydalanılması hususunda çalışmalarda bulunularak, ön aşamada belli başlı bir politikanın uygulanması söz konusu olmuştur. Mevzu bahis politika ise bir eğitim politikasıdır. Bu nedenle söz konusu eğitim politikasının nasıl icra edildiği ve bu politika çerçevesinde nasıl bir sirayetin meydana geldiği araştırılması icap etmektedir.

1.2 Amaç ve Önem

Bu çalışmada; II. Dünya Savaşı’nda Nazi Almanyası’nın, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin eğitime yönelik politikası ve daha sonra oluşturulan askeri birliklerin savaştaki tarihi rolü üzerinde durulması amaçlanmaktadır. Söz konusu esirlerin, savaştan önce maruz kalmış oldukları asimilasyon ve korenizatsiya¹ politikaları, Almanların uyguladıkları eğitim politikasının programını oluşturmada büyük önem arz etmiştir. Bu yüzden Almanların, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin mevcut durumlarından istifade ederek bir eğitim politikası izlemeleri ve daha sonra çeşitli isimlerde askeri birlikler kurmaları, süreç içerisinde meydana gelen olayların tarihi bazda incelenmesini büyük önem arz etmektedir.

1.3 Problem Cümlesi/Alt Problem Cümleleri

Ana Problem: II. Dünya Savaşı’nda Almanlar, Türk dilli Sovyet savaş esirlerine yönelik nasıl bir eğitim politikası icra etmişlerdir?

1. Alt Problem: Rus İmparatorluğu’ndaki Türk dilli halkların siyasi ve sosyal durumları nasıldı?

¹ Bolşeviklerin, Rus İmparatorluğu’nun sınırlarında yer alan gayri Rus milletleri, Sosyalist düzene entegre etmek amacıyla icra etmiş oldukları Ruslaştırma ve yerelleştirme politikasıdır. TDK’de tam bir karşılığı bulunmadığı için çalışmada bu isimle belirtilmiştir.

2. Alt Problem: II. Dünya Savaşı öncesi Sovyet rejiminin Türk dilli halklar üzerinde uyguladığı politikalar nelerdi?

3. Alt Problem: II. Dünya Savaşı'nın başlamasında ve savaşın Avrupa'da uzamasında ana etkenler nelerdi?

4. Alt Problem: Barbarossa Harekâtı'nda Türkçe konuşan halklara mensup Sovyet askerleri cephede nasıl bir konumdaydılar?

5. Alt Problem: Almanları Türk dilli Sovyet savaş esirleriyle işbirliğine yönelten etmenler nelerdi?

6. Alt Problem: Almanlar, Türk dilli Sovyet savaş esirlerine uygulamış oldukları eğitimden sonra kendilerinden nasıl faydalanmışlardır?

7. Alt Problem: Savaşın sonunda Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin akıbetleri ne olmuştur?

1.4 Tanım

Korenizatsiya: Rusya'da meydana gelen iç savaş sonrasında Bolşeviklerin, Rus İmparatorluğu'nun sınırlarında yer alan gayri Rus milletleri, Sosyalist düzene entegre etmek amacıyla icra etmiş oldukları politikadır.

Nasyonal Sosyalizm: Nasyonal Sosyalizm, İtalya'da Benito Mussolini önderliğinde kurulan Faşizm akımından etkilenecek ortaya çıkan, etnik Milliyetçilik ile Sosyalizmi birleştiren, ırkçı, anti-kapitalist, anti-semitik ve anti-Marksist bir ideolojidir. İdeoloji, Adolf Hitler'in liderliğinde 30 Ocak 1933'ten 8 Mayıs 1945'e kadar, Almanya'nın resmî ideolojisi olarak uygulanmıştır.

Lejyon: Türkçeye Fransızcadan geçen bir kelime olan lejyon, askeri terminolojide genellikle batılı ülkelerin ordularında yabancı uyruklu askerlerden kurulan piyade birlikleri olarak tanımlanmaktadır. II. Dünya Savaşı'nda Alman Ordusu'nda görevlendirilmek üzere Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan; Azerbaycan Lejyonu, Türkistan Lejyonu, İdil-Ural Lejyonu gibi pek çok farklı isimlerde lejyonlar bulunmaktaydı.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Nazi Almanyası'nın II. Dünya Savaşı'nda Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturduğu askeri birliklerin tarihçesi, hem ülkemizde hem de yurtdışında yayımlanmış birçok çalışmada ele alınmıştır. Bu konuda ulaşılabilir yerli ve yabancı çalışmalar incelenmiş ve genel olarak çalışmalarda esirlerin, Almanlarla iş birliği yapmalarına etkisi olan savaştan önceki tarihlerine yer verilmediği gibi bir eksik durum ortaya çıkmıştır. Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin savaştan önceki tarihlerine yer vermemek, hem Almanların bu esirlerden faydalanmaları hususunda uyguladıkları eğitim politikasını anlamada, hem de esirleri Almanlarla işbirliğine iten etmenleri görmede noksanlık meydana getirecektir. Nitekim uygulanan bu eğitim politikası çerçevesinde kurulan askeri birlikler, savaşta mühim rol oynamaktaydılar. Bu çerçevede araştırmacılar, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin savaştan önceki tarihlerini atlayıp, lejyonların tarihini direkt II. Dünya Savaşı çerçevesinde işledikleri için birçok çalışma, esirlerin savaştan önceki tarihleri ile eğitim politikası arasında net bir bağlantı kurulamamasından ötürü havada kalmıştır. Bazı yerli çalışmalarda ise sadece Türkistan tarihi ve beraberinde Türkistan Lejyonu ele alınıp, Türkistanlı esirlerin savaştan önceki tarihlerine değinmeksizin geliş güzel Azerbaycan Lejyonu, İdil-Ural Lejyonu ve Kuzey Kafkasya Lejyonu'nun tarihleri araya sıkıştırılarak işlenmiştir. Bu durum Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerin tarihini tam olarak yansıtmamaktadır. Hem yerli hem de yabancı araştırmacıların eserlerinde Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birliklerin görevlendirilmeleri ve görev yerleri hakkındaki bilgiler tam olarak ortaya konulamaması nedeniyle uygulanan eğitim politikası çerçevesinde bu insanlardan nerede, hangi konumda hangi amaçlar doğrultusunda faydalandığı konusunda da önemli bilgi eksikliği ortaya çıkmıştır. Öte yandan araştırma sürecinde yabancı araştırmacıların konuyla ilgili eserlerinde anı kitaplarından ve sözlü tarih çalışmalarından pek faydalanmadıkları görülmüşken bu durum yerli araştırmacıların çalışmalarında neredeyse azdır. Oysa o dönemde yaşamış ya da o atmosferde bulunmuş insanların sözlü ya da yazılı yorumları, kuşkusuz böyle bir çalışmaya katkı sağlayarak eksik olan noktaların tamamlanmasında önemli rol oynayacaktır. İncelenen eserlerde genel olarak II. Dünya Savaşına giden sürecin Almanya tarafından tetiklenerek bütün olanların sorumlusunun Hitler olduğu yönünde bir yorumun ortaya çıktığı da görülmektedir. Ancak özenle incelenen Hans

Adolf Jacobsen'in “1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı” adlı eseriyle Anita J. Prazmowska'nın “*Britain, Poland, and The Eastern Front, 1939*” adlı eseri, söz konusu suçlamaların aslında tek taraflı olmadığına farkına varılmasında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle konunun daha tarafsız bir şekilde ele alınmasında bu iki kaynağın da kullanılmasının yararlı olabileceğinin kanısına varılmıştır.

Çalışmaya öncelikle, “Rus İmparatorluğu’nun Türk Bölgelerine Yönelik İşgal Hareketleri” başlığı altında; İdil-Ural, Kırım, Azerbaycan ve Türkistan bölgelerinin işgali işlenerek başlanılmıştır. Bu başlıkta Rusların icra etmiş oldukları işgal ve asimilasyon uygulamalarına yer verilmiştir. Daha sonra “1917 İhtilali ve Bolşeviklerin Türk Bölgelerinde İcra Ettikleri Korenizatsiya Faaliyetleri” başlığıyla ele alınan bilgiler ışığında esirlerin, hem Almanlarla işbirliğine neden olan etmenleri hem de Almanların bu esirlerden faydalanmaları hususunda uyguladıkları eğitim politikasının temelini anlamada önem taşıyan Bolşevik rejiminin uygulamış olduğu korenizatsiya faaliyetleri işlenmiştir. “Nazi Almanyası’nın Siyasi, Sosyal ve Askeri Alanlardaki Faaliyetleri” başlığı altında önce 1918 yılından itibaren Almanya’daki gelişmelere yüzeysel olarak yer verilmiş ve akabinde başta “1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı” ve “*Britain, Poland, and The Eastern Front, 1939*” eserleri kullanılarak, II. Dünya Savaşı’nın nasıl başladığı ve diğer kaynaklar vasıtasıyla sürecin nasıl ilerlediği tarafsız bir şekilde ele alınıp, söz konusu gelişen olaylar daha farklı bir bakış açısı ile sunulmaya çalışılmıştır. “Almanya ile SSCB Arasında Savaş Tetikleyen Süreç” başlığında iki ülke arasında çıkacak olan savaşa zemin hazırlayan süreç usulüne göre ele alınmış ve devamında “Barbarossa Harekâtı ve Sovyet Savaş Esirlerinin Durumu” başlığında Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin Alman esaretindeki süreçlerine yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca akademik çalışmaların yanı sıra o dönemde yaşamış ya da o atmosferde bulunmuş insanların yazılı yorumlarından da faydalanılarak, söz konusu sürecin farklı bir perspektiften ele alınması yönünde çalışılmıştır. “Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinin Eğitimine Yönelik Politikası” başlığında ise esirlere verilen eğitimin içeriği ve bundan sonraki başlıklarda da söz konusu eğitim politikasının sonucunda meydana gelen olayların etkileri, net bilgiler ışığında ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Konuyla ilgili çalışmalardaki söz konusu boşluk ve eksiklikler incelenen eserler çerçevesinde giderilmeye çalışıldıysa da sürecin genel olarak ilerlemesinde daha fazla etkisi olan eserler; Akdes Nimet Kurat’ın *Rusya Tarihi Başlangıcından 1917’ye Kadar*, Baymirza Hayit’in *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, C. Quelquejay ve A. Bennigsen’in *Step’de Ezan Sesleri*, Ahat Andican’ın *Cedidizm’den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, William L. Shirer’in *Nazi İmparatorluğu Doğuşu Yükselişi ve Çöküşü*, Hans

Adolf Jacobsen'in *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Halil Burak Sakal'ın *Başka Bir Dünya Savaşı*, Hüseyin İkrâm Han'ın *Bir Türkistanlının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları*, Cabbar Ertürk'ün *Kızılordu'dan Kafkas Milli Lejyonuna Bir Türk'ün II. Dünya Harbi Hatıraları*, Neşe Sarısoy'un *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasındaki Türkler*, Cengiz Dağcı *Hatıralarda*, Antonio J. Munoz'un *The East Came West: Muslim, Hindu & Buddhist Volunteers in the German Armed Forces 1941-1945*, David Motadel'in *İslam ve Naziler*, Nigel Thomas'ın *Hitler's Eastern Legions 1942-45* şeklinde sıralanmaktadır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Bu araştırmada, temel araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tarih metodolojisine sadık kalınarak konuyla ilgili literatür analizi de yapılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın modelini tarihsel araştırma yöntemi oluşturmaktadır.²

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Barbarossa Harekâtı'nda Almanlara esir düşen Türk dilli Sovyet savaş esirleri oluşturmaktadır. Söz konusu süreçte esirlerin üzerinde bir eğitim politikasının uygulanılmasının sonucunda; Türkistan Lejyonu, Azerbaycan Lejyonu, İdil-Ural Lejyonu ve 162. Türk Piyade Tümeni adında kurulan askeri birlikler de araştırmanın örneklemidir.

3.3 Veri Toplama Süreci ve Araçları

Araştırmada, konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ve kaynaklar incelenmiştir. Bu konuda yazılı eserler (akademik kitaplar, anı kitapları, röportaj kitapları vb.), makaleler, tezler, yabancı dilde basılan kitaplar ve çeşitli tarih sitelerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndaki arşivlerden faydalanılmaya çalışılmışsa da konuyla ilgili bir materyale ulaşılamamıştır.

3.4 Verilerin Analizi

Bu araştırmada tarihsel araştırma modeliyle elde edilen kaynaklar, büyük bir titizlikle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan veriler, ne, neden, nasıl gibi sorular yardımıyla değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Veriler daha sonra öz yorumlar ile bağlanarak kronolojik ve konu başlıkları çerçevesinde işlenmiştir.

3.5 Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

“Nazi Almanyası'nın II. Dünya Savaşında Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinin Eğitimine Yönelik Politikası” adlı çalışma için ele alınan kaynakların doğrulukları ve güvenilirlikleri, tarih metodolojisi çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulmuşlardır. Bu

² Geçmiş zaman içinde meydana gelmiş olay ve olguların araştırılmasında ya da bir problemin geçmişle olan ilgisinin incelenmesinde kullanılan yöntem “tarihsel araştırma yöntemi” denir. Araştırmacının konuyla ilgili kaynaklar ve yayınlar üzerinde yaptığı incelemeler tarihi yöntemin en belirgin özelliğidir.

vesileyle akademik çizgide geçerliliği ve güvenilirliği pürüzlük arz etmeyen bir çalışma ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

3.6 Araştırmacının Rolü

Bu çalışma, tarihsel araştırma modeli çerçevesinde tarih metodolojisinden sapmadan hazırlanmıştır. Süreç içerisinde taraflı yorum yapmaktan kaçınılmış ve elde edilen veriler, tezin amacı doğrultusunda yorumlanarak hakikatin ortaya çıkarılması yönünde çalışılmıştır.

3.7 Literatür Değerlendirmesi

Tarihte yeryüzünde kurulmuş olan pek çok devlet, farklı milletlerden oluşturulan askeri birlikleri kendi bünyesinin altında toplayıp menfaatleri doğrultusunda görevlendirmiştir. Örneğin İlkçağda Roma İmparatorluğu, büyüme ve yayılma sürecinde kendisi için savaştıracak yakın coğrafyadan insanlar aramış ve süre zarfında kendisi için savaşan karacı askerlere lejyoner adını vermiştir. İlk başlarda maddi çıkarlar doğrultusunda sadece savaş meydanlarında faaliyetlerde bulunan bu insanlar, 10. yüzyıldan itibaren dinî motifli savaşlarda da görev almışlardır. Avrupa'dan Ortadoğu'ya icra edilen Haçlı Seferleri'nde yer alan bu askerlerin büyük çoğunluğu, her ne kadar kendi inançları doğrultusunda kutsanarak bu seferlerde görev alsalar da sonuçta önemli bir maddi beklentileri olmuş ve bu beklentiler bazen hızını alamayıp yağmalamalara kadar gitmiştir (Çelik, 2015, s. 173, 174). Öte yandan 11. yüzyıldan itibaren farklı boylara mensup Türk topluluklarının da Doğu Roma Ordusu'nda belli amaç ve menfaatler doğrultusunda görevlendirildiği görülmektedir. Devletin topraklarını yağmalayan Peçenekleri, Kumanları ve Uzları askerî güç kullanarak durduramayan imparator, genellikle arazi, para ve değerli hediyeler karşılığında onları kendi hizmetine alma yoluna gitmiş ve hem savaşlarda hem de iç politikada zaman zaman kendilerinden istifade etmiştir (Ayönü, 2009, s. 53 - 69).

14. yüzyıldan itibaren Cenova, İspanya, Portekiz ve Venedik, 17. yüzyılın ortalarından itibaren Belçika ile Hollanda ve 18. yüzyılın sonlarından itibaren de İngiltere ve Fransa başta olmak üzere sömürgecilik için hem Avrupa'nın farklı bölgelerinden hem de işgal ettikleri ülkelerden lejyon grupları kurarak kendi menfaatleri doğrultusunda güçlerinden önemli ölçüde faydalanmışlardır. 20. yüzyıla girerken de lejyonların kullanımı oldukça önem arz etmiş ve bu dönemde kullanımına yönelik kendi içinde alternatif ve çeşitlilikler de baş göstermiştir. Örneğin Fransa, Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak üzere Anadolu'daki genç Ermenileri Mısır'da eğitmiş ve Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının ardından oluşturmuş olduğu Ermeni Lejyonlarını Anadolu'nun Güney şehirlerinde bölge nüfusunu düşürmeye yönelik bir takım saldırı faaliyetlerinde bulunmaları üzerine görevlendirmiştir. Başka bir örnekte ise sömürgesi

altında bulundurduğu Afrika ve Uzakdoğu ülkelerinde yerel kabilelerden lejyonlar oluşturarak zaman zaman bunları bölgesel sorunlarda denge unsuru olarak kullanmıştır. İngiltere ise Birinci Dünya Savaşı'ndaki Çanakkale cephesinde yine lejyon sıfatı altında kabul edilebilecek Avustralya ve Yeni Zelanda'dan Anzak askerlerini Türklere karşı savaşmak için görevlendirmiştir. Kendilerinden önce Hindistan'a gelen Portekizlilerin ellerinden de, lejyonların yardımıyla koca ülkeyi himayeleri altına aldıklarını ayrıca belirtmemiz gerekir. Ne var ki Almanya, sömürgecilik konusunda bahsi geçen Avrupa ülkeleri gibi kayda değer başarılar gösteremediği gibi süreç içerisinde lejyon grupları kurmaya da ihtiyacı olmamıştır (Çelik, 2015, s. 175, 176, 177, 178). Ancak II. Dünya Savaşı'nda düşman olduğu ülkelerin kuvvetlerini yıpratma ve yok etme anlamında kendi bünyesinde, yabancı milletlerin yer aldığı sayısız askeri birlikler kurma mecburiyetinde kalmıştır.

22 Haziran 1941'de Alman Ordularının SSCB'ye taarruz etmelerinin sonucunda Ocak 1942'ye kadar Almanlar yaklaşık 3 milyon 800 bin Sovyet savaş esirini ele geçirmişlerdir. Bu rakamın bir kısmını Türk dilli halklara mensup askerler oluşturmuş ve bir süre sonra çeşitli etkenlerin devreye girmesiyle bu insanlardan faydalanılması gündeme gelmiştir. Başta Adolf Hitler olmak üzere üst düzey devlet ve ordu yetkililerinin onayından geçmesiyle, 1941'in sonunda Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin yer aldığı askeri birliklerin oluşturulmasına karar verilmiştir. Sırasıyla; Türkistan Lejyonu, Azerbaycan Lejyonu ve İdil-Ural Lejyonu adında askeri birlikler kurulmuş ve bu birliklere mensup asker adayları Alman Ordusu'nda görevlendirilmeden önce mevcut durumlarından istifade edilerek bir eğitim politikası uygulanmıştır. Eğitimlerini başarıyla tamamlayanlar daha sonra ait oldukları askeri birliklerin isimleri altında ihtiyaca, zamana ve şartlara göre farklı amaçlarda farklı yerlerde görevlendirilmişlerdir. Bu hususta savaşın sonuna kadar, eğitim sürecinde kendilerine aşıl原因an mesajlar ve değerler doğrultusunda, Alman kuvvetleriyle beraber amaçları için mücadelede aktif rol oynamışlardır. Bu çerçevede Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birliklerin tarihçesi zaman zaman hem yerli hem de yabancı araştırmacılar tarafından ele alındığı ve bu doğrultuda da çeşitli eserler ortaya konduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak tarafımda bulunup incelenenler; Ahat Andican'ın *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Halil Burak Sakal'ın *Başka Bir Dünya Savaşı: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya Tarafında Savaşan Türkistanlılar 1941-1945*, Neşe Sarısoy'un *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Türkler*, David Motadel'in *İslam ve naziler*, Patrik Von Zur Mühlen'in *Gamalıhaç ile Kızılıyıldız Arasında İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları*, Jean Borsarello ve Werner Palinckx'in *Wehrmacht and SS: Caucasian, Muslim, Asian Troops*, Antonio Munoz'un *The East Came West: Muslim, Hindu & Buddhist Volunteers in the*

German Armed Forces, 1941-1945 ve Nigel Thomas'ın *Hitler's Eastern Legions 1942-45* isimli yayımlanmış eserleridir. Daha sonra Latif Çelik'in *II. Dünya Savaşında Almanya saflarında savaşan Türkistan Lejyon Ordusu* ile Coşkun Kumru'nun *Hitler Almanyası'nın Türkistan Politikası* isimli Doktora tezleri konu çerçevesinde ele alınmış ve Mehmet Korkud Aydın'ın *İkinci Dünya Savaş'ında Türkistan Lejyonu: Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin yaklaşımları* ile Hakan Gökpinar'ın *Panturancıların Nazi Almanyası İle İttifak Çabaları Ve Nazi Almanyası'nın Panturancılık Politikaları* adlı makaleleri de çalışma bünyesinde değerlendirilerek İskender Gilyazov'un *II. Dünya Savaşı Ve İdil-Ural Bölgesindeki Türk Halkları* konulu sempozyum bildirisi de ayrıca incelenmiştir. Bunların yanı sıra Abdülvahap Kara'nın *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, Cabbar Ertürk'ün *Kızıldoru'dan Kafkas Milli Lejyonuna Bir Türk'ün II. Dünya Harbi Hatırları*, Cengiz Dağcı'nın *Hatırlarda* ve Hüseyin İkrâm Han'ın *Bir Türkistanlının İkinci Dünya Savaşı Hatırları* isimlerindeki anı kitapları ile çeşitli tarih sitelerinden de faydalanılmıştır.

Öncelikle *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, Başka Bir Dünya Savaşı: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya Tarafında Savaşan Türkistanlılar 1941-1945, İkinci Dünya Savaş'ında Türkistan Lejyonu: Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin yaklaşımları, Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları, Wehrmacht and SS: Caucasian, Muslim, Asian Troops, The East Came West: Muslim, Hindu & Buddhist Volunteers in the German Armed Forces, 1941-1945, Hitler's Eastern Legions 1942-45, II. Dünya Savaşında Almanya saflarında savaşan Türkistan Lejyon Ordusu ve Hitler Almanyası'nın Türkistan Politikası* adlı eser ve akademik çalışmalara bakıldığında, hepsinin ortak özelliği; II. Dünya Savaşı'nda Alman Ordusu'nda görevlendirilmek üzere oluşturulan Türkistan Lejyonu'nun tarihini ele almalarıdır. *Wehrmacht and SS: Caucasian, Muslim, Asian Troops* adlı eser hariç geri kalan eser ve çalışmalarda ideal bir seviyede Türkistan Lejyonu'nun başlangıcından sonuna kadarki tarihi ile ilgili bilgilere yer verilse de Azerbaycan Lejyonu ya da İdil-Ural Lejyonu ile ilgili neredeyse fazla bir bilgi yoktur. Bu durum Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerin tarihini tam olarak yansıtmamaktadır. Öte yandan *Hitler's Eastern Legions 1942-45* adlı eser hariç, geri kalan eser ve çalışmalarda Türkistan Lejyonu'nun bünyesinde oluşturulan taburların³ tanımlamalarına ve bu taburların görev yerleri hususunda detaylı bilgi verilmemiştir. Ne var ki başta Türkistan Lejyonu olmak üzere Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş diğer askeri birliklerin bünyelerindeki taburların görev tanımlamaları ve görev yerleri

³ Buradaki anlamıyla hem Polonya'da hem de Ukrayna'daki 162. Piyade Tümeni'nde kurulanlar ifade edilmektedir.

hususunda detaylı bilgilere yer verilmesi, II. Dünya Savaşı'nda bu birliklerden ne zaman ne şekilde faydalandığı ve tarihe ne şekilde yön verdiklerinin bilgisine ulaşılması yönünde önemli bir kazanım sağlayacaktır.

The East Came West: Muslim, Hindu & Buddhist Volunteers in the German Armed Forces, 1941-1945 adlı eserde başta Türkistan Lejyonu ve Kırım Tatar gönüllülerinden oluşturulan askeri birlikler olmak üzere Alman Ordusu'nun bünyesinde oluşturulan diğer Müslüman askeri birliklerin tarihçesi pek çok yönüyle ele alınmış, nitekim söz konusu askeri birlikler içerisinde Azerbaycan ve İdil Ural Lejyonlarına pek fazla yer verilmediği görülmüştür. Diğerlerinde olduğu gibi bu eser de Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerin tarihini tam olarak yansıtmamaktadır. *Wehrmacht and SS: Caucasian, Muslim, Asian Troops* adlı eserde ise Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerin tarihçesi hakkında yüzeysel bir içerik sergilenmiş ve sunulan bilgiler de ideal bilgi seviyesinin oldukça altında kalmıştır. Öte yandan Patrik Von Zur Mühlen'in kaleminden *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları* isimli Türkçeye çevrilmiş eser, Sovyet Doğu Halklarının II. Dünya Savaşı'ndaki Almanlarla olan işbirliğine pek çok yönden ışık tutsa da bu halkların Alman Ordusu'ndaki görev tanımlamaları ve görev yerleri hususunda detaylı bilgilere yer verilmemiştir.

Türkçeye çevrilen *İslam ve Naziler* adlı eserde, II. Dünya Savaşı'nda Almanlarla işbirliği yapmış olan Müslümanların siyasi ve propaganda tarihinin işlendiği ancak askeri görevlendirmeleriyle ilgili sunulan bilgilerin ortalamanın altında olduğu görülmektedir. *Hitler's Eastern Legions* adlı eserde ise Almanların II. Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu halklarından oluşturdukları askeri birliklerin tarihçesi yönünde genel bilgiler işlenmiş ve söz konusu askeri birliklerin görev tanımlamaları ve görev yerleri hususunda önemli bilgilere yer verilmiştir. Fakat bu bilgilere yer verilirken anlatımının epeyce özensiz ve kafa karıştırıcı olduğunu ayrıca belirtmek gerekir. Öte yandan Hakan Gökpinar'ın, *Panturancıların Nazi Almanyası İle İttifak Çabaları Ve Nazi Almanyası'nın Panturancılık Politikaları* adlı makalesinde, II. Dünya Savaşı'nda Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden faydalanılması yönünde meydana gelen tartışma sürecinin ele alındığı görülmekte ve bundan dolayı çalışmanın konuyla ilgili kullanılması açısından mühim bir kaynak olduğunu da ifade etmek gerekir. İskender Gilyazov'un *II. Dünya Savaşı Ve İdil-Ural Bölgesindeki Türk Halkları* konulu sempozyum bildirisi de İdil-Ural Lejyonu'nun kurulması yönünde önemli bilgiler verse de II. Dünya Savaşı'nda bölgede meydana gelen olaylarla ilgili sunmuş olduğu bazı bilgilerin taraflı olduğu da gözlerden kaçmamaktadır.

Çalışmamıza öncelikle Rusların Doğu Türk bölgelerinin işgali ele alınarak giriş yapılmış ve daha sonra 1917 İhtilaline müteakiben Bolşeviklerin söz konusu bölgelerde icra etmiş oldukları korenizatsiya uygulamalarına yer verilmiştir. Ne var ki Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin, Almanlarla iş birliği yapmalarına etkisi olan savaştan önceki tarihlerine yer vermek, hem Almanların bu esirlerden faydalanmaları hususunda uyguladıkları eğitim politikasını anlamada, hem de esirleri Almanlarla işbirliğine iten etmenleri görmede tamamlayıcı bir unsur meydana getirecektir. Söz konusu uygulanan eğitim politikası çerçevesinde askeri birlikler kurulmakta, birlikler de bu doğrultuda savaşta rol oynamaktaydılar. Bu çerçevede bazı araştırmacılar, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin savaştan önceki tarihlerini atlayıp lejyonların tarihini direkt işledikleri için birçok çalışma, esirlerin savaştan önceki tarihleri ile eğitim politikası arasında net bir bağlantı kurulamamasından ötürü havada kalmıştır.

“Nazi Almanyası’nın Siyasi, Sosyal ve Askeri Alanlardaki Faaliyetleri” başlığı altında 1918 yılından itibaren Almanya’daki gelişmelere yüzeysel yer verilmesinin yanı sıra II. Dünya Savaşı’nın başlangıcına sebep olan olaylar ve Avrupa’daki savaşın ilk iki yılı genel bir formatta ele alınmıştır. Daha sonra Almanya ile SSCB arasındaki savaşa sebep olan süreç hakkında bilgilere yer verilerek Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin durumu işlenmiştir. Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin faydalanılmasına giden süreçte meydana gelen olaylar, başta anı kitapları olmak üzere konuyla ilgili yayımlanmış akademik çalışmalardan ve eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca o dönemde yaşamış ya da o atmosferde bulunmuş insanların yazılı yorumları da kullanılarak, söz konusu sürecin farklı bir perspektiften ele alınması yönünde çalışılmıştır. Özellikle bu noktada Neşe Sarısoy’un *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Türkler* eserinin önemli bir kaynak olduğunu belirtmemiz gerekir.

1941’in sonunda, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin yer aldığı askeri birliklerin oluşturulmasına ve Alman Ordusu’nda görevlendirilmeden önce iyi bir eğitim almaları yönünde karar verilmesine müteakiben “Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinin Eğitime Yönelik Politikası” başlığı altında esirlerin eğitim süreci işlenmiştir. Bu süreçte Almanların başta esirler üzerinde uygulamış oldukları eğitim programı ele alınarak, propaganda vasıtasıyla kendilerine aşılanan mesaj ve değerler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Her ne kadar; Halil Burak Sakal’ın *Başka Bir Dünya Savaşı: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya Tarafında Savaşan Türkistanlılar 1941-1945*, Latif Çelik’in *II. Dünya Savaşında Almanya saflarında savaşan Türkistan Lejyon Ordusu*, Coşkun Kumru’nun *Hitler Almanyası’nın Türkistan Politikası*, David Motadel’in *İslam ve naziler* ve Nigel Thomas’ın *Hitler's Eastern Legions 1942–45* isimdeki çalışmalarda lejyonerlerin eğitim konusu işlense de neticede bilgi

açısından daha fazla ve daha farklı eklemelerin yapılabileceği fark edilmiştir. Bu yüzden söz konusu genel eserlerden farklı olarak, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin oluşturulmasındaki süreç olan Almanların uygulamış oldukları eğitim programı, pek çok açıdan ele alınmış ve başta birliklerin ne için eğitildiklerinin ana sebebi olmak üzere söz konusu sürecin bahsedilmeyen yönleri ortaya konulmaya çalışmıştır.

“Oluşturulan Askeri Birlikler” ve “Milli Temsilciliklerin Kurulması” başlıklarında ise başta akademik eser ve çalışmalar olmak üzere anı kitapları ile çeşitli tarih sitelerinden faydalanarak hem Türkistan Lejyonu, Azerbaycan Lejyonu ve İdil-Ural Lejyonu adında kurulan askeri birliklerin oluşum süreçleri hem de bu birliklerle komutanlık arasındaki bağlantıyı sağlayacak olan Azerbaycan Milli Komitesi, Milli Türkistan Birlik Komitesi ve İdil-Ural Türk Tatarlarının Mücadele Birliği adındaki milli temsilciliklerin kurulum, görev ve faaliyet süreçleri ele alınmıştır. Bu hususta Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerin tarihinin ön aşamasını çalışmamızda yer vermiş bulunmaktayız. İkinci aşamasında ise yani “Oluşturulan Askeri Birliklerin Görevlendirilmeleri” başlığı altında bahsi geçen eserlerden farklı olarak Türkistan ve Azerbaycan Lejyonları⁴ ile İdil-Ural Lejyonu’nun bünyesindeki taburların nerede, hangi konumda hangi amaçlar doğrultusunda faydalandığı ve tarihe ne şekilde yön verdikleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kızıl Ordunun bünyesinde genelde geri hizmetlerde görevlendirilen ve savaş başladığında da insan sıfatına koyulmayıp eğitimsiz ve mühimmatsız cepheye sürülen bu insanlar, Almanların safında tam bir asker vasfıyla eğitime tabi olup Avrupa’nın pek çok noktasında ihtiyaca, zamana ve şartlara göre farklı amaçlarda farklı yerlerde görevlendirdiği görülmüştür. Bu hususta II. Dünya Savaşı’nda Almanların safında nasıl bir nitelendirmede ve ne şekilde rol oynadıklarının araştırılıp aydınlatılması önem arz etmektedir.

“Savaşın ve Lejyonerlerin Sonu” başlığında ise lejyonların ve söz konusu temsilciliklerin savaş sonundaki akıbetlerine başta anı kitapları olmak üzere konuyla ilgili yayınlanmış akademik çalışma ve eserlerden faydalanılarak yer verilmiştir. Genelde incelenen eserlerde sadece Milli Türkistan Birlik Komitesi’nin akıbetine yer verilirken, çalışmamızda ayrıca Azerbaycan Milli Komitesi ile İdil-Ural Türk Tatarlarının Mücadele Birliği’nin akıbetlerine de yer vermeye çalışılmıştır. Genel olarak bu çalışmada, Bolşeviklerin Rus İmparatorluğu’ndan miras aldıkları asimilasyon uygulamalarına karşı bir duruş sergilen Türk dilli halkların, 1941’de kendilerini bir nebze kurtarıcı olarak gören Almanlarla işbirliği yaparak ülkelerinin kurtulmasına yönelik girmiş oldukları süreç ortaya koyulmuştur.

⁴ Buradaki anlamıyla hem Polonya’da hem de Ukrayna’daki 162. Piyade Tümeni’nde kurulanlar ifade edilmektedir.

Almanların Türk dilli Sovyet savaş esirleri üzerinde uygulamış oldukları eğitim politikası hususunda Türkistan Lejyonu, Azerbaycan Lejyonu ve İdil-Ural Lejyonu gibi askeri birlikler oluşturulmuş ve bu birliklerin de harp sahalarında farklı amaçlar doğrultusunda görevlendirilmeleri sonucunda bir bağımsızlık mücadelesi vermelerinin tarihi anlatılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

BİRİNCİ KISIM

RUS HEGEMONYASINDAKİ TÜRK BÖLGELERİ

1.1 Rus İmparatorluğunun Türk Bölgelerine Yönelik İşgal Hareketleri

Ruslar, knezlik bir yapıdayken imparatorluk ideali doğrultusunda hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla 16. yüzyıldan itibaren genişleme siyaseti uygulamaya başlamışlardır. Bu doğrultuda doğuda ve güneyde yer alan Türk bölgeleri, Rusların imparatorluk ideallerini hayata geçirmede büyük bir etmen teşkil etmiştir. Bu vasıta ile 19. yüzyılın sonlarına kadar, imparatorluk ideali uğruna birçok Türk bölgesinin işgaline yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Moskova Knezliği'nin Çarlık Rusya'ya evrilmesinde önemli rol oynayan ve yaptığı icraatlarla korkunç lakabını alan İvan IV. Vasiliyeviç, 16 Ocak 1547 yılında Rus tahtının başına geçerek 1548 ile 1551 yılları arasında Kazan Hanlığına karşı seferler düzenlemiştir. Girişmiş olduğu bu seferlerden bir netice alamaması üzerine 1552 yılında teçhizat ve personel bakımından daha donanımsal bir ordu ile hanlığın başkenti olan Kazan şehrini kuşatarak, 2 Ekim'de şehri ele geçirmiştir. Doğu ve güneydeki Türk bölgelerine olası bir Rus saldırısına karşın tampon vazifesi gören Kazan Hanlığı'nın yıkılmasının ardından, Korkunç İvan'ın bir sonraki hedefi Astrahan Hanlığı olmuştur. 1556 yılında da Astrahan Hanlığı'nın işgal edilmesi üzerine bir Türk devleti daha böylece Rusların hâkimiyetine girmiştir. Bu doğrultuda Çarlık, İdil – Ural bölgesindeki kalıcılığını sağlamlaştırmak amacıyla belli başlı uygulamalarda bulunmuştur. Öncelikle Çar'a tehlike arz edebilecek unsurlar imha edilmiş ve daha sonra mevcut yerleşim yerlerine şehirler kurularak yeni kaleler ve kuleler inşa edilmiştir (Kurat, 1987, s. 153, 154, 156, 157). Devamında bölgede siyasi, sosyal ve ekonomik bazda yaptırım politikaları uygulanarak yerli halkların mağduriyet yaşamaları konusunda ciddi adımlar atılmıştır. Örneğin çarlığın arazi politikasından dolayı en verimli araziler Ruslara ve Hristiyanlara tahsis edilmiştir. Söz konusu arazilerin sahibi olsa bile kanun gereği arazi gasp edilerek dvoryanlara, askerlere, manastırlara ve Hristiyanları verilir, geri kalan kalitesiz, kurak ve çorak araziler ise yerli halkların kullanımına bırakılırdı. İlk başlarda yerli halk köle sıfatına konularak devlete mahsus her türlü angarya işleri yapmakla mükellef tutulmuş ve toprakları kullanmalarının karşılığı olarak “yasaçny” adında vergi ödemeye mecbur bırakılmıştır.

Akabinde misyonerlik faaliyetleri başlatılmış ve yerel halkların asimilasyona uğratarak Ruslaştırılması amaçlanmıştır (Taymas, 1966, s. 45, 46, 47, 48). Bu hususta camilerin büyük çoğunluğunun kapatılması, kullanımın yasaklanması ya da yeni bir inşa için yönetimden izin alınması, Tatar dilinde Arap alfabesi yerine Kiril alfabesinin temel alınarak eğitim veren mekteplerin açılması, Hristiyan din eğitiminin yaygınlaştırılarak İslam din eğitiminden üstün tutma çalışmalarında bulunulması, Kiril alfabesinin yerel aydınlara, okur-yazarlara ve din adamlarına benimsetilmesi, Hristiyanlığı reddeden Tatar soylularının topraklarına el konularak sürgün edilmesi, Rus iş adamlarına daha fazla imtiyazlar verilerek Tatar iş adamlarının ekonomik gücünü kırma yönünde icraatların uygulanması vb. faaliyetler çerçevesinde asimilasyon girişimlerinde bulunulmuştur (Aça, 2014, s. 219-242).

Rusların işgal etmiş olduğu diğer bir Türk bölgesi ise Kırım'dır. 1768-1774 yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu⁵ arasında meydana gelen savaş sonucunda Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmaya göre Kırım, dini açıdan Osmanlı Halifesine bağlı olmak üzere siyasi açıdan serbestlik kazanmıştır (Kurat, 1987, s. 290). Kırım'ın bağımsızlık sürecinde meydana gelen iç karışıklık ve hanlık mücadeleleri, Rus İmparatorluğu'nun burayı kolayca ele geçirmesine zemin hazırlayarak 1783'de ilhak edilmesini tetiklemiştir (Saydam, 1997, s. 34). Böylece Rus İmparatorluğu'nun başında bulunan II. Yekaterina, 19 Nisan 1783'de bir manifesto yayınlayarak Kırım Hanlığı'nı ortadan kaldırdığını ve topraklarının Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edildiğini ilan etmiştir. Bu sayede 13 Şubat 1784'de "Tavrida Oblastı" adını alan Kırım, doğrudan Rus İmparatorluğuna bağlanmıştır (Kırımlı, 1996, s. 6, 7). Rus İmparatorluğu'nun Kırım ilhakı, Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bir etki yaratmış ve daha sonra İmparatorluk, İngiltere ile Fransa'dan aldığı destekle Rus İmparatorluğuna karşı savaş ilan etmiştir. Bu hususta 1787-1792 yıllarında meydana gelen savaşta Osmanlı İmparatorluğu mağlup olmuş ve Rus İmparatorluğu ile Yaş Antlaşmasını imzalayarak Kırımın Rusya'ya ilhakını tanımak zorunda kalmıştır (Kurat, 1987, s. 291).

Rus İmparatorluğu Kırım'ı almasının ardından Kafkaslara yönelerek 1801'de Doğu Gürcistan'ı ele geçirmiş ve bu da doğrudan Azerbaycan'a yönelik işgal girişiminin önü açmıştır (Gömeç, 2003, s. 35). Bölgede farklı isimlerde yer alan, soy ve aşiret sistemi çerçevesinde varlıklarını sürdüren pek çok hanlık, 1804'ten 1828'e kadar imparatorluğun işgaline uğraması sonucunda Azerbaycan, Rusların eline geçmiştir. Akabinde imparatorluk hem bölgedeki kalıcılığını sağlama almak hem de ileriki zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu

⁵ Çarlık Rusya, I. Petro zamanında İmparatorluğa geçiş yapmıştır.

ile İran'ın saldırılarından korunmak açısından Erivan merkezli bir Ermeni devleti kurmuştur (Saray, 1993, s. 19, 20, 22).

Ruslar Azerbaycan'ı kendi himayesine aldıktan sonra bu seferde Türkistan bölgesine yönelmişlerdir. Başta Kazak Hanlıkları olmak üzere Hokand Hanlığı, Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı gibi devletlerin olduğu bölgede Rus İmparatorluğu ilk olarak Aralık 1839'da taarruz girişiminde bulunmuştur. 1873 yılına kadar tüm hanlıkları etkisiz hale getiren imparatorluk, 1885'de bütün bölgenin kontrolünü ele geçirmiş ve hâkimiyetini sürdürmek amacıyla da Bozkır Genel Valiliği, Türkistan Genel Valiliği, Trans-Hazar Valiliği vb. adlarda idari yönetim birimleri⁶ oluşturmuştur (Hayit, 1995, s. 48), (Kurat, 1987, s. 352) ve (Roy, 2019, s. 66). Bahsi geçen yönetim birimlerinin, bölgeyi merkezden gelecek talimatlar doğrultusunda idare etmelerinin yanı sıra bölgelerde Rus sömürü politikasını aktifleştirme ve sosyo-kültürel propaganda uygulamalarını icra etme, en temel hedefleri olmuştur (Hayit, 1995, s. 161). Bu hususta yerli halkların siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda mağduriyet yaşamaları konusunda İdil-Ural bölgesindeki söz konusu uygulamaların bir benzeri başta Türkistan olmak üzere Kırım ve Azerbaycan bölgelerinde de icra edilmiş ve hatta imparatorluk, söz konusu uygulamalardan doğabilecek isyan hareketlerine karşı, Kırım Tatarları ile İdil Ural bölgesinde yaşayan Tatarların bağlantı kurmalarını önlemek amacıyla 1831 yılında Kırım'da Tavrida Kilise İdaresini kurmuştur (Seyhan, 2015, s. 60).

Rus İmparatorluğu'nun Türk bölgelerinde yerli halkların mağduriyet yaşamaları konusunda uygulamış oldukları siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki politikalar, zaman zaman kitlelerin sert tepkiler göstermesine sebebiyet vermiştir. 1905 yılında sona eren Rus-Japon Savaşında Rusların mağlubiyeti, halkların siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılarını belirtme isteği, Sosyalistlerin ve Demokratların muhalefetteki tutarlılığı, hükümetin çıkan isyanları bastırmadaki kabiliyetsizliği gibi nedenlerden dolayı 9 Ocak 1905'de Petersburg'da bir grup işçi kışlık saraya doğru barışçıl protesto yürüyüşü gerçekleştirdi. Fakat yürüyüşün, imparatorun askerleri tarafından kanlı bir şekilde durdurulması üzerine olay tüm imparatorlukta tepkiyle karşılanmasına ve ihtilal hareketine dönüşmesine yol açmıştır (Acar, 2004, s. 263, 264, 265, 266, 267). Bu hususta ihtilalin tesiriyle imparatorluğun Türk bölgelerinde; başta asimilasyon uygulamaları olmak üzere yerli halkların mağduriyet yaşamaları konusunda uygulanan siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki politikalar, milli uyanış hareketlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin İsmail Gaspıralı'nın 1883 yılında çıkartmış olduğu Tercüman gazetesiyle milli fikirlerini beyan etmesi, bazı Türk

⁶ Buhara Emiri ve Hive Hanı 1917 İhtilaline kadar imparatorun bünyesinde varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

aydınlarının milli uyanış konusunda etkilenmelerine ve bu doğrultuda bir aksiyon almalarına yol açmıştır. Böylece 15 Ağustos 1905 tarihinde de Oka nehri üzerinde bulunan bir vapurun güvertesinde başkanlığını Alimerdan Topçibaşovun ve Yusuf Akçuranın yaptığı I. Rusya Müslümanları Umumî Kongresi icra edilmiştir (Kurat, 1987, s. 390). Kısa bir süre sonra İsmail Gaspıralı, kurmuş olduğu Tercüman Gazetesine “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” sloganını eklemesinin ardından 23 Ocak 1906 tarihinde de kendi başkanlığında II. Rusya Müslümanları Umumî Kongresi icra edilmiştir. Kongrelerde genel olarak, siyasi, sosyal ve kültürel alandaki birçok mesele üzerine tartışmaların yapılmasının ardından başta Türk-İslam düşmanlığına karşı olmak üzere her türlü konuda birlik berberlik içinde hareket edilmesi yönünde kararlar alınmıştır (Gömeç, 2003, s. 345). 16-21 Ağustos 1906 tarihleri arasında da başkanlığında Abdürreşid İbrahim’in görev aldığı III. Rusya Müslümanları Umumî Kongresi icra edilmiştir. İlk iki kongrede sadece Kırım, Kazan ve Azerbaycan’dan temsilciler katılım sağlarken bu üçüncü kongrede de söz konusu bölgelerin yanı sıra Türkistan bölgesinden de katılım sağlanmıştır. Kazak asıllı Şah Mardan Kuşçigulun Türkistan bölgesini temsil ettiği III. Rusya Müslümanları Umumî Kongresinde ilk defa sosyalizmin içeriği incelenerek, 72 maddeyle temel alınan Rusya Müslümanları Örgütü kurulmuştur (Hayit, 1995, s. 200).

1.2 1917 İhtilali ve Bolşeviklerin Türk Bölgelerinde İcra Ettikleri Korenizatsiya Faaliyetleri

1917 Şubat’ında meydana gelen yılın ilk ihtilal hareketi⁷, II. Nikolay’ın tahttan çekilmesini ve Sankt-Peterburg’da Geçici Hükümet ile Petrograd Sovyeti adında ikili iktidarın kurulmasını tetiklemiştir. Fakat Rusya’da kontrolü ele almayı amaçlayan Bolşevikler, belli bir süre sonra Ekim ayında girişilecek olan yeni bir ihtilal hareketi planlamışlardır (Liebman, 1968). İhtilalden sonra ortaya çıkan iç savaş sürecinde, Rusya içerisindeki diğer farklı milletlerin desteklerini de almayı ihmal etmeyen Bolşevikler, 15 Kasım 1917’de Rusya Halklarının Hakları Bildirgesini yayınlamışlardır. Ekim İhtilali’nin ardından patlak veren bu iç savaştan galip çıkılabilmesi için Rusya içerisindeki diğer farklı milletlerin desteklerinin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu bilen Bolşevikler, yayınladıkları bildirgeyle gayri Rus milletlerin de eşit haklara sahip oldukları, maddi-manevi birçok kısıtlamaların ortadan kaldırılacağı, birçok alanda gelişme desteği sağlanacağı ve talep doğrultusunda bağımsız

⁷ 22 Şubat 1917’de Sankt-Peterburg’daki Putilov fabrikasının yönetimi lokavt ilan etmesi üzerine başta fabrika işçileri haklarını aramak amacıyla sokaklarda ayaklanmaya başlamışlardır. Siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerden doğan problemlerden bezme noktasına gelen yerel halk da bu ayaklanmaya destek vermesiyle hak arayış hareketi, ihtilal hareketine dönüşmüştür. Ekim İhtilali’nden sonra da Rusya, “Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti” adını almıştır.

devlet kurma hakkının verileceğini sunuyorlardı. Bu hususta imparatorluk döneminde işgal edilen Türk bölgelerinde bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır (Andican, 2020, s. 30, 31).

1.2.1 İdil-Ural Bölgesi

1917 Kasım ayında Stalin, hem Rusya içerisindeki diğer farklı milletler ile iş birliği yapmak hem de Komünist ideolojiyi tanıtmak amacıyla Milliyetler Komiserliği'ni (Narkomnats) kurmuştur. 19 Ocak 1918 yılında da Rusya'daki Müslümanların yoğun olduğu bölgelerle ilgilenecek bir alt komiserlik olan Merkezi Müslüman Komiserliği (Muskom) oluşturulmuş ve başına da Molla Nur Vahitov, Galimcan İbrahimov ve Şerif Manatov getirilmiştir. Bolşeviklerin 15 Kasım 1917 tarihinde yayınlamış oldukları Rusya Halklarının Hakları Bildirgesiyle bağımsızlık yönünde ilk icraatta bulunanlar Başkurtlar olmuştur. Bu hususta aynı gün özerklik ilan eden Başkurtlar, bir müddet sonra da bölgede onları Kazan Tatarları takip etmiş ve 21 Ocak 1918'de İdil-Ural Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmeleriyle durum, Muskom tarafından Moskova'ya bildirilmiştir. Bunun üzerine Moskova da misilleme olarak 23 Mart 1918'de Güney Ural ve Orta Volga bölgeleri üzerinde yer alan bir Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. 28 Mart 1918'de Kızıl Ordunun Kazan şehrine girmesiyle kurulan milli meclis dağıtılarak İdil-Ural Cumhuriyeti yıkılmıştır. 23 Ocak 1919'da dünya devletlerinin Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ni tanımalarıyla Başkurtların Kasım 1917'den beri özerklik için vermiş oldukları mücadeleyi artık faydasız bırakmıştır. Bunun üzerine Başkurt Milli Hükümeti'nin ileri gelen yetkililerinden bazıları, Moskova'ya giderek Komünistlerle anlaşmaya varmış ve var olan bölgenin Moskova tarafından tanınması sağlanarak 23 Mart 1919 yılında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Başkurdistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. 27 Mayıs 1920'de de Tataristan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 21 Ocak 1918'de kurulan İdil-Ural Cumhuriyeti'nin sınırlarının üçte biri çerçevesinde Moskova'ya bağlı olarak kurulmuştur (Andican, 2020, s. 31, 44, 47, 48, 50, 51, 52).

Moskova'nın Tatarları ve Başkurtları iki farklı özerk cumhuriyet adı altında ayırmasıyla başta Mirsaid Sultangaliyev ve Komünizme sempati besleyen Tatar aydınlarını rahatsız etmiştir. Sultangaliyev, yapılan bu ayrıştırıcı uygulamaya karşı harekete geçerek bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda gizli toplantılar düzenlemiş ve asıl Komünizmin Türk-İslam hayat tarzına uygun olmadığını belirterek Ulusal Komünizm ilkelerini ortaya atmıştır. Bir Turan Federal Sosyalist Cumhuriyeti kurmayı planlayan Sultangaliyev, Moskova'ya muhalefet etmeye başlamasıyla 1923 yılında bizzat Stalin

tarafından partiden ihraç edilerek hapis cezasına çarptırılmıştır (Gömeç, 2003, s. 331). Neticede yüzyıllardır iç içe yaşıyan Tatarlar ve Başkurtlar, Bolşevik yönetiminin almış olduğu kararla artık coğrafi, siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi olarak birbirlerinden ayrılmışlardı. Planlı bir şekilde icra edilen bu ayırma faaliyetinin etkileri, özellikle Ekim 1922'den sonra Bolşeviklerin kendi uygulamalarını devreye koymalarıyla kültürel alanda daha da çok hissedilmiştir. Söz konusu uygulamalar, diğer bölgelerde olduğu gibi İdil-Ural bölgesinde de ciddi anlamda faaliyete geçirilmiş ve bu konuyla ilgili olarak öncelikle dil alanında yapılan çalışmalarla başlanılmıştır. Bu hususta 1923 yılında icra edilen dil çalışmalarıyla fonetik farklılıklar üzerinden Tatarca ve Başkurtça, ayrı dil statüsünde biçimlendirilmiştir. Tatarca yazı dilinde Arap alfabesinden Kiril alfabesine çevrilmiş ve Başkurtçanın edebi bir dile evrilmesi yönünde çalışmalarda bulunulmuştur. Bu sayede 1917 yılına kadar edebi eser çalışmalarında önemli icraatlarda bulunulamayan Başkurtçada, Sovyetler döneminde ciddi eserler koyulması yönünde başarı sağlanmıştır (Taymas, 1966, s. 205, 206). Güncellenen milli diller vasıtasıyla bölgede materyalizm fikrinin yayılması ve proletaryanın desteklenmesi adına gazeteler yayımlanarak 1935 yılına kadar Tatarca 208 tane gazete çıkarılmıştır. Nitekim 1938 yılından sonra Tatarca çıkarılan gazeteler azalarak yerlerini Rusça yazılmış gazeteler almıştır. Dil üzerinde yapılan çalışmaların yanı sıra, bölge etnografyası üzerinde de yapılan çalışmalar vasıtasıyla da yeni etnik kimlikler ve sıfatlar ortaya çıkarılmıştır. Tatarların alt kolu olan Mişerler, Kreşinler, Nagaybaklar ve Teptyarlar, yapılan çalışmalar sırasında ortaya çıkarılmış ve ayrı milletler olarak tanımlanmıştır (Bennigsen ve Quelquejay, Step'de Ezan Sesleri, 1981, s. 152, 153). Milletleri ayırma politikasını kullanmada sınır tanımayan Bolşevik rejimi, Başkurtlarda ve Tatarlarda olduğu gibi Çuvaşlar içinde bir özerk yapılaşma faaliyetinde bulunarak 21 Nisan 1925 yılında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Çuvaşistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (Gömeç, 2003, s. 250).

Rejim, kültürel unsurlara müdahalede bulunmanın yanı sıra dini unsurlara yönelik de bir takım kısıtlama ve yasaklama faaliyetlerinde bulunmuştur. Müfredatlarında pozitif ilimlerden ziyade din dersi veren okullar, Türk-Müslüman milletlerinin milli benliklerini korumada önemli rol oynadıkları için rejim tarafından ideal Sovyet vatandaşı yetiştirmede tehlikeli unsurlar olarak görülmüştür. Bu hususta iç savaş yüzünden uygulamaya koyulamayan “28 Aralık 1918 Vicdan Hürriyeti Ve Dini Toplumlar Bildirgesi” faaliyete geçirilerek 1927 yılına kadar Tataristan'daki ve Başkurdistan'daki bütün dini okullar kapatılmıştır. Din okullarının yanı sıra din adamları da rejimin tehlikeli olarak gördüğü bir başka unsurdu. Diğer bölgelerde olduğu gibi İdil-Ural bölgesindeki Müslüman din adamları da rejimin uygulamış olduğu resmi propaganda çerçevesinde psikolojik saldırılara uğrayarak çeşitli iftira ve

suçlamalara maruz kalmışlardır. 1930'lardan sonra birçok din adamı Nazi Almanyası ya da Japonya için çalışan ajanlar olarak sıfatlandırılarak suçsuz yere sayısız ithamlarla karşı karşıya kalmışlardır. Rejim, yine aynı yıllarda İslam'ın unsurlarına da müdahalede bulunarak oruç tutmayı, zekât vermeyi ve hacca gitmeyi diğer bölgelerdeki Müslümanlara olduğu gibi İdil-Ural bölgesinde yaşayan Müslümanlara da yasaklamıştır. 1925'de rejim tarafından dinlere karşı faaliyetlerde bulunulması için kurulan Militan Ateistler Birliği'nin girişimleriyle 1939 yılına kadar İdil-Ural bölgesindeki sayısız cami ve mescit kapatılarak sinemalara, gece kulüplerine ve kamu kuruluşlarına çevrilmiştir (Bennigsen ve Quelquejay, Step'de Ezan Sesleri, 1981, s.178, 179, 180, 182, 183).

Rejim, manevi unsurlara müdahalede bulunduğu süreçte bölgedeki aydınları ve kültürel kurum ile kuruluşları bertaraf etme çalışmalarından da geri kalmamıştır. Mirsaid Sultangaliyev, 1923 yılında hapis cezasına çarptırılıp belli bir süre hapis yattıktan sonra ihtilal ve iç savaş zamanında icra etmiş olduğu faaliyetlerin hatırına serbest bırakılmıştır. Daha sonra Turan Federal Sosyalist Cumhuriyeti kurma yönünde çalışmalarına başlayarak bu konudaki fikirleri, diğer Türk-Müslüman bölgelerinde de destek bulmuş ve bu hususta Sultangaliyevizm sıfatında bir teşkilatlanmaya gidilerek başta Tataristan, Başkurdistan, Türkistan, Azerbaycan, Kırım ve Kuzey Kafkasya'da bölge örgütleri kurulmuştur. Merkezi Moskova olan teşkilatın bölge örgütleri, doğrudan Moskova'dan emir alarak propaganda faaliyetleri yürütmekte ve zaman zaman gizli konferanslar düzenlenmekteydi. Milliyetçi bir yola sapan Sultangaliyevizm teşkilatı, faaliyette bulunduğu her bölgede Rusların icra etmiş olduğu emperyalist uygulamaların, Türk-Müslüman milletlerin siyasi, sosyal ve ekonomik gelişiminde nasıl zarar teşkil ettiğini propaganda çerçevesinde lanse etmiştir. 1928 baharında Tataristan Halk Komiserleri Konseyi'nde Sultangaliyevizm teşkilatına mensup birkaç Tatar Halk komiseri, milli kültür konusunda görüş ve düşüncelerini dile getirmelerinin ardından Moskova'da, Tataristan Rus Komünistlerini Tataristan'ın milli çıkarlarına aykırı emperyalist politika icra etmeleri sebebiyle Komünist Partisi Merkez Komitesine şikâyet etmişlerdir. Milliyetçi bir tavırla Moskova'da böyle bir girişimde bulunan Tatar Halk Komiserlerinin Sultangaliyevist Teşkilatı ile bağlantılarının olduğu ortaya çıkmasının ardından 1928 Kasım ayında Sultan Galiyev tekrardan tutuklanmıştır. Kısa bir süre sonra Komünist Parti Yüksek Denetleme Kurumu'nun yapmış olduğu araştırma sonucunda mevcut Sultangaliyevist oluşuma bir temizleme operasyonu başlatarak Tataristan'da teşkilata mensup ne kadar parti görevlisi varsa; karşı devrimci, anti-Sovyet, anti-komünist ve anti-Rus bir örgüt kurmakla suçlanarak tutuklanmıştır (Bennigsen ve Quelquejay, Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları, 1981, s. 141, 143, 144, 146, 151). Akabinde milliyetçiliğin gelişmesinde aktif rol oynayan Tataroloji

Derneği, Kazan Doğu Pedagoji Enstitüsü, Tatar Proleter Yazarlar Birliği, Tatar Devleti Yayınları ve Cidigan Cemiyeti gibi kurum ve kuruluşlar bir daha faaliyette bulunmamak üzere kapatılmıştır. Tataristan'da icra edilen temizleme operasyonunun bir benzeri de 1931'de Başkurdistan bölgesinde uygulanmıştır (Bennigsen ve Quelquejay, Step'de Ezan Sesleri, 1981, s.191).

Bolşeviklere katılan Tatar aydınları olduğu gibi Bolşeviklerle iş birliğinde bulunmayan, tamamıyla kendi perspektiflerinde bir milliyetçilik yolunda ilerlemeye çalışan Tatar aydınları da mevcuttu. Nitekim bunların bir kısmı Bolşevikler tarafından etkisiz hale getirilirken, bir kısmı da Bolşevik mezalimine maruz kalmamak için yurtdışına kaçmıştır. Bu hususta yurtdışına gidenlerin büyük çoğunluğu 28 Mart 1918'de yıkılan İdil-Ural Cumhuriyeti'nin milli meclis üyelerini kapsamaktaydı. Davalarını bir müddet Paris'te sürdüren aydınlar, Bolşevik yönetiminin almış olduğu kararlar doğrultusunda bir daha vatanlarına geri dönememişlerdir (İshaki, 2014, s. 30).

1.2.2 Türkistan Bölgesi

Bolşevikler, 15 Kasım 1917'de Rusya Halklarının Hakları Bildirgesini yayınlamadan önce 11 Kasım 1917'de Rus Komünistleri Taşkent'te iktidarı ele alarak 22 Kasım 1917'de Türkistan Sovyet Komiserliği'nin kurulduğunu ilan ettiler. Baymirza Hayit, bu süreçte Komünistlerin icra etmiş oldukları söz konusu uygulamalarda hiçbir Türkistanlının olmadığını ve bu yüzden de hiçbir Türkistanlı için bir şey ifade etmediğini belirtmektedir (Hayit, 1995, s. 233). Böylece Rusya Halklarının Hakları Bildirgesinin yayınlanmasının ardından diğer Türk bölgelerinde olduğu gibi Türkistan bölgesinde de birtakım bağımsızlık hareketleri ortaya çıkarak 27 Kasım 1917 tarihinde ilk olarak Hokand şehrinde “Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti” kurulmuştur (Andican, 2020, s. 36). Daha sonra eski Buhara Emirliği, Hokand Hanlığı, Hive Hanlığı, Kazak cüzleri ve Başkurdistan sınırlarını kapsayacak bir federasyon kurulması planlanan Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti'nde, Taşkent'teki Sovyet Komiserliği'nin varlığından rahatsızlık duyularak konuyla ilgili olarak Türkistan İşçi ve Köylü Birliği, 27 Aralık 1917'de Sovyet Hükümetine telgraf çekmiş ve 5 Ocak 1918'de Stalin, hükümet adına kışkırtıcı ifadeler içeren bir telgrafla karşılık vermiştir. Aynı şekilde Taşkent'teki Sovyet Komiserliği de Hokand şehrinde kurulan Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti'ni bir tehdit unsuru olarak görerek 31 Ocak 1918'de yapılan kongrede Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti'nin yıkılması yönünde karar alınmıştır. Bu hususta 7 Şubat 1918'de Kızıl Ordu, hem Ermeni çetelerini hem de Avusturya-Macaristan savaş esirlerini kendi

bünyesine alarak Hokand şehrine saldırmıştır. Gece vaktinde başlatılan bu saldırı karşısında, Hokand milisleri ile Kızıl Ordu arasında 15 Şubat'a kadar çetin çatışmalar yaşanmış ve bu tarihten sonra Kızıl Ordu Taşkent'ten destek kuvvet almak zorunda kalmıştır. 22 Şubat'ta düşen şehir, kundaklanmaya maruz kalarak 10.000'e yakın sivil, Kızıl Ordu tarafından katledilmiştir. Hükümetin dağıtılmasının ardından onlarca yetkili tutuklanırken geri kalanları ise kaçmayı başararak, Hokand milis kuvvetlerinden sağ kalanlarla beraber Basmacı Hareketinin başlamasında önemli rol oynamışlardır (Hayit, 1995, s. 248, 250, 251). Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti'nin yıkılmasının ardından merkez Taşkent olmak üzere 30 Nisan 1918'de Fergana, Sırderya, Yedisu, Semerkant ve Trans-Hazar bölgelerini kapsayan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur.

Yeni kurulan Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Basmacı Hareketinin dışında kalan Türkistanlılar, düzenli bir orduya sahip olmadıkları müddetçe bölgelerinde söz sahibi olamayacaklarının bilincine varmalarının ardından birçoğu Bolşeviklerle işbirliği yapmak mecburiyetinde kalmıştır. İleriki zamanlarda Türkistan Komünist Partisi'nin kurulmasıyla kısa zamanda birçok Türkistanlı partiye katılım sağlamış ve parti ile halk arasında daha fazla etkileşim adına bir müddet sonra Müslümanlar Bürosu kurulmuştur. Büro aracılığıyla bir yandan Türkistan Komünist Partisi içerisinde büyüme devam ederken bir yandan da gelecekte bağımsız bir Türkistan devletinin kurulması yönünde toplantılar yapılmaktaydı. Bu hususta Ulusal Sosyalist bir Türkistan kurulması yönünde ortak bir fikir ortaya çıktı. Süre zarfında 1920 Ocak ayında yapılan kongrelerde Türkistanlılar, Milli Meseleler ve Milli Komünist Şubeler adındaki bildiriyle ilk kez partinin ve özerk cumhuriyetin milli bir isimle değiştirilmesi ve daha sonra Orta Asya'da bulunan diğer Türk devletleriyle birleşmesi yönünde teklif sundular. Bu teklif kongrelerde kabul edildiyse de Bolşevik rejimi tarafından sakıncalı bulunarak reddedildi. İç savaş bittikten sonra İdil-Ural bölgesindeki Muskom yöneticilerinin çerçevesinde yaşanan olaylar sebebiyle Türkistan Komünist Partisi içerisinde tasfiye başlatılarak birçok Türkistanlı partiden atıldı. Yerlerine ise deneyimsiz ve eğitimsiz Türkistanlılar getirilerek bölge proletaryasının hakiki temsilcileri olarak ilan edilmişlerdir (Andican, 2020, s. 38, 39, 40, 41, 42).

Rusya Halklarının Hakları Bildirgesinin yayınlanmasını müteakiben Türkistan'da, Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ortaya çıkan bir diğer devlet ise Alaş Orda Milli Cumhuriyeti olmuştur. Ekim İhtilali'nden sonra Türkistan bozkırlarında Rus askerlerinin ve işçilerinin yağmacılık faaliyetlerinin ortaya çıkması ve bu yağmacılık faaliyetlerinden en çok etkilenende Kazak bozkırları olmasından dolayı yerli aydınlar bir

özüm arayışında bulunmuşlardır. Bu sıkıntılı durumda bir idarenin olmaması ve Bolşeviklerin yayınlamış oldukları bildirgeden ilham alınması hususunda, 18-26 Aralık 1917’de Orenburg’da bir Kazak kongresi düzenlenerek, başkenti Semey olan Alihan Bökeyhan Başbakanlığında bugünkü Kazakistan topraklarında Alaş Orda Milli Cumhuriyeti kurulmuştur (Arslanoğlu ve Kayabalı, 1978, s. 77).

Kurulan bu yeni devlet, kısa bir süre sonra hem Bolşeviklerin hem de Beyaz Ordu’nun baskısına maruz kalması sebebiyle baştaki hükümet, milis askeri birlikler oluşturarak, Semey, Orenburg, Kostanay ve Turgay şehirlerinde askeri karakollar kurmuştur. Daha sonra Milli Cumhuriyet, Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti (devlet yıkılana kadar) ve Başkurt Milli Hükümeti ile belli başlı konularda ortak hareket etmeye çalıştıysa da bu konuda ciddi bir ilerleme kaydedememiştir (Andican, 2020, s. 43). Kazak bozkırlarında yerli halka dayanan bir Komünist rejim ilan edemeyen Moskova, Alaş Orda hükümetinin düşmesi için öncelikle bölgede sol görüşlü birtakım muhalif gruplar kurmuş ve ardından Şubat 1918’de Filip Goloşçekin’in komutasındaki Kızıl Ordu birlikleri Semey şehrine yönlendirilmiştir. Bu hususta Kızıl Ordu birlikleri ve muhalifler birlikte hareket ederek, 18 Mart 1918’de Semey şehrine girmeleriyle Alaş Orda hükümetini dağıtmışlardır. Böylece Kazak muhalif grupların önderliğinde geçici bir Kazak Sovyet Hükümeti kurulmasının da ardından Alaş Orda Hükümetinin yetkilileri bozkırlara çekilerek Sovyet Hükümetine karşı mücadele etmeye başlamışlardır. Bu süreç içerisinde halkı bilgilendirme hususunda faaliyetlerde bulunmuşlar ve kıdıllara karşı yaptıkları mücadelelerde maddi manevi destek istemişlerdir (Hayit, 1995, s. 255, 256). Aynı zamanda Beyaz Ordu birliklerini iyice zayıflatan Kızıl Ordu birlikleri, 1919 Ocak ayında Oral ve Orenburg şehirlerini ele geçirmeleriyle Kazak bozkırlarını tam olarak himaye altına alma planını devreye koymuşlardır. Bu doğrultuda bölgede açlık baş göstermesiyle de 16 Şubat 1919’da Ahmet Baytursun Alaş Orda Hükümeti adına Moskova’ya giderek Bolşeviklerle anlaşmaya varmıştır. Daha sonra Sovyet Askeri İhtilal Konseyi’nin Kasım 1919’da çıkarmış olduğu genel aflla Alaş Orda Milli Cumhuriyeti’ne bağı birçok milis kuvvet Kızıl Ordu’ya katılmıştır. 1920 yılında tüm Kazak coğrafyasında kontrolü ele alan Bolşevikler, 4 Ekim 1920 tarihinde Kırgız Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti’nin kurulduđunu⁸ ilan etmişlerdir (Andican, 2020, s. 43, 44).

Türkistan bölgesinde kurulan bir başka devlet ise Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti’dir. 1917 İhtilaline kadar Rus İmparatorluğu’nun himayesinde varlığını sürdüren Buhara Emirliği, I.

⁸ Orta Asya’daki Rus yetkililer, Kazakların ve Kırgızların etnik kökenlerini karıştırmalarından dolayı bölgenin yanlış biçimde adlandırılmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu yüzden Kazakistan Kırgız, Kırgızistan ise Kara Kırgız şeklinde sıfatlandırılmıştır. Fakat bir süre sonra Kazakistan, Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti şeklinde yeniden isimlendirilmiştir.

Dünya Savaşı'ndan beri sınırlarındaki Ceditçilerin istekleri doğrultusunda bir icraatta bulunmaması üzerine 1917 Şubat İhtilali'nden sonra birtakım protesto ve miting gösterileriyle karşı karşıya kalmış ve bu doğrultuda Emirliğin milis kuvvetleri tarafından birçok Ceditçi gözaltına alınarak tutuklanmıştır. Bu hususta geri kalan birçok Ceditçi ise yayımlanan Rusya Halklarının Hakları bildirgesinden etkilenecek, Taşkent'teki Sovyet Komiserliği'nden yardım talebinde bulunmuşlardır (Arslanoğlu ve Kayabalı, 1978, s. 79). Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra Kızıl Ordu, 15 Mart 1918'de Buhara Emirliğine yıldırım harekâtıyla saldırdıysa da başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Türkistan Millî Özerk Cumhuriyeti'ni yıkmamanın sarhoşluğunu yaşayan Rus generaller, genç Buharalılarla iş birliği yaparak Buhara Emirliğine ikinci bir taarruz düzenlediyse de yine başarılı olamayarak 25 Mart 1918'de Buhara Emirliği'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kalmışlardır. Kızıl Ordu birliklerinin geri çekilmelerinin ardından Buhara Emirinin emriyle birçok genç Buharalı idam cezasına çarptırılırken geri kalan birçok genç Buharalı ise Semerkant ve Taşkent'e göç etmiştir. Gittikleri yerlerde bir müddet maddi olarak mağduriyet yaşasalar da daha sonra bazılarının arasında Komünist hareketlerin ortaya çıkmasıyla Haziran 1919'da Buhara Komünist Partisi kurulmuştur. Ardından Komünist olmayıp milliyetçi bir yapılanmaya giden genç Buharalılar ise Ocak 1920'de Genç Buharalılar Partisini kurmuşlardır. Nitekim kurulan partiler, zaman zaman Bolşevik yönetimi tarafından Buhara Emirliğini kışkırtmaları yönünde desteklenmiştir (Hayit, 1995, s. 261, 262, 262). Bir müddet sonra Mihail Vasilyeviç Frunze'nin Buhara Emirine, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile işbirliği yapmasını teklif etmesi ve bu teklifi emirin reddetmesi üzerine Kızıl Ordu, Buhara Emirliğine tekrardan taarruz hazırlıklarına başlamıştır (Arslanoğlu ve Kayabalı, 1978, s. 80). Böylece 28 Ağustos 1920'de yıldırım harekâtıyla taarruza geçen Kızıl Ordu, emirliğin şehirlerini teker teker işgal etmesinin neticesinde en son 2 Eylül'de başkent Buhara'yı ele geçirmiştir. 6 Ekim 1920'de de ilk Halk Kongresi'nin toplanmasıyla Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti ilan edilmiş ve böylece Türkistan bölgesinde yer alan bu topraklarda da yavaş yavaş Sovyet ve Reformist düşünce aşılanmaya başlanmıştır. Elbette bu süreç, Moskova ile genç Buharalıların çoğunluğu teşkil ettiği Buhara Hükümeti arasında çıkan çatışmalar sebebiyle sancılı geçmiştir. Bu yüzden Moskova, yeni kurulan Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti'nde ancak 1924'de hâkimiyet sağlamıştır. Bir süre sonra da Türkistan bölgesinde bir düzenleme planını devreye koymasıyla, 20 Eylül 1924'de halk temsilciliğinde alınan karar doğrultusunda Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti lağvedilmiş ve daha sonra sınırlarında doğrudan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı farklı özerk cumhuriyetlerin kurulmasına zemin hazırlanmıştır (Hayit, 1995, s. 266).

Buhara Emirliği gibi 1917 İhtilaline kadar Rus İmparatorluğu'nun himayesinde kalan bir diğer yapı ise Hive Hanlığı olmuştur. Şubat İhtilali'nden sonra genç Hiveliler şeklinde sıfatlandırılan yerel Ceditçilerin reform talepleri doğrultusunda Hive Hanlığında meşruti bir yönetime geçilerek parlamento kurulmuştur. Söz konusu parlamentoda genç Hivelilerin aktif rol oynamalarından dolayı başta aşiret reisleri, büyük toprak sahipleri ve hanlıktaki eski yöneticiler bu durumdan rahatsızlık duyarak Hive Hanına baskı yapmaya başlamışlardır. Bir müddet sonra yapılan baskılara dayanamayan Hive Hanı, parlamentoyu lağvederek birçok genç Hive'yi hapis cezasına çarptırmıştır. Ekim İhtilali'nden sonra Hive Hanlığı'ndaki birçok Rus kökenli asker, Bolşeviklerle işbirliği yapmak adına müfrezelerini terk etmelerinin ardından hanlıktaki mevcut iç karışıklık daha da çok artmıştır. Hanlığın mevcut durumundan faydalanan genç Hiveliler Kızıl Ordu birlikleriyle işbirliği yaparak 1918 Haziran ayında Hive İhtilal Komitesini kurmuşlardır. 1919 Aralık ayında ise Bolşevikler, hanın ve destekçilerinin kanlı diktatörlüğüne karşı emekçileri kurtarma gerekçisini öne sürerek Hive Hanlığına karşı savaş ilan etmişlerdir. 25 Aralık 1919'da Dörtgöl'den taarruz eden Kızıl Ordu birlikleri, yerel milis kuvvetlerine karşı girmiş oldukları çatışmalar sonucunda 25 Ocak 1920'de Hive Hanlığı'nı resmen işgal etmişlerdir. İşgal sürecinde Kızıl Ordu birlikleriyle işbirliği yapan Hive İhtilal Komitesi, 1 Şubat 1920'de bir halk kurultayı düzenlemesiyle hanlık sistemini kaldırmış ve Harezmi Sovyet Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Andican, 2020, s. 55, 56).

13 Eylül 1920'de Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Harezmi Sovyet Halk Cumhuriyeti ile 24 maddelik bir ittifak anlaşması imzalamış ve resmi olarak ülkenin bağımsızlığını tanımıştır. Ayrıca ülkeyi Moskova'nın yönergelerine bağlamaya çalışan Sovyet temsilciliği, aktif bir Komünist Partisinin kurulması yönünde icraatlarda bulunmuştur. 1921'den itibaren Moskova, alt kanallarının vasıtasıyla ülkeye siyasi müdahalede bulunmasından dolayı halk içinde, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne karşı ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Birçok ayaklanma başarılı olarak bastırılrsa da 1924 Mart'ında Moskova'nın Türkistan bölgesinde bir düzenleme planını devreye koymasıyla Harezmi Sovyet Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına son verilmesi yönünde karar alınmıştır. Harezmi yönetimi bu konuda direnme gösterdiyse de pek fayda etmemiş ve 29 Eylül 1924'de yapılan 5. Halk Kongresi'nde Harezmi Sovyet Halk Cumhuriyeti lağvedilmiştir (Hayit, 1995, s. 273, 274). Böylece Türkistan bölgesindeki son Türk-İslam devleti de Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne zoraki olarak katılmış oldu. Gelişen bu olaylardan sonra birçok genç Hiveli, Sovyet yönetimiyle işbirliği yapmaya devam ettiyse de uzlaşmada bulunamayanlar Basmacı Hareketine katılmışlardır (Andican, 2020, s. 62).

Bolşevik Rejiminin böl-parçala-yönet politikası çerçevesinde 12 Haziran 1924’de Türkistan halklarının ayrılması konusunda bir karar çıkartılarak etnografik esaslara göre farklı siyasi yönetimler oluşturulmuştur. Bu hususta 1924 Eylül ayında Harezm Sovyet Halk Cumhuriyeti, 1924 Ekim ayında ise Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti ortadan kaldırılarak yerlerine Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Kara-Kırgız Özerk Oblastı⁹ ve Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti gibi doğrudan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti’ne bağlı yeni özerk cumhuriyetler kurulmuştur. Ek olarak 1920 yılında yapılan bir hata düzeltmeye gidilerek, kazak bozkırlarına verilen Kırgız Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ismi kaldırılmış ve yerine Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismi koyularak özerk yapı sıfatlandırmasında güncelleme yapılmıştır. Bölgede doğrudan Moskova’ya bağlı kurulan yeni özerk devletler vasıtasıyla bölgedeki hem Türk kimliğinin parçalanmasına hem de sınırda kalan farklı milletlerin etnik azınlık doğrultusunda eriyip yozlaşmalarına zemin hazırlanmıştır (Kara, 2021, s. 132, 133, 135, 136).

Bolşevik rejimi, bölgede kurmuş olduğu yeni özerk cumhuriyetler ile Türkistanlılar arasında birlik ve beraberlik çerçevesinde hareket etmeyi engellemeye çalışmasının yanı sıra bölgedeki mevcut milli ve kültürel unsurlara yönelik bir takım müdahalelerde de bulunmuştur. Bu hususta öncelikle dil alanında çalışmalar yapılarak bölgede yüzyıllardır ortak kullanılan Çağataycanın etkisi kırılmaya çalışılmış ve yeni oluşturulan özerk yapılara hususi yerel dillerin (Türkmence, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca, Tacikçe vb.) edebi bir nitelik kazanması yönünde faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu yerel dillerle Türkistanlılar arasında milli benlik duygusu tetiklenerek dolaylı bir şekilde özerk cumhuriyetler içinde bireysel milliyetçiliğin doğmasına da sebebiyet verilmiştir. Bu vasıta ile Türkistanlılar arasında dilsel yöndeki bağ kopartılarak bir kez daha rejime karşı birlik ve beraberlik çerçevesinde muhalif hareketlerin ortaya çıkmasına yönelik risk azaltmış oluyordu (Bennigsen ve Quelquejay, Step’de Ezan Sesleri, 1981, s.158, 161). 1935 yılında bölgedeki yerel dillere Kiril alfabesinin dayatılmasıyla hem Rusçanın ikinci bir dil olarak bölgede kolaylıkla yer edinmesine hem de Türkistanlıların geçmişlerine bir çizgi çekilmesine sebebiyet verilmiştir (Arslanoğlu ve Kayabalı, 1978, s. 137).

Dini unsurlara da el atan rejim, bu alandaki ilk çalışmalarını 1924’de faaliyete geçirmiştir. Bu hususta ilk olarak Taşkent’teki Komünistler, Lenin’i zamanın peygamberi olarak nitelendirerek Müslümanlarla bu konuda sonuca varılamayan gereksiz tartışmalara

⁹ Kara-Kırgız Özerk Oblastı 1926’da “Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” adını almıştır.

girmişlerdir. Daha sonra Moskova'da İslam aleyhinde yazılar yazılarak, Komünizmin İslamiyet'ten üstün olduğuna dair propaganda çalışmaları yapılmış ve bu vasıta ile Türkistan'da, İslamiyet'e ve unsurlarına yönelik saldırganca uygulamalar icra edilmeye başlanmıştır. Bu hususta 1925'ten itibaren bölgedeki vakıf malları, Ziraat Halk Komiserliği'nin bünyesine geçirilerek, 1926 yılında halkların eşitliği çerçevesinde şeriat mahkemelerinin faaliyetlerine son verilmiştir. İdeal Sovyet vatandaşı yetiştirmede tehlikeli unsurlar olarak görülen dini okullar ve medreseler, 1928 yılına kadar hepsi kapatılmıştır. 1927'de Yüksek Dini İdare'nin faaliyetleri askıya alınmasıyla birçok müftü, kadı ve ulema tutuklanmıştır. 1929'dan itibaren bölgedeki cemaatler ve tarikatlar kapatılarak büyük İslam âlimlerinin mağduriyet yaşamaları konusunda icraatlarda bulunulmuştur. Yine aynı yıl dini eserlerin basılıp dağıtılması konusunda yasaklamalar getirilerek 1936 yılına kadar polisler tarafından ele geçirilen Kur'an-ı Kerimler yakılıp imha edilmiştir. 1930 yılından itibaren bölgedeki birçok imam, müezzin ve cami görevlisi çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalması neticesinde birçoğu tutuklanarak ya sürgün edilmiş ya da idam cezasına çarptırılmıştır. Cami görevlilerinin bertaraf edilmesinin ardından 1932'den itibaren bölgedeki cami ve mescitler kapatılarak birçoğunun yıkılması yönünde çalışmalarda bulunulmuştur. Elbette Bolşeviklerin camilerde Komünizm propagandası icra edemedikleri için böyle bir uygulamaya gittiklerinin gerçeklik payı da vardır. Bölgedeki kütüphaneler, çeşitli amaçlar uğruna kullanılmak üzere tekrardan yapılandırılmasının ardından binlerce önemli eserin telef olmasına sebebiyet verilmiştir. 1930'lardan itibaren geleneklerin ve göreneklerin uygulanması yönündeki yasaklamalar ve kısıtlamalar genişletilerek, başta Müslümanların toplu halde namaz kılmaları, dini bayramları kutlamaları, kapatılan camilerde toplantı yapmaları, dini konferans ve genel hayır işlerinde bulunmaları yasaklanmıştır (Hayit, 1978, s. 153, 154, 327, 329, 332, 333, 335). Evlilik gibi özel ve mahremiyet taşıyan bir konuya da el atan rejim, kadınlar için başlık parası ya da mehir parasının verilmesi, eve kuma getirilmesi, ölen kardeşinin dul karısıyla evlenilmesi, dini nikâh kısılması vb. gibi faaliyetlerin icra edilmesi hususunda Türkistanlılar ciddi yaptırımlarla karşı karşıya kalmışlardır. Aynı durum, İslam'ın şartlarının yerine getirilmesi hususunda da geçerliydi. Rejim, yine aynı yıllarda İslam'ın unsurlarına da müdahalede bulunarak, oruç tutmayı, zekât vermeyi ve hacca gitmeyi yasaklamıştır (Bennigsen ve Quelquejay, Step'de Ezan Sesleri, 1981, s.177, 182).

Rejim, kültürel unsurlara müdahalede bulunduğu süreçte bölgedeki aydınları ve milliyetçi liderleri bertaraf etme faaliyetlerinde de bulunmuştur. Türkistan'ın bağımsızlığı yönünde Bolşevik rejime muhalif hareketlerde bulunanlar ya da Sultangaliyevizm teşkilatının Türkistan ayağında aktif rol oynayanlar, 1928 yılında Moskova'nın temizleme operasyonu ile

yavaş yavaş pasifize edilme sürecine girmişlerdir. Bu hususta Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde milliyetçi Kazak yazarlar ile Alaş Orda Milli Cumhuriyeti'nin eski yöneticilerine saldırılar düzenlenerek başta Alihan Bökeyhan olmak üzere birçoğu idam edilmiş, 1929 yılında Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yüksek Mahkeme Başkanı Sadullah Kasım ve Feyzullah Kocayev ile Ekmel İkrarov gibi sayısız yakın dostları da kurşuna dizilmişlerdir. Aynı şekilde zamanında Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti'nde memurluk yapıp daha sonra Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkanlığına getirilen Nusretullah Masum 1932 yılında idam edilerek Münevver Kâri, Abdürreşit Fıtrat, Abdülhamid Süleyman Çolpan ve bunlar gibi daha nice Çeditçilerin temizliğine yönelik planlı operasyonlar yapılmıştır (Hayit, 1978, s. 261, 262). Bu doğrultuda genç Buharalılar ve genç Hiveliler de 1932 yılından itibaren bertaraf edilmesi hususunda Bolşevik yönetiminin ana hedefinde olmuşlar ve tutuklananların bir kısmı Moskova'da idam edilirken bir kısmı da Sibirya'ya sürülerek hayatlarını orada kaybetmişlerdir. Böylece Bolşevik yönetimin başlatmış olduğu operasyonla 1939 yılında Çeditçiler ve savundukları görüş artık tarihe karışmıştı (Bennigsen ve Quelquejay, Step'de Ezan Sesleri, 1981, s.193, 194).

1.2.3 Azerbaycan Bölgesi

1917 Şubat İhtilali'nden sonra Güney Kafkasya'da (Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan sınırlarını kapsayan bölge) Sankt-Peterburg'daki Rusya Geçici Hükümetine bağlı 9 Mart'ta Tiflis başkent olmak üzere Özel Transkafkasya Komitesi kurulmuştur. 1917 Ekim İhtilali'nden sonra da Özel Transkafkasya Komitesi, Transkafkasya Komiserliği adını alarak Bolşeviklerin desteği çerçevesinde bölgede yeni bir yönetim şekillenmiştir. Ardından komiserlikteki milletler, Bolşeviklerin 15 Kasım 1917 tarihinde Rusya Halklarının Hakları Bildirgesini yayınlamalarından ilham alarak kendi devletlerini kurma yönünde bir takım çalışmalara başlamışlardır (Gömeç, 2003, s. 38, 39). Bir süre sonra Moskova'nın Transkafkasya Komiserliği'ne birleşme teklifinde bulunması ve bu teklife komiserliğin meclisinden oy birliğiyle ret cevabının gelmesinin ardından Lenin'in vermiş olduğu talimat üzerine 18 Ocak 1918'de meclis dağıtılmıştır. Daha sonra Menşeviklerin önderliğinde Transkafkasya Seyimi toplanarak bağımsız yeni bir yönetim kurulması için çalışmalara başlanmıştır (Swietochowski, 1988, s. 150, 151). Bu süre zarfında Bakü'de Mart Olayları'nın patlak vermesinin ardından yine Güney Kafkasya sınırları çerçevesinde, 22 Nisan 1918 tarihinde Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti kurulmuştur. Fakat bir süre sonra Gürcüler cumhuriyetten ayrılarak, 26 Mayıs'ta Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti adı altında kendi devletlerini kurmuşlardır. Akabinde Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler de ayrılma

yoluna giderek, Mehmed Emin Resulzade önderliğinde 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulurken Ermeniler de yine aynı tarihte kendi cumhuriyetlerini kurmuşlardır (Gömeç, 2003, s. 39, 40).

Gence merkezli kurulan bu devlet, bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan askeri yardım talebinde bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu da bu konuda Nuri Paşayı görevlendirerek gerekli yardımların uygulanması hususunda Gence'ye asker göndermiştir. Osmanlı askerlerinin Kafkas İslam Ordusu adı altında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne siyasi ve askeri anlamda icra etmiş oldukları hizmet sürecinde, Nisan 1918'de Bolşeviklerin nezdinde kurulan Bakü Halk Komiserliği de 10 Haziran 1918'de 11. Kızıl Ordu birlikleriyle Gence'ye doğru taarruz harekâtı başlatmıştır. Kısa bir süre sonra Gence'ye yaklaşan Kızıl Ordu birlikleri, 27 Haziran'dan itibaren Gence'de konuşlanan Osmanlı Ordusuna karşı çarpışmaya başlamışlardır. Gökçay Muharebesi adını alan ve yaklaşık 4 gün süren çetin çatışmalardan sonra 1 Temmuz'da Kızıl Ordu birlikleri geri çekilmeye başlamışlardır. Bu tarihten sonra Osmanlı Ordusu, Azerbaycan Demokratik güçleriyle birlikte Bakü'yü Bolşeviklerden temizlemek için harekete geçmişlerdir. 5 Ağustos'ta Osmanlı Ordusu'nun yoğun top atışlarıyla başlayan taarruz girişiminde Kızıl Ordu birlikleri Bakü içlerine doğru geri çekilmeye başlamış ve akabinde Bakü Halk Komiserliği, 1918 Şubat ayından beri İran'ın kuzeyinde müfrezelenen İngiliz acil kuvvetlerinden takviye destek almak zorunda kalmıştır. 9-17 Ağustos tarihlerinde İngilizlerin Bakü savunmasında destekte bulunmasının ardından Osmanlı Ordusu da hem personel hem de askeri mühimmat açısından ek takviyeler alarak 26 Ağustos'ta güçlü bir şekilde taarruz hareketini başlatmıştır (Swietochowski, 1988, s. 178, 181, 186, 187). 13 Eylül'de Bakü'ye giren Osmanlı Ordusu, Ermeni çetelerinin ve İngiliz birliklerinin desteklemiş oldukları Kızıl Ordu birlikleriyle çetin sokak çatışmalarının ardından 15 Eylül 1918'de Bakü'yü Bolşeviklerin elinden kurtarmışlardır. Bir süre de Bakü'de görev yapan Osmanlı Ordusu, İstanbul Hükümeti'nin 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesini imzalamasının ardından imparatorluk, Azerbaycan'daki kuvvetlerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Ardından Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak adına birtakım çalışmalarda bulunduysa da bölge tekrardan 27 Nisan 1920'de Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Kızıl Ordu birlikleri tarafından işgal edilmiştir (Gömeç, 2003, s. 41, 42).

28 Nisan 1920'de Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin hükümet yetkilileri hakkında kimi için tutuklama, kimi için de idam kararı verilmiş ve süre zarfında bölgedeki birçok şehirde yağmacılık faaliyetleri baş göstermiştir

(Swietochowski, 1988, s. 245). Özellikle Bakü'deki petrol depoları Rusya'ya gönderilmek üzere boşaltılmış, dükkânlar yağmalanmış ve yerel çiftçilerin mahsullerine zorla el konularak milletin değerli eşyaları gasp edilmiştir. Rus ajanların ve memurların bütün yönetim kadrolarında yerlerini aldıkları ülkede Kızıl Ordu, hazır bulduğu gıda ve giyim malzemelerini silah zoruyla alarak direnişte bulunanlara şiddet göstermekten kaçınmamıştır. Ayrıca orduya mensup askerlerin zaman zaman keyfi davranışları ve yönetimin uygulamış olduğu politikalar, insanları bezdirme noktasına getirmesinden dolayı Azerbaycan Türkleri arasında işgale karşı pek çok farklı uygulamaların icra edilmesi gündeme gelmiştir. Anti Sovyet propagandası yapıp bu yönde teşkilatlanmaya gitmek, milliyetçilik yönünde fikirler beyan etmek, milli ve dini geleneklerden sapmamak, sabotaj ve suikast planlarında bulunmak, değerli malları gizlemek gibi uygulamaların yanı sıra toplumsal isyanların çıkarılması daha ön planda tutularak Mayıs 1920'den 1923'e kadar bölgenin farklı noktalarında sayısız isyan patlak vermiştir. Nitekim bu isyanlar, yerel Ermenilerin destekledikleri Kızıl Ordu birlikleri tarafından güçlükle bastırılmıştır (Kasımlı, 2006, s. 41, 42, 95, 141).

Azerbaycan'daki isyan sürecinde Bolşevikler konumlarını pekiştirerek, hem bölgedeki milli şuuru yıkmak, hem de Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türkleri ile bağlarını koparmak adına bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Öncelikle Azerbaycan ana karasıyla Nahcivan bölgesini ayırmak adına Zengezur Koridoru oluşturularak, sonradan kurulacak olan Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne söz konusu koridor bölgesi bahşedilmiştir (Gömeç, 2003, s. 44). Süre zarfında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile birleştirilerek, 12 Mart 1922'de bir Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (Saray, 1993, s. 44). Daha sonra kültürel unsurlara el atılarak, 1923 yılından itibaren okullarda ve üniversitelerde görev yapan eski mantalitede ya da burjuva kökenli ne kadar öğretmen ve akademisyen varsa görevlerine son verilmiş ve yerlerine Marksist düşünceli hocalar ve akademisyenler atanmıştır. Bu hususta Kasım 1924'e kadar 437 eğitimcinin işine son verilerek, yeni atanan eğitimciler vasıtasıyla bölgede milli kimlikten ve düşünceden yoksun Komünist bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Kasımlı, 2006, s. 226). 1925 yılında da Azerbaycan Türklerine Latin alfabesi dayatılmış ve eğitim kurumlarında Azerbaycan Türkçesinin yanı sıra Rus dilinde de eğitim öğretim faaliyetlerinin uygulanıp yaygınlaşması yönünde çalışmalarda bulunulmuştur. Üniversite eğitiminde sadece Rusçanın geçerli olduğu bölgede bir süre sonra Azerbaycan Türkçesi ikinci dil vasfına bürünmüştür. Dini ve milli unsurlara yer verilmeyen okulların müfredatlarında, Azerbaycan Türklerinin tarihi hakkında çarpıtılmış bir şekilde tarih dersleri yer alarak, Sovyet kültürünün ve ideolojisinin aşılandığı

dersler işlenmekteydi (Saray, 1993, s. 44, 53, 54, 56). Bu hususta 1928 yılının sonuna kadar rejim tarafından ideal Sovyet vatandaşı yetiştirmede tehlikeli unsurlar olarak görülen bölgedeki bütün dini okullar da kapatılmıştır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin 1928 yılında icra etmiş olduğu harf devrimiyle rejim, bir süre sonra Azerbaycan Türkçesine Kiril alfabesini uyarlamak durumunda kalmıştır.

Rejim, bölgedeki ümmet kavramını da ortadan kaldırmak amacıyla din alanında bir takım faaliyetlerde bulunarak yerli halkın tepki göstermesine sebebiyet vermiştir. Bölgede Şia mezhebine mensup Müslümanların Kerbelâ Olayını anmaları sırasında düzenledikleri faaliyetlere, 1923 yılında çıkarılan bir bildiriyle yasaklamalar getirilmiştir. 1925'de yayımlanan bir bildiriyle de 1930 yılına kadar bölgedeki bütün vakıf mallarına el konularak Ziraat Halk Komiserliği'nin bünyesine geçirilmiştir. Böylece Müslüman din adamlarının ve imarethanelerinin iktisadi gücünün kırılması yönünden önemli adımlar atılmış oldu. Ayrıca aynı yıllarda şeri mahkemelerin ceza davalarına bakmaları yönünde kısıtlamalar getirilerek, Kafkaslardaki şeriat mahkemeleri için Sosyalizm düşmanlarının silahları şeklinde sıfatlandırmalar yapılmış ve 1927 yılında bölgedeki şeriat mahkemelerinin büyük çoğunluğu kapatılmıştır. Başta Şia mezhebine mensup tarikat liderleri ve Müslüman din adamları 1930'larda çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalması neticesinde birçoğu tutuklanarak ya sürgün edilmiş ya da idam cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra bölgedeki birçok cami ve mescit kapatılarak birçoğunun yıkılması yönünde çalışmalarda bulunulmuş ve Azerbaycan Türkleri topluca ibadet etme yönünde kısıtlamalara maruz kalmıştır. İslamiyet'in unsurlarına da müdahalede bulunmayı ihmal etmeyen rejim, oruç tutmayı, zekât vermeyi ve hacca gitmeyi yasaklamasının ardından, Militan Ateistler Birliği'nin bölgede icra etmiş olduğu anti-islam propagandasına da destek vermekten geri kalmamıştır. Bu hususta bölgedeki kütüphaneler ve müzeler, farklı amaçlar uğruna kullanılmak üzere tekrardan yapılandırılmasının ardından binlerce önemli eserin telef olmasına sebebiyet verilmişti (Bennigsen ve Quelquejay, Step'de Ezan Sesleri, 1981, s.174, 175, 177, 178, 181, 182).

Azerbaycan'ın işgal edilmesinin ardından Mehmed Emin Resulzade önderliğinde Müsavat Partisi'nin üyeleri, ülkenin bağımsızlığı yönünde bir takım gizli çalışmalara başlamışlardır. Büyük bir titizlikle yürütülen bu çalışmalarda Müsavatçılar adını alan parti üyeleri, Bolşeviklerin işgaline karşı propaganda çalışmaları yaparak, 1922 yılından itibaren silahlı örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Daha sonra Azerbaycan dışında da teşkilatlanmaya gidip, başta Dağıstan olmak üzere İran, Türkiye, Fransa, Almanya, Finlandiya vb. ülkelerde Bolşevik-Rus mezalimine karşı seslerini haykırarak bu yönde çalışmalarda bulunmuşlardır. Hatta bu konuda 1922'nin ortalarında Gürcülerle işbirliği yapan Müsavatçılar, Sovyet karşıtı

Gürcü partiler ile İnterparti Komitesi (Paritet Komitesi) kurmuşlardır. Müsavatçıların Bolşevik işgaline karşı giriştikleri mücadele sürecinde tutuklamalar ve gözaltına alınma olayları olsa da teşkilat üyeleri bu yoldaki davalarından geri adım atmamaları zaman zaman Bolşevik rejiminin ajanları tarafından kendilerine yapmış oldukları suikastlara da maruz kalmışlardır. Buna rağmen 1930'lara kadar rejime karşı düzenli bir şekilde mücadelelerini sürdürmeyi başarsalar da 1930 Aralık sonunda rejimin Azerbaycan'da başlatmış olduğu temizleme operasyonu ile bölgedeki mücadeleleri sekteye uğramıştır. Ordu ve istihbarat personellerinin ortaklaşa yürüttüğü bu titiz temizleme operasyonunda, Azerbaycan'ın birçok noktasında direnişçiler etkisiz hale getirilerek, sahip oldukları silah türü materyallere ve üretim mallarına el konulmuştur. 1931 yılında örgüt ile bağlantılı ne kadar toprak ağası varsa mal ve mülklerine de el konularak bir kısmı tutuklanıp kuruşuna dizilirken bir kısmı da aileleriyle birlikte sürgün edilmiştir. 1936 yılına kadar Müsavatçıların alt ve orta tabanındaki birçok direniş üyesinin faaliyetlerine son verilirken teşkilatın ana merkezindeki üyeler halâ daha güç bela da olsa aktif haldeydiler. Azerbaycan Komünist Bolşevik Partisi'nin 3-6 Haziran 1937 tarihinde yapılan kurultayında Müsavatçıların biran önce yok edilmesi yönünde önerge verilmesinin ardından geride kalanların da etkisiz hale getirilmesi hususunda geniş çapta çalışmalar başlatılmıştır. Bu doğrultuda 1939 Ocak ayına kadar başta Müsavatçılar olmak üzere pek çok Sovyet karşıtı örgüt ve üye ortadan kaldırılmıştır (Kasımlı, 2006, s. 145, 146, 148, 154, 168, 170, 181, 192, 194, 525, 526, 543, 546, 547, 552, 558). Bu süreçte Azerbaycan Komünist Bolşevik Partisi görevlilerine de temizleme operasyonu çekilerek, Hamid Sultanov, Dadaş Bünyadzade, Sultanmacid Efendiyeve gibi önemli isimler ve daha niceleri tutuklanmıştır. Akabinde karşı devrimci, anti Sovyet, antikomünist ve burjuva milliyetçisi sıfatlarıyla suçlanarak idam edilmişlerdir (Bennigsen ve Quelquejay, Step'de Ezan Sesleri, 1981, s.192, 193). Yurtdışında bulunan Müsavatçılar ve anti-Sovyet örgütleri ise davalarını, bulunmuş oldukları ülkelerde sürdürmeye devam etmişlerdir.

1.3 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin Kurulması

Rus İç Savaşı sürecinde, Bolşeviklerin 15 Kasım 1917 tarihinde Rusya Halklarının Hakları Bildirgesini yayınlamalarıyla Rus İmparatorluğu'nun himayesi altındaki gayri Rus milletlerin icra etmiş oldukları faaliyetler, sürecin seyrini değiştirmesinde önemli rol oynayarak Bolşeviklerin Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmalarında etkisi olmuştur. Yayımlanan bildirgeyle kendi bağımsız devletlerini kuran milletlere Bolşevikler, hiçbir şekilde saygı ve müsamaha göstermeden kendi sömürgeci plan ve politikalarını uygulayarak, kurulan devletleri teker teker yıkmışlardır. Kan ve gözyaşının eksik olmadığı bu

yıkımlarda Bolşevikler, kendi fikir ve ideolojileri doğrultusunda Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağılı özerk cumhuriyetler oluşturarak, Aralık 1922'den itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı'nin (SSCB) kurulduğunu ilan etmişlerdir. Kurulan bu devlet, gelecek zamanlarda hem bölgesel hem de küresel alanlarda askeri, siyasi, sosyal, ekonomik ve teknolojik bazda icra etmiş olduğı faaliyetlerle süper güç haline gelerek dünya siyasetinde aktif rol oynayan bir ülke konumuna bürünecektir.

İKİNCİ KISIM

II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRK DİLLİ SOVYET SAVAŞ ESİRLERİNDEN OLUŞTURULAN ASKERİ BİRLİKLER

2.1 Nazi Almanyası'nın Siyasi, Sosyal ve Askeri Alanlardaki Faaliyetleri

Dünya tarihinin en kanlı savaşlarından biri olan I. Dünya Savaşı, İtilaf Grubu ve İttifak Grubu adı altında birçok devletin katıldığı, Avrupa merkezli küresel bazda yaşanmış bir savaştı. Süreç içerisinde İttifak Grubunun lideri konumunda olan Alman İmparatorluğu, savaştan mağlup olarak çıkması sonucunda 9 Kasım 1918'de Kaiser dönemi sona ermiş ve ülkede Cumhuriyetçilerin (Weimar Cumhuriyeti) dönemi başlamıştı. 28 Haziran 1919'da İtilaf Devletleri ile Versay Barış Antlaşmasını imzalayan Almanya, başta askeriye olmak üzere birçok alanda çeşitli kısıtlamalara maruz kalarak ağır savaş tazminatları ödemeye mecbur kalmıştır. Dayatılan ağır yaptırımlar karşısında ülke yavaş yavaş bir kaos sürecine girerek halkı maddi ve manevi bazda mağduriyetler yaşamaya başlamıştır. Mevcut kaotik ortam ve halkta her geçen gün daha da artan memnuniyetsizlik, insanları siyasi anlamda yeni arayışlara yöneltmiş ve bu hususta Şubat 1920'de kurulan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi¹⁰ yeni bir alternatif olarak kendini göstermiştir.

Enflasyonun tavan yaptığı ülkede ciddi bir yaşam mücadelesi verenler, kendilerini bu sıkıntılı süreçten kurtarmayı umut ederek, başta Adolf Hitler olmak üzere Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi üyelerine verdikleri maddi ve manevi desteği esirgememişlerdir. Bunun en somut örneği Hitler'in siyasi önderliğinde Kasım 1923'te Bavyera eyaletinin yönetimini ele geçirmek üzere girişilen Birahane Darbesidir. Darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlansa da Hitler, hapis cezasının bitimin ardından kendi kontrolünde parti yönetimini ele alarak yeni bir yol haritası çizmiştir. Bu süreç içerisinde kendinden emin ve mantıklı bir şekilde siyaset yürüten Hitler, hem propaganda hem de koruma amaçlı olarak “Schutzstaffel” (SS) ile “Sicherheitsdienst” (SD) adında birlikler oluşturarak içten içe disiplinli, Alman milliyetçisi, ırkçı, anti-semitist, anti-Komünist, anti-Liberal ve anti-Demokratik görüşlerde bir parti yapılanmasına gitmiştir. Yapılan propagandalar vasıtasıyla kitleleri üstüne çeken Hitler, Versay Barış Antlaşması'nın Almanya'yı her alanda olumsuz etkilediğini ve iktidara geldiğinde bu antlaşmayı tanımayacağını belirtmiştir. 1929 Ekonomik Buhranı'nın

¹⁰ Kısa adıyla Nazi Partisi, Nasyonal Sosyalizm ideolojisiyle kurulmuş bir partidir. Üyelerine Nazi denen partinin programı etnik milliyetçiliğe dayanmakta ve bünyesinde anti-semitizm, Anti-Liberalizm ve anti-Marksizm görüşleri bulunmaktaydı.

Almanya'ya olan sirayeti doğrultusunda Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, 1930'daki seçimlerde Alman Meclisine (Reichstag) girmeyi başarmıştır.

28 Ocak 1933'de Kurt von Schleicher'ın Şansölyelikten istifa etmesi üzerine Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg, 30 Ocak 1933'de Adolf Hitler'i Şansölye olarak atamıştır. 27 Şubat 1933'de Reichstag'ın kundaklanmasının ardından Hitler, bir gün sonra Hindenburg'a halkın ve devletin korunmasını öngören bir yönetmelik imzalatarak hem devlet üzerindeki tüm yetkileri üzerine almış hem de binlerce Komünisti, Liberali ve Sosyal Demokrati tutuklatmıştır (Shirer, 1970, s. 300, 310, 311). Paul von Hindenburg'un ölümüne kadar konumunu sağlamlaştırma yönünde çalışmalarda bulunan Hitler, 2 Ağustos 1934'den sonra hem Reich Şansölyeliğini hem de Führer makamını kendi bünyesinde toplamış lakin bir süre sonra Reich Şansölyeliği unvanından çıkarak sadece Führer ünvanıyla bütün Almanya'nın lideri konumuna bürünmüştür. 20 Ağustos 1934'de çıkarılan yasayla Hitler'in "Führer" konumunun kesinleşmesinin ardından bütün bakanlıklara ve devlet dairelerine Hitlerin daha önceden planlanmış olan adamları atanmış ve ülke için büyük tehlike arz eden Marksistler, Yahudiler, Çingeneler, Liberaller, eşcinseller, engelliler, gericiler ve asosyallere¹¹ yönelik etkisizleştirme planı devreye koyulmuştur. 1935 Eylül ayında çıkan Nürnberg Yasaları çerçevesinde başta Yahudiler ve Çingeneler, ikinci sınıf vatandaş sıfatında tanımlanarak birçok alanda kısıtlamalara maruz bırakılmışlardır. Devam eden süreçte hem fiziki hem de psikolojik saldırılara uğrayarak mallarına ve mülklerine el konulmuş, kendilerine dayatılan yasaklamaların boyutu her geçen zamanda daha da genişletilmiştir (Caplan, 2022, s. 67, 68, 127, 128). İleriki zamanlarda hem Almanya'da hem de işgal edilen yerlerde istenmeyen unsurlar, toplama kamplarında tutularak ya ağır işlerde çalıştırılmışlardır ya da etkisiz hale getirilmişlerdir.

Ordunun büyümesine önem veren Hitler, 1 Ekim 1934'de ordu personel sayısını 100.000'den 300.000 çıkartmış ve 1 Nisan 1935'de de zorunlu askerlik yasasını ilan etmiştir. Ayrıca Deniz Kuvvetleri'nin genişlemesi yönünde büyük savaş kruvazörlerinin yapılmasına ve Deniz Kuvvetleri personel sayısının artırılmasına yönelik talimatları da itinayla belirtmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanı Hermann Göring, Alman havacılığının büyümesi adına dönemin şartlarına uygun savaş uçaklarının tasarlanmasına yönelik emirler vererek Hava Sporları Birliği Kulübü adı altında savaş pilotlarının yetiştirilmesi hususunda çalışmalarda bulunmuştur. 16 Mart 1935'de Hitler, Kara Kuvvetlerini daha da genişletme kararı alarak 12 kolordu ve 36 tümenlik bir barış ordusunun teşkilatlandırılmasına yönelik kanun çıkarmış ve

¹¹ O dönemin Almanya'sında hayat kadınları için kullanılan bir tabirdir.

bu icraatıyla Versay Barış Antlaşmasını artık tanımadığını dile getirmesinin ardından İngiltere ve Fransa'nın protestosuyla karşı karşıya kalmıştır. Muharebeye hazırlanırken Ruhr ile sanayi bölgelerindeki fabrikalar, silah ve cephane üretimi hususunda Alman Savunma Kurulumu Daimi Komitesi'nden gelen talimatlar doğrultusunda çalışmışlardır (Shirer, 1970, s. 444, 445, 446, 447, 449). Aynı yıllarda ayrıca savaş tankları alanında önemli adımlar atılarak, 6 yıl içinde farklı modellerde tasarlanan Panzerkampfwagen (Kısaca Panzer) adında, askeri tarihte uzun yıllar övgüyle bahsedilecek tanklar çıkartılmıştır.

Hitler, 7 Mart 1936'da Lebensraum¹² politikasına aykırı olduğu gerekçesiyle 1 Aralık 1925'de Almanya ile Batılı devletler arasında imzalanan Locarno Antlaşmasını feshederek Ren bölgesine asker çıkartmıştır. Daha sonra kendisiyle aynı hedefleri paylaşan devletler ile ittifak kurma çabalarına girilerek İtalya ile 25 Ekimde Berlin-Roma mihverini kurmuş 25 Kasım'da da Japonya ile anti-Komintern Paktı imzalamıştır (Jacobsen, 1989, s. 4). 1938 yılına gelindiğinde Lebensraum politikasını yürürlüğe koyan Hitler, 13 Mart'ta Avusturya'yı, 15 Mart 1939'da da Çekoslovakya'yı ele geçirerek Almanya'ya dâhil etmiştir (McNab, 2015, s. 18). Çekoslovakya'nın işgal edilmesiyle bir "Slovak Cumhuriyeti" adında kukla devletinin kurulmasının ardından 21 Mart'ta Hitler, Versay Barış Antlaşması çerçevesinde Almanya ile Doğu Prusya arasındaki kara bağlantısının kesilmesine yol açan Danzig Koridorunun neden olduğu sınır sorunun çözümüne yönelik bir önerge teklifinde bulunmuş lakin bu önerge Polonya yönetimi tarafından reddedilmiştir. Konuyla ilgili Polonya'nın hiçbir şekilde uzlaşmacı bir adım atmaması üzerine Alman Başkomutanlığı, 3 Nisan'da Beyaz Durum direktifi vermesinin ardından 11 Nisan'da Hitler'in emriyle savaş hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır. 23 Ağustos'ta Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasının ardından 31 Ağustos'ta Hitler, Polonya'ya taarruz için talimat vermiştir (Jacobsen, 1989, s. 7, 8, 9).

23 Ağustos 1939'da imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nda yer alan gizli bir maddeyle Polonya, Almanya ile SSCB arasında bölüşülmüş ve Hitlerin talimatıyla Wehrmacht, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırıya geçmiştir. Saldırı öncelikle Alman Hava Kuvvetleri Luftwaffe'nin hava bombardımanlarıyla başlamış daha sonra Kara Kuvvetlerine bağlı Kuzey Ordular Grubunun ve Güney Ordular Grubunun 3 cepheden kara harekâtı düzenlemesiyle devam etmiştir. Blitzkrieg taktığının uygulanmasının bir neticesi olarak Polonya, Alman saldırısı karşısında iyi bir savunma icra edememiş, akabinde İngiltere ve Fransa Polonya'ya daha önce vermiş oldukları garanti çerçevesinde 3 Eylül'de Almanya'ya

¹² Yaşam Alanı anlamına gelen Lebensraum; Avrupa'da Almanya sınırları dışında yaşayan Almanların, Almanya'nın bünyesinde birleştirilmesi ve yeni toprakların ele geçirilmesiyle Alman halkının bu topraklara yerleştirilmesi politikasıdır. Bu konuda öncelikle Avusturya'da faaliyette bulunulmuştur. Avusturya'da saf Alman ırkına mensup insanların çok olmasından dolayı Hitler için bu ülke, alınması zorunlu olan yerlerin başında gelmekteydi.

karşı savaş ilan etmişlerdir (Hart, 2019, s. 40, 41). Söz konusu garanti hususunda İngiltere, olası bir işgale karşı Mart 1939'da Polonya-İngiliz İttifakı çerçevesinde Polonya'ya tek taraflı güvence vermesinin ardından Fransa da, bir süre sonra Kasprzycki-Gamelin Sözleşmesine dayanarak bir güvence vermiştir. Fakat Kasprzycki-Gamelin sözleşmesi, sadece askeri nitelikte olup siyasi vasıfta olmadığı için yasal değildi. Ancak Almanya'nın Polonya'ya saldırmasının dördüncü gününde yani 4 Eylül 1939'da Fransız meclisinden geçmesi sonucunda sözleşme yasallık kazanmıştı (Prazmowska, 1987, s. 103). Buna müteakiben Fransız Ordusu 7 Eylül 1939'da Almanya'nın Saarland eyaletine taarruz girişiminde bulunmuştur. Buradan Almanya'nın iç kısmına girerek Berlin'i pasifize etmeyi amaçlayan Fransız Ordusu, Siegfried Hattını geçemediği için 17 Eylül 1939'dan itibaren geri çekilmek zorunda kalmıştır (Saarland Taarruzu Ve Siegfried Hattı, 2023).

12 Eylül'e kadar Polonya'nın iç kısımlarını rahatlıkla ele geçiren Alman Ordularının ardından 17 Eylülde de SSCB'ye bağı Sovyet Orduları da doğu sınırını geçerek Polonya'ya saldırmışlardır (Hart, 2019, s. 44). Belarus cephesinden dört ordu ve Ukrayna cephesinden de dört ordu olmak üzere toplamda sekiz orduyla Polonya'ya saldıran SSCB, 28 Eylül'e kadar Almanya ile önceden sınır kabul edilen Narew - Western Bug ve Vistula - San nehirleri hattına ulaşmıştır. 27 Eylül'de Varşova'yı kuşatmayı başaran Alman Ordusu, Kock Muharebesiyle bölgedeki son Polonya birliklerini etkisiz hale getirmiştir. Bunun sonucunda 6 Ekim'de Alman Orduları, Sovyet Ordularıyla beraber tüm Polonya'nın kontrolünü ele geçirmişlerdir. Öte yandan Fransa'nın savaş bildirgesini haklı çıkarmak için 4 Eylül 1939'da Kasprzycki-Gamelin sözleşmesini meclisinde yasallaştırmaya ve Saarland eyaletine taarruz girişiminde bulunmasına rağmen Hitler, 6 Ekim'de İngiltere ve Fransa'ya barış teklifinde bulunsa da 10 Ekim'de Fransa ve 12 Ekim'de de İngiltere barış teklifini reddetmiştir. Ne var ki o güne kadar Fransa, Almanya'dan herhangi bir tehdit veya saldırıya maruz kalmamasına rağmen, hem 3 Eylül'de icra etmiş olduğu faaliyetle hem de 7 Eylül'de Saarland eyaletine düzenlemiş olduğu taarruzla saldırgan bir devlet konumuna düşmüştür. Bu hususta Almanya da hem uluslararası hem de askeri hukuk uyarınca, Fransa'ya karşı bir savunma başlatma hakkına sahip olsa da, Hitler barış teklifinde bulunmaktan yine vazgeçmemiştir. 26 Ekim'de Polonya'ya genel vali atamasının ardından 7 Kasım'da Hollanda ve Belçika, Müttefiklere (İngiltere ve Fransa) Almanya ile barış görüşmeleri için arabuluculuk edebileceklerini teklif etseler de yine aynı şekilde her iki devlet de 12 Kasım'da bu teklifi reddetmiştir (Jones, 2016) ve (Jacobsen, 1989, s. 12, 13).

Teklif edilen barış görüşmelerinin ret cevabı almasının sonucunda Hitler, Müttefiklerin (İngiltere ve Fransa) Almanya'ya, Norveç ve Danimarka üzerinden

saldırabileceğini düşünerek “Weserübung Harekâtı” adını verdiği operasyonla Norveç ve Danimarka’yı ele geçirmeye karar vermiştir. Bu hususta, 9 Nisan 1940’ta harekâtın her iki ülkede eş zamanlı başlatılması yönünde bir plan yapılmış ve harekâtın başlatılmasından bir gün önce ülkelerin hükümetlerine Alman elçileri vasıtasıyla bir ultiatom¹³ gönderilmiştir. Akabinde 9 Nisan 1940’da Alman Ordusu Danimarka’ya girerek, 4 saatlik bir direnişi etkisiz hale getirmesinin ardından ülke teslim olmak zorunda kalmıştır. Böylece kısa sürede Danimarka’yı ele geçiren Almanya, bu saatten sonra gücünü, Norveç’i ele geçirme yönünde yoğunlaşmıştır. Aynı şekilde 9 Nisan 1940’ta Norveç’e saldıran Alman birliklerinin bölgede sert bir direnişle karşı karşıya kalması, Almanya’nın bölgeye ek takviye birlikler sevk etmesini tetiklemiştir. Direnişte, İngilizlerin de desteğinin olmasından dolayı bir süre sonra Luftwaffe’nin bölgede yapmış olduğu bombardımanların sayesinde Alman birliklerinin önü açılmış oldu. Ve bu sayede Norveç, Almanların taarruzlarına daha fazla dayanamayarak 9 Haziran 1940’da teslim olmuştur (McNab, 2015, s. 18, 19). Norveç’in ele geçirilmesiyle Almanlar, İsveç’ten ithal ettikleri demir cevherinin yolunu güven altına alarak Norveç fiyortlarında deniz kuvvetleri için üsler oluşturmaya başlamışlardır. Böylece hem sanayide, hem de ekonomide ivme kazanarak bölgenin stratejik ve kaynaklı olanaklarından da faydalanmaya çalışmışlardır.

Hitler’in Norveç ve Danimarka üzerinden, Müttefiklerin (İngiltere ve Fransa) Almanya’ya saldırmasına yönelik düşüncelerinin oluşmasında İngilizlerin; 9 Eylül 1939’da Katharina Planını yapmaları, 19 Eylül’de Almanların İskandinav ülkeleriyle olan ticareti baltalamaya çalışmaları, 29 Eylül’de Norveç karasularını mayınlama planlarını yapmaları ve Aralık ayından itibaren Norveç’e askeri birlikler yerleştirmeleri gibi uygulamalar sebebiyet vermiştir (Jacobsen, 1989, s. 17). Bu hususta Weserübung Harekâtı’nın başlatılmasından sonra Hitler, Müttefiklere yönelik de bir sefer hazırlığının başlatılması yönünde karar vermiştir. Bu doğrultuda Müttefiklere giden yolun Lüksemburg, Belçika ve Hollanda’dan geçtiğinin kanaatine vararak, Alman generallerine bu yönde bir taarruz planlarının yapılması konusunda talimat vermiştir. Alman generalleri de bu doğrultuda, icra edilecek olan harekâta üç ordu gurubunu¹⁴ görevlendirerek son teknoloji silah ve teçhizatlarla desteklendiği bir taarruz planı oluşturmuşlardır. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 10 Mayıs 1940’da, A Ordular Grubundan 16. Ordu Lüksemburg’a, B Ordular Grubundan 6. Ordu Belçika’ya ve 18. Ordu da

¹³ Ültimatom içeriği; “İcra edilecek olan Alman askeri harekâtının amacı, kuzeyi müttefik kuvvetlerin (İngiltere ve Fransa) işgal tehlikesine karşı korumaktır. Bu maksatla gerçekleştirilecek icraattan ötürü Alman ordusu girdiği toprakların halkları tarafından herhangi bir karşı koyma hareketiyle karşılaşmayacağını ummaktadır. Aksi takdirde herhangi bir direnişle karşılaşılması halinde eldeki bütün olanaklar kullanarak ağır bir şekilde bastırılacaktır” şeklindedir.

¹⁴ A Ordular Grubu (4. 12. ve 16. Ordu), B Ordular Grubu (6. ve 18. Ordu), C Ordular Grubu (1. ve 7. Ordu)

Hollanda'ya taarruz etmiştir. Almanların Fall Gelb (Sarı Durum) dedikleri bu harekâta ilk gardını indiren 82 kişilik gönüllülerden oluşan bölüğüyle Lüksemburg olmuştur. Daha sonra bu sırayı Hollanda takip etmiştir. Eğitimi zayıf, on piyade tümeni halinde oluşturulmuş 250 bin kişilik Hollanda Ordusu, iyi savunma faaliyeti gösterdiyse de Almanların başta Rotterdam olmak üzere Hollanda'nın diğer şehirlerini bombalamasını müteakiben 15 Mayıs'ta ülke teslim olmuştur. Taarruzun ilk gününde Lüksemburg'un Almanlara teslim olmasının ardından A Ordular Grubu, B Ordular Grubundan 6. Orduyla birleşmesi üzerine Belçika'ya yapılan taarruzun etkisi artmış oldu. Bu çerçevede Belçika'da ilerleyen Alman Orduları, İngiliz ve Fransız askerlerinin desteklediği 600 bin kişilik Belçika Ordusu'ndan hiç beklemedikleri bir direnişle karşılaşsalar da bir süre sonra ordudaki panzer birliklerinin sürpriz çevirme taktikleriyle Belçikalı birlikler, geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Böylece 12 Mayıs'ta Manstein Planı devreye koyularak, 6. Ordu A Ordular Grubundan ayrılmış ve bölgedeki savaşı tek başına üstlenmesi sonucunda 28 Mayıs'a kadar Belçika Ordusunu teslimiyete zorlamıştır (Mcnab, 2015, s. 19, 21, 22).

12 Mayıs'ta Manstein Planının devreye koyulması üzerine A Ordular Grubu, Fransa'ya doğru ilerleyerek panzer birlikleri vasıtasıyla ilk taarruz girişimine başladı. Almanların, geçilmesi imkânsız denilen Arden bölgesini geçmelerinin ardından Fransa düzlüklerine çıkarak, Sedan'da mevzilenen Fransız Ordularına doğru yönelmişlerdir. Burada Fransız birliklerine karşı giriştikleri çatışmalarda büyük bir üstünlük sağlayarak, hız kesmeden Fransa içlerine hareket etmeye devam etmişlerdir. Bunun üzerine Fransız başbakanı Paul Reynaud, 15 Mayıs'ta Churchill'i arayarak savaşı kaybettiklerini bildirmesi üzerine Churchill de Almanların, eninde sonunda ikmal için ara vereceklerini belirterek kendisini teselli etmiştir (Hart, 2019, s. 98, 99, 101, 102, 104, 105). Fakat Almanlar ara vermek bir kenara hiçbir şekilde hızlarını kesmemişlerdir. Bunun en güzel örneği Erwin Rommel ve komutasındaki 7. Panzer Tümeni'nin hızını alamayıp telsiz menzilinın dışına çıkmalarından dolayı bir süre kendileriyle hiçbir şekilde iletişim kurulamama durumunun yaşanmasıdır.

Almanlar, icra ettikleri başarılı taarruz girişimiyle Fransız cephesi adeta bozguna uğramış ve 22 Mayıs'ta Manş Denizi'nin kıyılarına kadar ulaşmayı başarmışlardır. 23 Mayıs'ta hem ikmal hem de önlem amaçlı olarak A Ordular Grubu komutanı Mareşal Von Rundstedt'un talimatıyla birliklere kısa süreliğine dur emri verilmiştir. Fakat bu durum Alman Ordusu'ndan ziyade daha çok müttefik kuvvetlerin işine yaramış, bu sayede Dunkirk'te mahsur kalan İngiliz, Fransız ve Belçikalı askerlerin, 27 Mayıs ile 4 Haziran arasında İngiltere'ye tahliye edilmesi sağlanmıştır. 5 Haziran'dan itibaren tekrardan harekât emrinin verilmesinin ardından B Ordular Grubu, Manş Denizi ve Atlantik Okyanusu kıyıları boyunca,

A Ordular Grubu ise Orta Fransa yönünde ilerlemeye devam etmişlerdir. C Ordular Grubu ise Maginot Hattı'nda geriye kalan Fransız birlikleriyle çarpışmasının sonucunda 7 Haziran'da Fransız savunması çökmeye başlamıştır (McNab, 2015, s. 23). Bu hususta Fransız askerleri, Paris'in zarar görmemesi için direniş göstermeden şehri 14 Haziran 1940'ta terk etmişlerdir. Bir süre sonra Almanlar Paris'e girmelerine müteakiben Fransız Başbakanı Paul Reynaud görevinden istifa etmiştir. Yerine geçen Mareşal Philippe Petain barış görüşmeleri için Almanya'ya mütareke talebi iletmış, Hitler de mütareke görüşmelerini özel olarak istediği bir vagonda¹⁵ yapılması karşılığında kabul etmiştir. Yapılan görüşmelerde Fransa, 22 Haziran'da Almanya'nın koşullarını kabul ederek kayıtsız şartsız teslim olmuş ve 25 Haziran 01:35 itibarıyla ateşkes yürürlüğe girmiştir (Jacobsen, 1989, s. 23, 24).

Hitler, Fransa'nın işgal edilmesinin ardından İngiltere'ye de yönelik taarruz harekât planlarının yapılması yönünde generallerine talimat vermiştir. Barış görüşmelerine direnmeyi sürdürmekte olan İngiltere, bir süre sonra 16 Temmuz 1940'da tasarlanan Deniz Aslanı Harekâtıyla işgal edilmesi kararlaştırılmıştır. Harekât, A Ordular Grubu ve B Ordular Grubunun bünyesindeki panzer, piyade, motorize vb. birliklerin dört dalgada İngiliz topraklarına çıkarma yapacağı bir şekilde tasarlanmıştır. Fakat planın tasarımında bulunmayan Kara ve Deniz Kuvvetleri'ndeki pek çok üst rütbeli subay, harekât sırasında karşılaşılabilecek ön görülemeyen tehlikelerden dolayı bu harekâta pek ılımlı bakmamıştır. Yine de hem Alman Kara Kuvvetleri'nin bir çıkartma yapacak eğitimi hem de bu yönde kullanılacak olan askeri teçhizatların olmamasına rağmen Hitler, harekâtın en kısa zamanda yapılması yönünde ısrarcı olmuştur. Bu konuda Amiral Erich Raeder'ın Eylül ortasına kadar harekâtın başlamasının mümkün olmayacağını belirtmesi üzerine Hitler, 15 Eylül'de harekâtın başlayacağı tarih olarak belirlemiştir. Yine de bu tip problemler çerçevesinde Temmuz sonuna doğru harekât hazırlıklarına yönelik çalışmalar başlamıştır. Süreç içerisinde Hava Kuvvetleri Komutanı Hermann Göring, Alman Hava Kuvvetleri vasıtasıyla harekâtın icra edilmesi sürecinde istenmeyen durumların yaşanmasını en aza indireyecek bir ön operasyonun yapılabileceğinin önerisinde bulunmuştur (Hart, 2019, s. 125, 126, 127). Bu hususta hem İngiltere'deki hava sahasında üstünlüğü sağlamak hem de İngiliz Kraliyet Donanması'nın gücünü bir nebze de olsa kırmak amacıyla 13 Ağustos 1940'da Alman Hava Kuvvetleri nezdinde Kartal Saldırısı Operasyonu başlamıştır. 19 Eylül 1940'a kadar devam eden operasyonda hem İngiltere'nin

¹⁵ Vagon, 11 Kasım 1918'de Almanya ile Fransa arasında yapılan ateşkes antlaşmasının imzalandığı Şark Ekspresi'nin 2419 numaralı vagonudur. Savaşın sona Fransızlar, tarihi öneminden dolayı vagonu müzeye koymuşlardır. Mütarekenin olacağı zaman vagon, bulunduğu müzeden çıkartılmış ve Hitler, mütareke görüşmelerini bu vagona yapmıştır. Söz konusu vagon, daha sonra Almanya'ya götürülmüş ve 1945 yılında Almanya'nın teslim olmasından kısa süre önce bir SS birliği tarafından imha edilmiştir.

hem de Almanya'nın sayısız uçağı etkisiz hale gelerek birçoğı, pahalı onarım masraflarına sebebiyet veren ağır hasarlar görmüştür. Operasyon sürecinde önce 3 Eylül'de Deniz Aslanı Harekâtı'nın 21 Eylül'de uygulanması planlanmış lakin operasyon, amaçlanan sonucu vermediğı için 17 Eylül'de harekât belirsiz bir zamana ertelenmiştir. Bu hususta İngiltere'nin işgaline geçici süreliğine ara verilerek 1941 Haziran'a kadar sadece bombardıman uçaklarıyla stratejik şehirlerin bombalanmasına yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur (Jacobsen, 1989, s. 25, 26, 27).

Kartal Saldırısı Operasyonu'nun sona ermesinden sonra Almanya'nın müttefiki olan İtalya, 28 Ekim 1940'da Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a taarruz girişiminde bulunmuştur. Bu süre zarfından Yunanlar, İngilizlerin 31 Ekim'de Girit'e asker çıkarmasından destek alarak İtalyanlara karşı sert bir direniş göstermişlerdir. İngilizlerin Yunan adalarında yer almaları, İtalya'dan ziyade daha çok Almanya'nın önem verdiği Romanya'daki petrol yatakları için tehlike arz etmiştir. Bu hususta Romanya 23 Kasım'da, Bulgaristan ise 1 Mart 1941'de Mihver Devletler bloğuna katılmasının ardından Müttefik kuvvetleri, "W Kuvvetleri" adı altında 7 Mart 1941'de Yunanistan'a yaklaşık 53 bin asker çıkartmışlardır. Bu doğrultuda başta İngilizler, Yunanlara Avrupa'da oluşan Mihver tehlikesine karşı koruma vadetmişlerdir. 25 Mart 1941'de Yugoslavya'nın da Mihver Devletler bloğuna katılmasından iki gün sonra rejim karşıtı subayların darbe yapıp Yugoslavya'yı bloktan çıkarmalarının neticesi olarak Hitler, Yunanistan'daki Mihver kuvvetlerini temizlemek amacıyla 6 Nisan 1941'de Marita Harekâtını başlatmıştır. Alman birliklerinin yanı sıra İtalyan, Bulgar ve Macar birliklerinin de¹⁶ yer aldığı harekâta hedef ülkelere aynı tarihte taarruz edilmiştir. 6 Nisan'da başlayan taarruzda Yugoslavya'ya öncelikle Alman Hava Kuvvetleri'nin bombardımanlarıyla giriş yapılarak ilk gün Ustorumca, 7 Nisan'da Üsküp, 9 Nisan'da Manastır, 10 Nisan'da Zagreb, 12 Nisan'da Belgrat, 16 Nisan'da Saraybosna ve 17 Nisan'da da Dubrovnik ele geçirilmiştir. Daha fazla direniş göstermeyen¹⁷ Yugoslav Ordusu, kayıtsız şartsız teslim olmasıyla Yugoslavya, Alman kontrolüne girmiş ve daha sonra birkaç bölgeye bölünerek "Hırvatistan Bağımsız Devleti" gibi kukla devletler kurulmuştur. 6 Nisan'da Yunanistan'a da icra edilen taarruz çerçevesinde Alman Askerlerini ilk olarak Metaxas Hattı¹⁸ karşılamıştır. Bu hattı geçen Alman birlikleri 9 Nisan'da Selanik ve İskeçe, 14 Nisan'da Kozani, 20 Nisan'da Lamia ve Yanya'yı ele geçirmelerinin ardından Yunanların bu mıntikalarda müfrezelenen birliklerini çevreleyerek 23

¹⁶ 20 Kasım 1940'ta Macaristan Mihver devletler bloğuna katılmıştır.

¹⁷ Yugoslav Ordusunda Sırp haric, Hırvat ve Sloven birlikleri Mihver devletlerin kuvvetlerine karşı savaşmayı reddetmişlerdir. Bu hususta Hitler, ileriki zamanlarda Sırp haricinde ağır bir baskı politikası uygularken Hırvatlardan, Boşnaklardan ve bölgede Almanlara karşı olmayan diğer milletlerden askeri birlikler kurmuştur.

¹⁸ Yunanların, olası bir taarruza karşı oluşturdukları savunma hattıdır.

Nisan'da teslimiyete zorlamışlardır. Almanlar daha sonra W kuvvetlerini imha etmek üzere 24 Nisan'da Termopil ve 27 Nisan'da da Atina'yı ele geçirmelerinin ardından Alman taarruzuna karşı koyamayacağını anlayan tüm W Kuvvetleri 30 Nisan'da Girit Adası'na çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu hususta Almanlar buradaki Müttefik kuvvetlerini temizlemek amacıyla 20 Mayıs 1941'de savaş tarihinin en büyük hava indirme operasyonu olan Merkür Harekâtını başlatmışlardır. 31 Mayıs'a kadar başarılı operasyonlar yapan Alman birlikleri, 1 Haziran 1941'den itibaren adanın kontrolünü sağlamayı başarmışlardır (McNab, 2015, s. 146, 147, 148, 149, 150).

2.2 Almanya ile SSCB Arasında Savaşı Tetikleyen Süreç

23 Ağustos 1939'da Almanya ile Sovyetler Birliği arasında, Nisan 1926'da Weimar Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında yapılan tarafsızlık antlaşmasının temel hükümleri baz alınarak Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. İki ülke arasında başta barışın sürdürülebilmesi ve Doğu Avrupa'daki sınır meselesinin çözümüne yönelik işbirliğinin yapılmasının esas alındığı bu anlaşmada; Almanya ve SSCB'nin etki alanlarının Narew - Western Bug ve Vistula - San nehirlerinin hattı ile sınırlandırıldığı, Sovyetler Birliği'nin Güneydoğu Avrupa ile Besarabya bölgesine ilgi duyduğunu ve Alman tarafının da bu alanlarda tamamen siyasi ilgisizliğini beyan ettiğinin, Baltık Devletlerine ait bölgelerde (Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya) bölgesel ve siyasi bir yeniden düzenleme olması durumunda, Litvanya'nın kuzey sınırının¹⁹ Almanya ve SSCB'nin etki alanlarının sınırını temsil edeceğinin kararlarına varılmıştır (Jacobsen, 1989, s. 167, 168, 169).

Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktının söz konusu maddeleri çerçevesinde yürürlüğe girmesinin ardından 1 Eylül 1939'da Almanya, 17 Eylül'de de SSCB Polonya'ya taarruz ederek, her iki ülkede pakta sınır kabul edilen Narew - Western Bug ve Vistula - San nehirleri hattına kadar operasyonlarını sürdürmüştür. 27 Eylül'de Stalin, 23 Ağustos 1939'da imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın güncellenmesi yönünde Almanya'ya teklifte bulunmuştur. Teklife göre pakta Almanya'nın etki alanında olan Litvanya'nın, SSCB'ye bırakılması karşılığında Varşova'nın doğusundaki topraklarla Lublin ili Almanya'ya sunulmuştur. Bunun üzerine Hitler, teklifi kabul etmesinin ardından 28 Eylül 1939'da Alman-Sovyet Sınır ve Dostluk Antlaşması adında Almanya ile SSCB arasında yeni bir antlaşma imzalanmıştır (Shirer, 1970, s. 975, 976) ve (Jacobsen, 1989, s. 175, 176, 177).

¹⁹ Pakta, Vilnius bölgesi hariç geri kalan Litvanya toprakları Alman etki alanı olarak tanımlanmıştır.

Alman-Sovyet Sınır ve Dostluk Antlaşması'nın ardından SSCB, bölge güvenliğini koruma amacıyla 28 Eylül'de Estonya, 10 Ekim'de Litvanya ve 19 Ekim'de Letonya ile karşılıklı yardım antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma vesilesiyle silahlı kuvvetlerinin bir kısmını bahsi geçen ülkelerde konumlandıran SSCB, bölgede daha geniş bir güvenlik alanı oluşturmak amacıyla 9 Ekim'de Finlandiya'ya da bir antlaşma teklifinde bulunmuştur. Finlilerin bu teklifi reddetmelerinin ardından SSCB, 1932 tarihinde imzalanan Saldırmazlık Paktını iptal ederek 30 Kasım'da Finlandiya'ya taarruz etmiştir. Kızıl Ordu birliklerinin sert Fin direnişiyle karşılaşmasının neticesi olarak bölgede çetin çatışmaların yaşanmasına ve bu sebeple dünya kamuoyunda zayıf devletin güçlü bir devlete karşı vermiş olduğu mücadele algısında Finlandiya'ya duyulan sempatinin artmasına neden oldu. Fakat Fin direnişinin bir yerde tıkanması üzerine 13 Mart'ta Finlandiya SSCB'nin şartlarını kabul etmek zorunda kaldı (Hart, 2019, s. 61, 63, 64, 66). İmzalanan Moskova Antlaşması'yla Finlandiya'nın %10'unu ele geçiren SSCB, 15 Haziran 1940'da Estonya ile Litvanya'yı 17 Haziran'da da Letonya'yı işgal ederek kendi bünyesine bağlı 3 Ağustos'ta Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 5 Ağustos'ta Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve 6 Ağustos'ta da Letonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adında özerk cumhuriyetler kurmuştur. Daha sonra Almanya'ya yeni kurulan cumhuriyetlerde bulunan elçilik ve konsolosluklarını 1 Eylül'e kadar kapatmaları yönünde talepte bulunulmuştur. Baltık devletlerinin işgali Hitler'i rahatsız etse de hem İngiltere'ye yönelik taarruz planlarıyla meşgul olmasından hem de SSCB ile yapmış olduğu antlaşmalardan dolayı bu konuda bir şey yapamamıştır (Shirer, 1970, s. 1226, 1227).

SSCB bir süre sonra Romanya'daki Besarabya bölgesini ele geçirmek için de çalışmalara başlamıştır. 26 Haziran'da Almanya'ya bildirmeksizin Romanya'dan hem Besarabya hem de Kuzey Bukovina'nın verilmesine yönelik bir talepte bulunarak konuyla ilgili geri dönüş yapılması hususunda Romanya'ya 24 saatlik bir süre tanımıştır (Hart, 2019, s. 199). 23 Ağustos 1939'da imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nda Romanya ile ilgi olarak Kuzey Bukovina'nın yer almaması bir kenara SSCB'nin icra etmiş olduğu bu tutum Almanya'da tam bir telaş yaratmıştır. Çünkü Almanya için Romanya'nın petrolü, gıda maddeleri ve hayvan yemi son derece önem teşkil etmekteydi. Bu yüzden Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop durumla bizzat ilgilenerek Bükreş'teki Alman elçisine Romanya'ya, SSCB'nin taleplerini kabul etmesi yönünde tavsiyede bulunmasını istedi. Romanya'nın tavsiyeye uymasından bir gün sonra Kızıl Ordu hem Besarabya hem de Kuzey Bukovina'ya giriş yaptı. Tavsiye sayesinde böylece bütün Romanya bir Rus taarruzuna maruz kalmaktan kurtulmuş oldu. Bu durum kaynaklar açısından Almanya'nın da rahat nefes almasına sebebiyet vermişti. Yine de konuyla ilgili olarak somut bir adım atılması yönünde 1

Eylül 1940'da Romanya petrollerinin işgal edilmesine karar verilerek konuyla ilgili bir taarruz birliği görevlendirilmiştir (Shirer, 1970, s. 1228, 1236). Fakat ondan önce Romanya ile Macaristan arasındaki sınır sorununu çözmek üzere 30 Ağustos 1940'da Viyana'da Almanya ve İtalya nezdinde bir dikta kuruldu. Tarihte İkinci Viyana Ödülü diye geçen bu olayda Kuzey Transilvanya Romanya'dan alınarak Macaristan'a verildi ve geri kalan Romanya topraklarının güvenliği İtalya ve Almanya'nın garantisinde toplandı (Jacobsen, 1989, s. 233, 234, 235). Nitekim bu garanti SSCB tarafından hiç olumlu karşılanmayarak 1 Eylül'de Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Alman elçisine durumu protesto etmiş ve Almanya'nın Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktında yer alan üçüncü maddeyi çiğnediğini belirtmiştir. Bunun üzerine 3 Eylül'de Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un, Moskova'ya gönderdiği muhtırada; Almanya'nın pakta bozmadığını, tam tersine Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya danışmadan Baltık devletlerini ve pakta yer alamayan Rumen ilini alarak pakta kendilerinin ihlal ettiğini sert bir dilde ifade etmiştir. Ribbentrop'un bu muhtırasına Ruslar 21 Eylül'de aynı şekilde cevap vermelerinin ardından bir süre daha iki tarafta kendi fikirlerini karşılıklı olarak beyan etmiştir (Shirer, 1970, s. 1238).

27 Eylül 1940'da Almanya, İtalya ve Japonya arasında imzalanan 3 devlet pakıyla Mihver Devletler bloğu resmiyet kazanmıştı (Jacobsen, 1989, s. 236, 237). Bu durum Moskova'da bir kuşkuya sebebiyet verse de 2 Ekim'de Ribbentrop'un göndermiş olduğu muhtırada; imzalanan pakta SSCB'ye karşı olmadığını ve pakta bir gizli protokolün bulunmadığını uygun bir dilde ifade etmiştir. Tekrardan bir kuşkuya yer vermemek amacıyla 7 Ekim'de Molotov'a yakında Romanya'ya askeri bir heyetin gönderileceği yönünde bir bilgi de verilmiş lakin Sovyet Dışişleri Bakanı yine durumdan kuşkulananarak konuyla ilgili sorularını Almanlara iletmekten geri kalmamıştır. SSCB'nin günden güne Almanya'ya artan şüphelerini ortadan kaldırmak amacıyla Ribbentrop 13 Ekim'de Stalin'e bir davet mektubu göndermiştir. Daveti büyük bir memnuniyetle kabul eden Stalin, Ribbentrop'un mektupta belirtmiş olduğu konuları görüşmek üzere Dışişleri Bakanı Molotov'u Berlin'e göndermiştir. Bu hususta 12 Kasım 1940'da başlayan görüşmede öncelikle Molotov'u Ribbentrop ağırlayarak, İngiltere'ye yapılan Alman hava taarruzundan ve İngiltere'nin mağlup olmasının neticesinde güneydeki Alman, İtalyan ve Japon çıkar alanlarının tanımlanmasından bahsedilmiştir. Daha sonra SSCB'nin de Mihver bloğuyla hareket edip güneye inme konusunda İran Körfezini kullanabileceğine değinilse de Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, öncelikle SSCB ile Almanya arasındaki çıkar alanlarının sınırlarını kesin bir şekilde belirlenmesinin gerekliliğini ifade etmiştir (Shirer, 1970, s. 1240, 1241, 1242, 1243).

İleriki saatlerde Hitler'inde katıldığı görüşmede Molotov, öncelikle Almanların Finlandiya'daki askerlerini çekmeleri gerektiğini belirttiyse de Hitler, Finlandiya'da kendi askerlerinin olmadığını ifade ederek Norveç'e Finlandiya üzerinden sadece ek takviye birliklerin gönderildiğini belirtmiş ve daha sonra Baltık bölgesinde yeni bir savaşın, Alman-Rus ilişkilerini hiç umulmayacak bir yere getirebileceğini vurgulamıştır. Ardından Hitler; *İngiltere'nin fethinden sonra Britanya İmparatorluğu, kırk milyon kilometrekarelik iflas halinde dünya çapında devasa bir mülk olarak paylaştırılacaktır. Bu iflas etmiş mülkte, Rusya'nın buzsuz ve gerçekten açık okyanusa erişimi olacaktır. Şimdiye kadar kırk beş milyon İngiliz'den oluşan bir azınlık, Britanya İmparatorluğu'nun altı yüz milyon sakini yönetmişti. Ama ben bu azınlığı ezmek üzereyim. Amerika da bu iflas masasından kendisi için parçalar koparma niyetinde olacaktır. Bu şartlar altında dünya çapında perspektifler doğdu. İflas masasıyla ilgilenebilecek tüm ülkeler kendi aralarındaki tüm tartışmaları sona erdirmeli ve Britanya İmparatorluğu'nun bölünmesiyle meşgul olmalıdırlar. Bu Almanya, Fransa, İtalya, Rusya ve Japonya için geçerlidir...* diyerek konuyu İngiltere mirasına ve devamında hangi ülkenin hangi noktalarda etki alanının içinde olabileceğinin meselesine çekmiştir. Fakat öncelikle bölgesel sorunların ele alınması gerektiğini belirten Molotov konuşmaya devam ederek Sovyet Rusya'nın çıkarlarına ters olduğunu ifade etmesi üzerine Almanya'nın Romanya'ya vermiş olduğu garantiyi kaldırmasını istemiştir. Fakat Hitler bunu kabul etmemiştir. Bu konuda ısrarını sürdüren Molotov bir süre sonra Bulgaristan ve Türkiye (boğazlar) ile ilgili düşüncelerini belirttiyse de Hitler, bahsi geçen yerler hakkında da kesin bir şey söyleyememiştir (Jacobsen, 1989, s. 248, 249, 250, 251, 252, 253). Görüşmeye ara verildikten sonra Ribbentrop, SSCB'nin Mihver bloğuna alındığı bir tasarımı Molotov'a sunmuştur. Tasarıda dört ülke için belirlenen genel maddelerin yer almasıyla birlikte toprak emelleri kısmında SSCB'nin etki alanının Hint Okyanusuna doğru kaydığı gösterilmiştir. Görüşmeye kadar gerçekleşen olaylardan sonra Hitler, SSCB'yi Avrupa'dan bu vesileyle uzaklaştırmayı düşündüyse de Hint Okyanusu o zamanlarda SSCB'nin ilgi alanına giren bir yer değildi. Yine de 3'lü pakta girmeyi değerlendiren Stalin, 26 Kasım'da aşağıda yer alan şartların kabul edilmesi halinde SSCB'nin Mihver bloğuna girmeye hazır olduğunu Moskova'daki Alman elçisine bildirdi;

- 1- Almanya, SSCB'nin etki alanına giren Finlandiya'dan askerlerini en kısa sürede çekecektir.
- 2- Önümüzdeki birkaç ay içinde Bulgaristan ile SSCB arasında imzalanacak olan karşılıklı yardım anlaşmasında ülkede askeri üsler kurulacaktır.

3- Türkiye ile yapılacak olan kiralama antlaşmasıyla İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında SSCB bünyesinde kara ve deniz üsleri kurulacak ve bu hususta SSCB'nin boğazlardaki emniyeti sağlanacaktır. (Aksi takdirde Türkiye'nin böyle bir antlaşmaya karşı çıkması durumunda 4 devlet Türkiye'ye doğrudan askeri müdahalede bulunacaktır.)

4-İran Körfezi doğrultusundaki bölge, SSCB'nin çıkar alanının merkezi olarak tanınacaktır.

5- Japonya, Kuzey Sahalin'deki kömür ve petrol imtiyazlarından vazgeçerek bölgenin idaresini SSCB'ye bırakacaktır.

Stalin'in sunmuş olduğu bu şartlardan sonra Hitler, yanındaki generallerine Stalin'in açgözlü olmasının yanı sıra soğukkanlı bir şantajcı olduğunu ve Almanya'nın kazanmasına hiç tahammül edemediğini belirtmiştir (Shirer, 1970, s. 1248, 1249, 1250, 1251). Sunulan şartların hiçbirini kabul etmeyen Hitler, Stalin'in Finlandiya'yı, Bulgaristan'ı, boğazların kontrolünü Arabistan ve İran petrollerini istemesini, Almanya'yı çevreleyen bir tehlike unsuru olarak değerlendirmiştir. Söz konusu tehlikeyi 1925 yılında yayımladığı Kavgam isimli kitabında da yer veren Hitler, Rusya'nın başındaki idarecilerin (Bolşeviklerin) elleri kanlı ve eşi benzeri görülmemiş bir şekilde halkı baskı içinde yönettiklerini, yaptıkları antlaşmalara riayet etmedikleri için Almanya'yı tehditte, tehlikeye ve yıkıma götürecek adımlar atacaklarını ve bu vesileyle Rusya'nın hiçbir zaman Alman milletinin dostu olmayacağını belirtmiştir. Kitabında Yahudilerin dünya hâkimiyetini ele geçirmede Rus Bolşevizm'ini de kullandıklarını ifade eden Hitler, bu çerçevede ilk hedeflerinde Almanya'nın bertaraf edilmesi olduğunu da ayrıca eklemiştir (Hitler, 2017, s. 604, 605, 606). Bu hususta Hitler, her ne kadar SSCB'yi Avrupa topraklarından uzak tutmaya çalıştıysa da Stalin'in Mihver Bloğuna girmek için sunmuş olduğu şartlar doğrultusunda artık bunun çokta mümkün olamayacağının farkına varmış oldu. Bu doğrultuda Hitler, 18 Aralık 1940'da 21 numaralı Barbarossa Plan direktifini yayımlayarak SSCB'nin bir an önce etkisiz hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili karşı tarafa geri dönüş yapılmamasına rağmen Molotov, inatla Alman yetkililerden Moskova'nın karşı tekliflerine yanıt vermelerini istediye de Almanlar bu konuda SSCB'ye asla bir yanıt vermemişlerdir.

2.3 Barbarossa Harekâtı ve Sovyet Savaş Esirlerinin Durumu

Slovak, Macar, Fin, İspanyol, İtalyan ve Rumen Ordularının desteklediği Alman Ordusu, 22 Haziran 1941'de saat 03.15'de SSCB'ye üç ordu grubu halinde taarruz ederek Barbarossa Harekâtını fiilen başlatmış oldu (Jacobsen, 1989, s. 45). Harekâta görevli bu üç

ordu grubu; Kuzey Ordular Grubu Baltıklar üzerinden Leningrad, Merkez Ordular Grubu Stalingrad, Güney Ordular Grubu ise Kiev istikametinde ilerlemesi planlanmıştı (McNab, 2015, s. 171). Bu çerçevede SSCB'ye icra edilen taarruz doğrultusunda Kuzey Ordular Grubu 15 Eylül'de Leningrad'ı abluka altına almaya başlamış, Güney Ordular Grubu da 19 Eylül'de Kiev, 16 Kasım'da da Kerç'i ele geçirmesi sonucunda Kırım'ı kontrol altına almıştı. 15 Kasım'da ağır iklim koşulları sebebiyle Alman taarruzu geçici süreliğine dursa da Merkez Ordular Grubu'nun 25 Kasım'da Stalingrad'a karşı tekrardan taarruza geçmesi sonucunda şehre son 30 km'ye kadar yaklaşmayı başarmıştı (Hart, 2019, s. 1008, 1009, 1010).

Alman Ordusu'nun SSCB'ye karşı icra etmiş olduğu bu harekât sonucunda Sovyet rejimi, tüm ülkede genel seferberlik ilan ederek 18-47 yaşları arasında bulunan bütün erkekleri savaş hattında görevlendirmek üzere orduya almıştır (Sariahmetoğlu, 2016, s. 107-137). 30 Haziran'da Devlet Savunma Komitesi kurularak, savaş gereksinimlerini karşılama hususunda Ulusal Ekonomi Seferberlik Planı devreye koyulmuştur. Plan doğrultusunda Temmuz ayından itibaren Alman taarruzunun tehdit ettiği batı bölgesindeki 1500'den fazla işletme, donanım ve iş gücüyle birlikte doğuya doğru sevk edilerek ilaveten yeni silah ve mühimmat fabrikaları kurulmaya başlanmıştır. İdil-Ural, Orta Asya ve Sibiry'a da yeni yerlerini alan bu savaş fabrikaları süratle işlemeye başlamış ve genelde kadroları kadınlardan oluşan işçiler de yağmur ile çeşitli dış etmenlere açık, korunmasız yerlerde çalışmak zorunda kalmışlardır (Lototski vd., 1978, s. 144, 145). Genel seferberliğin ilan edilmesinin bir neticesi olarak Sovyetler Birliği'nin pek çok farklı noktasından yüzbinlerce kişi orduya katılım sağladığı gibi özerk Türk cumhuriyetlerinden de yüzbinlerce kişi gönüllü ya da zoraki orduya katılım sağlamıştır. Örneğin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden Ocak 1943'e kadar 464.000 asker orduya katılmıştır. (Sariahmetoğlu, 2016, s. 107-137) Yine İdil-Ural bölgesinden Ocak 1942'ye kadar; Tataristan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 23.000, Başkurdistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 125.000, Çuvaşistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ise 106.000 asker göndermiştir (Информация о вкладе Республики Татарстан в Победу в Великой Отечественной войне 1941-1945 годов, t.y); (Информация Вклад Республики Башкортостан в Победу (промышленность, сельское хозяйство, помощь фронту в различных формах), t.y) ve (Gilyazov, 2016, s. 9-25). Türkistan bölgesinden ise Aralık 1942'ye kadar Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 681.000, Mart 1942'ye kadar Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 105.000, Aralık 1941'e kadar Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 124.949, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de 40.000'den fazla asker göndermiştir (Musagalieva, 2016, s. 139-160); (Хисамутдинова, 2019, s. 8-18); (Erol vd., 2016, s. 201-220) ve (Altıмышова, 2016, s. 161-

176). Söz konusu süreç için Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ise Eylül 1941'e kadar 93.000 asker göndermiştir (Губернский, 2015). Bu hususta başta özerk Türk cumhuriyetlerinden olmak üzere Sovyetler Birliği'nin pek çok farklı noktasından celp edilen sayısız asker, Sovyet Ordusu'nun bünyesinde toplanmış ve Alman Ordusu'nun icra etmiş olduğu taarruz karşısında görevlendirilmek üzere cephe hattındaki farklı noktalara sevk edilmiştir.

İcra edilen harekât çerçevesinde 1942 Ocak ayına kadar Almanlar, Stalingrad ve Leningrad dışında hedefledikleri yerlerin büyük bir çoğunluğunu ele geçirmiş ve bu süreçte uyguladıkları Blitzkrieg taktığının bir neticesi olarak Sovyet Ordusu'nun direncini bir nebze olsa kırmışlardır. Harekât sürecinde Sovyet Ordusu'nun güçlü direniş gösterememesi üzerine personelinin bir kısmı geri çekilirken bir kısmı da ya çatışmada yaşamını yitirmiş ya da Almanlara esir düşmüştür (Andican, 2020, s. 353). Bkz. (EK 2.) Bu çerçevede 1941'in sonlarına kadar Almanlara esir düşen Sovyet asker sayısı yaklaşık 3 milyon 800 bini bulmuştur (Şahin ve Gürsoy, 2007, s. 103). Sovyet rejiminin celp altında topladığı askerlere gerekli eğitim ve teçhizatı vermeksizin cepheye göndermesi, Almanların büyük oranda Sovyet savaş esirini tutsak etmelerine sebebiyet vermiştir. (Andican, 2020, s. 357). Savaş hattının pek çok farklı noktasında Almanlara esir düşen Sovyet askerlerinin bir kısmını da Türkçe konuşan halklara mensup askerler oluşturmuş ve ciddi bir silah talimine tutulmamaları kenarda dursun, birçoğunun ellerine dahi bir tüfek bile verilmemiştir. Bkz. (EK 3. ve EK 4.) Eğitimli olanları ise ordunun çok küçük bir kısmını kapsayarak geri hizmetlerde görev yapmaları uygun görülmüşlerdi (Sarısoy, 2011, s. 93, 102). Mustafa Çokay'ın denetime açık olan mektuplarında konuyla ilgili olarak vermiş olduğu bilgiler şu şekilde lanse edilmektedir;

“Türk Dili Sovyet savaş esirleri iki kategoriye ayrılıyorlar; Birincisi harp esiri Kızıl askerler, yani tam manasıyla harp esirleri, İkincisi de Sovyet aleyhtarı faaliyetleri ve cezayı gerektiren fiilleri için Sovyet mahkemeleri tarafından muhtelif surelerle mahkûm edilerek, Sovyet Hükümetince cephedeki mecburi iş kamplarına gönderilmiş olan sivil esirler... Türk dili Sovyet savaş esirleri savaşın başlamasından pek az önce Kızıl Ordu saflarına alınmışlardır. İçlerinde bu tarihten ancak birkaç hafta önce celp edilenler bulunduğu gibi azami 2 yıl evvel intisap etmiş olanlar da vardır. Fakat çoğunluğu umumi seferberlik ilanından sonra celp edilenlerdir... Bunların da 10/9'u silah kullanmasını bilmeyenlerdir. Türk dilli Sovyet askerlerinin büyük bir kısmı askeri hizmetlerini arabacılık, seyislik, aşçılık, depo hizmetleri gibi geri hizmetlerde geçirmişlerdir. İçlerinden birçokları; *bir buçuk senelik bir*

zaman içinde bir defa olsun eline silah almamış olan bizler nasıl asker sayılabiliriz, diyorlar... Savaş başladıktan sonra umumi seferberlik hükümlerine göre celp edilenlerin ekseriyeti orta ve yüksek okul talebesi, ilk ve orta mektep öğretmenidir... Bir grup Türkistanlı harp esiri, başlarından geçeni şöyle anlatıyorlardı: Pedagoji Enstitüsü öğrencisi olarak bir sınıfta 15 arkadaşlık. 26 Haziran'da müdürümüz sınıfa girdi ve bizlere sıralanarak harbi idarenin emrini beklememizi söyledi. Bir saat sonra bizleri alarak doğruca istasyona götürdüler ve vagonlara doldurarak harbi talim görmek üzere meçhul bir istikamette yola çıkardılar. Nereye götürülmekte olduğumuzu bilmiyorduk. Samara şehrinde bizlere askeri kaput ve silah verdiler. Harkov'a vardığımızda ellerimizdeki silahları geri aldılar... Birkaç gün sonra bizi tekrar trenlere bindirerek bir ormanlık bölgeye götürdüler. Burada bizlere 3 gün askeri talim gösterdiler ve 4. günü komutanımızın kaçtığını ve bizlerin de Alman Kuvvetleri tarafından sarılmış olduğumuzu öğrendik. Burada, yolda katılanlarla birlikte, birkaç yüz Türkistanlı toplandık ve birlikte teslim olmaya karar verdik... Alman uçaklarından atılan beyannameler Türk dilli Sovyet askerlerinin teslim olması hususunda çok müessir olmuştur. (Andican, 2020, s. 358, 359)

Mustafa Çokay, son cümlede belirtmiş olduğu gibi Almanların Rusça veya Doğu dillerinde yazmış oldukları; ‘‘Komutanlar ve Savaşçılar. Kızıl Ordu! Durumunuz umutsuz. Yeterli cephaneniz ve erzığınız yok. Liderleriniz hiçbir şey yapamaz, onlar her şeyi kaderin iradesine bıraktı. Şimdi rejimlerini korumak için sizi kullanıyorlar. Savaşınız faydasız. Hayatınız sizin için değerlidir. Bunu daha iyi bir gelecek ve aileniz için saklayın.’’ şeklinde uçaklardan atmış oldukları bildiriler de bilhassa Türkçe konuşan halklara mensup Sovyet askerlerinin Almanlara teslim olmalarında rol oynayan bir diğer önemli detaydı (Mühlen, 2006, s. 71) ve (Kumru, 2021, s. 312). Bkz. (EK 5.) Öte yandan Sovyet rejiminin zamanında Türk-Müslüman unsurlar üzerinde uygulamış olduğu korenizatsiya politikalarından ötürü Müslüman ya da Türkçe konuşan halklara mensup Sovyet askerleri içerisinde mevcut durumdan istifade ederek Almanlara teslim olanlar da mevcuttu. Konuyla ilgili olarak Sovyet Ordusu'nda görev yapmış bir asker olan Cabbar Ertürk, hatıralarında şu şekilde bahsetmiştir;

‘‘ Takımımızdaki Türkistanlılar benden ne yapalım diye soruyorlardı. Onlara Almanlara iltica etmemiz gerektiğini söyledim. Zaten Ruslar bile savaşmak istemez ve vatanlarını savunmazken biz kimin için savaşacaktık? Zaten bizi cepheye ölelim diye getirmişlerdi. İnsan vatanını sömürge yapmış, kendisini

esir gibi kullanmış, vatanının servetini sömürerek götürmüş, milliyetini yasaklamış, konuştuğu dilin milletinin dili olmadığını kabule zorlamış, daha harp yılları olmadığı yıllarda münevverlerini Sibiryaya esir kamplarında imha etmiş, şimdi de hiçbir eğitime tabi tutmadan cepheye ölsünler diye getirdiği düşmanı için savaşır mıydı? Bunun için de Almanlara ilticayı teklif ettim ve elli kadar Türk asıllı askerle birlikte Almanlara iltica ettik. Fakat bütün Avrupa'yı istila etmiş olan Almanlar Rusya'nın veyahut Sovyetlerin milliyet yapısı hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Bu yüzden bize karşı muameleleri Ruslardan daha kötüydü.” (Ertürk, 2005, s. 126, 127)

Almanlar, ırk anlayışı çerçevesinde Asyalıları (Moğol-Tatar) aşağı ırk olarak tanımlamakta ve Bolşevizm'in Rusya'ya yayılmasında Ruslardan ziyade daha çok onların etkisinin olduğuna inanmaktaydılar. Bu yüzden harekâtın başlangıcında başkomutanlıktan Alman subaylara; esir alınan Ruslarla birlikte Asya, Yahudi ve Bolşevik kökenli Sovyet askerlerine icra edilecek muameleye yönelik gizli bir talimat yayımlanmıştır (Andican, 2020, s. 354, 355). Talimatta Sovyet savaş esirlerine kötü muamelede bulunulması zorunlu kılınmış ve herhangi bir dostça hareket uygulanması da yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra disiplini sağlamak için mutlaka silah kullanılması, gerekirse infaz edilmesinden kaçınılması gerektiği de ayrıca vurgulanmıştır (Sakal, 2013, s. 149). Bu hususta Sovyet savaş esirleri, Polonya, Ukrayna ve Almanya'daki kamplara sevk sürecinde; transfer merkezi sıfatında kullanılan baraka, depo, samanlık ve ahır gibi mekânlarda insanlık dışı şartlarda tutulmalarıyla ölmekten beter hale getirilmişlerdir. Bkz. (EK 6.) Daha sonra kamplarda tutsak edilmek üzere kilometrelerce yürütülmüş, yazın sıcak ve susuzluğun, kışın soğuk ve açlığın etkisiyle bitap düşerek birçoğu yollarda hayatını kaybetmiştir. Yollarda geri kalan ya da devam edemeyecek olanlarsa da Alman askerleri tarafından vurularak öldürülmüştür (Andican, 2020, s. 357) ve (Meral, Temmuz 2013). Konuyla ilgili olarak Sovyet Ordusu'nda görev yapmış bir asker olan Hüseyin İkrâm Han, hatıralarında şu şekilde bahsetmiştir;

“Almanlar, Sovyet esirlerini insanın başını yakacak derece sıcak ve tükürüğün yere buz olarak düşeceği kadar soğuk yerlerdeki kamplara sürüyorlardı. Yolda açlık ve halsizlikten düşenleri başka esirlerin yüklenmesine zorlardı. Adım atacak hali olmayanlar yerinde bırakılır, arkadan gelen motorize birlikleri onların işini görürlerdi. Ben kendim esir düştüğümde böyle acımasız olaylara şahit oldum.” (Han, 1999, s. 78, 79)

Konuyla ilgili olarak Sovyet Ordusu'nda görev yapmış bir başka asker olan Sefer Aymergen, vermiş olduğu röportajda şu şekilde bahsetmiştir;

“ Verdikleri at etinden dolayı birkaç kişi rahatsızlanarak geceleyin öldüler. Kalanları topladıktan sonra 3 günlük bir yolun sonunda bizleri bir samanlığa yerleştirdiler. 2 gece orada kaldıktan sonra tekrardan yola koyularak Erzberg Dağlarına çıktık. Dağda kimi yerde diz boyu kar geçtiği için biz de kar içinde yatan yattı. Bende 1-2 kere düştüm karın içine, tekrar çıktım ve tekrar düştüm. Bir gece dinlendikten sonra ertesi günün sabahı her yeri kar kaplamış, yürüyen harekete geçiyor nöbetçiler arkadan geliyor. Karın üzerinde birisinin kafasını buluyor, tekmeyle dipçikle vuruyor, birer kurşun sıkıyor. Neymiş o numara yapıyormuş da oradan kalkıp partizanlara kaçacakmış. Hâlbuki adam donmuş orada kütükleşmiş. Böylece 2 gece 3 gün dağlarda kaldık. Oraya giderken biz tahmini 15-16 bin kişi Sovyet esiri, Çekoslovakya'ya gittiğimizde 2500-2600 kişi vardık. Hepsisi o dağlarda kaldı.” (Sarısoy, 2011, s. 107)

Konuyla ilgili olarak Sovyet Ordusu'nda görev yapmış bir başka asker daha olan Cengiz Dağcı ise hatıralarında şu şekilde bahsetmiştir;

“9 Ağustos 1941 Öğle saatlerinde esir alındım. İki gün sonra, yaklaşık iki yüz kadar esirle birlikte Kirovgrad kampına nakledildim. Kasım ayının ilk haftasında binlerce esir Kirovgrad'dan Uman Kampına sürüldüler; ben de aralarında. Sayımız ne kadardı bilmiyorum ama binlerceydik. Bundan eminim. Aç ve çoğumuz yarı çıplak, önümüzde ve arkamızda, sağımızda ve solumuzda silahlı Alman askerleri; kar ve karla karışık yağmur içinde, sözüm tam anlamıyla sürüldük. Tanrının yaratmış olduğu insanoğlunun ne denli alçalabileceğini, kendisi gibi başka bir insanın gözyaşından, can çekişinden ve ölümünden, ne denli zevk alıp hoşlanabileceğini körpe yaşımdayken geçtiğimiz o yolda anladım. On binin ancak üç bini ulaşabildi Uman esirler kampına. Takatten kesilip kitlenin gerisinde kalanlar arkadan sıkılan kurşunlarla öldürüldü, cesetleri yolun yer yer topuğu, yer yer de dizi aşkın çamurları içinde kaldılar.” (Dağcı, 1998, s. 107,108, 109)

Esirler sıkıntılı bir sevk sürecinden geçerek, kamplara yerleştirilmelerinin ardından Almanların benzer muamelelerine tekrardan maruz kalmışlardır. Bu hususta Almanlar, esirleri kontrol altına almak amacıyla bir takım katı kurallar koymuşlardır. Örneğin bunlar; esirlere

günde sadece 50 gram ekmek, yarım litre su ve yarım litre çorba hakkı tanınması, güvenlik gerekçesiyle kampı çevreleyen tellere beş metreden fazla yaklaşanların kulelerdeki askerler tarafından uyarılmaksızın vurulması, saat 19.00'dan sonra barakalarda konuşulmaması, karanlıkta ateş yakılmaması veya sigara içilmemesi gibi kurullardır (Meral, Temmuz 2013). Bu kurallar çerçevesinde bazı esir kamplarında bulunan Sovyet savaş esirleri, gerek vermiş oldukları röportajlarda gerekse belirtmiş oldukları hatıralarında kamplarda olan biten olaylarla ilgili şu şekilde bahsetmişlerdir;

“ Ukrayna - Polonya sınırında Proskurov diye bir şehir vardı. Orada eski çarlıktan kalma askeri binalar vardı. Oraya kamp yapmışlar. Oraya yüzbinlerce esir getirdiler. Dolu ahırlarda yatıyorduk. Açlıktan ölen vardı. Her gün dizanteri vardı. Doğru dürüst yemek verilmediği için verdikleri patates çorbası kâfi gelmediği için insan vücuttan düşüyor, şişiyor sonra kan çıkmaya başlıyordu. Sonrada çukura atıyorlardı.” (Musa Ramazan) (Sarısoy, 2011, s. 109)

“Almanlar Belarus'dan benimde aralarında bulunduğum 105 bin esiri trene bindirip Dachau kampına götürdüler. O kampta korkudan ölenler vardı. Birbirini yiyorlardı hayvanlar gibi. Kampta ayaklarım yürüyemez hale geldi. Yürüyemeyenleri ölülerin arasına atıyorlardı. Beni bir arkadaş götürüyor. Toprağı kazıyor. Battaniyeye sarıp toprağın altına koyuyor. Öyle bir ay toprağın altında²⁰ kaldım başım açık.” (Hamit Özbek) (Sarısoy, 2011, s. 108)

“Bir gün hiç unutamayacağım bir şey oldu. Alman elinde tuttuğu ekmeği esir kalabalığının içine fırlattı. Birden, bin el ekmeye uzandı, beş göğüsten aynı garip inilti çıktı. Ağızları köpük içinde çıldırmış gibi, boğaz boğaza geldiler, birbirlerini tırnaklayıp, dişleyip kan içinde bıraktılar. Karşıdaki Almanlar, ekmekleri esir kalabalığının içine fırlattıktan sonra, kahkahalar atarak geri çekildiler. Yarım saat sonra demin ekmek içinde boğuşan insanların yüzleri gene eski, erimiş, bıçare ifadelerine büründü; deminki heyecan, telaş yatıştı. Gözlerini, demin mübarek ekmeklerin parçalandığı yerlere dikerek ağır adımlarla sessizce eski yerlerine döndüler.” (Cengiz Dağcı) (Sarısoy, 2011, s. 118)

²⁰ Esirlerin yatacakları yerleri olmadığından üşümek için genelde kendilerini toprağa gömerek yatıyorlardı.

Barınmanın ve beslenmenin en büyük büyük problem teşkil ettiği kamplarda verilen yemeklerin miktarı doyurucu olmadığından esirlerin yerdeki otları, çiçekleri, bulabildikleri çığ patatesleri ve hatta bazı kamplarda açlıktan yamyamlaşmaya başlayarak ölen esirleri yedikleri belirtilmektedir. Açlık konusuyla ilgili olarak Cabbar Ertürk, hatıralarında şu şekilde bahsetmektedir;

“ Almanların 120 km yürüterek getirdikleri Azak Denizi sahilindeki esir kampı bir binadan ibaret olup o bölgenin teknik üniversite binasıydı. Almanlar kendi memleketlerinde binlerce kilometre uzaklaştıklarından kendi askerlerini bile hakkıyla yedirecek malzeme bulamıyorlardı. Ruslar, Almanların işgali altında düşmüş olan bölgelerde yiyecek adına ne varsa yakmışlardı. Bu yüzden sivil halkın bile faydalanacağı bir şey bırakmamışlardı. 24 saat için 3 esire bir karavana yemek veriyorlardı. Yemekler ise yarı yarıya yanmış buğday ve arpadan ibaretti. Bunun içindeki buğday ve arpanın tanesi ise % 25'i geçmezdi. Açlıkla birlikte Rus Ovalarının korkunç kışı da başlamıştı. Aralık ayında ısı -37'nin altındaydı. Almanlar esirlerin paltolarını toplamış olduklarından, esirler yazlık gömleklerinin içinde kalmışlardı. Ekim'den Ocak ayına kadar Mariupul esir kampına toplanan esir sayısı ise 200 binden fazlaydı. Soğuktan ve açlıktan ölenlerin sayısı her gün yüzün üzerindeydi. Her sabah uyanırken koğuşlardaki ölü sayıları kabardıkça kabarıyordu. Bu yüzden kampın kapısında veya kapıya yakın bir boşlukta ölümler üst üste odun istif gibi yığılarak 3-4 metre yüksekliğinde bir sütun oluşturuyordu. Açlığın had safhaya ulaşması, esirlerin yamyamlaşmasını sağladığının şahidi olarak açlığın nelere sebep olacağını görmek dehşeti, insana hayvanlaşmanın ne demek olduğunu gösteriyordu. Evet, açlık insanı insanlıktan çıkarmış tıpkı bir kurt veya sırtlan gibi kendi cinsinden olanların etini ve iç organlarını yemeğe mecbur bırakmıştı. Kamp kumandanlığı bunu gördükten sonra, karavanalarında insan eti veya yürek, böbrek ve ciğerleri pişirmekte olan ellinin üzerinde esiri kurşuna dizerek diğerlerine ibret olması için de özel bildiri yayınlamıştı. İnsan eti yiyenlerin çoğunluğunu da Ermeniler teşkil ediyordu. Bu faciayı romanlarda okusak bile inanmaya bilirdik. Fakat bu facianın bizzat şahidi olmak benim gibi yüksek bir münevver, Avrupalıların insani duygusuna karşı hayal kırıklığına uğratmıştı. Aralık 1941 senesinde 20 bin kadar esirden 4 Nisan 1942 senesine kadar 2 bin kişi sağ kalmıştı. Bu sağ kalanlar da Almanlar tarafından

çalışmaya götürülenler bir lokma ekmekle açlığını giderenlerdi.” (Ertürk, 2005, s. 128, 129)

Kamplarda esirlerin, açlığa dayalı gönüllü işlerde çalışmalarıyla ilgili Hüseyin İkrâm Han hatıralarında şu şekilde bahsetmiştir;

“Ukrayna’nın Svatova şehrinde bulunduğum kampta esirler dikenli tellerle çevrili, açık yerlerde haftalarca gündüz güneş ve gece serinliğinde örtüsüz bırakılırlardı. Esirler toz toprak içinde yatıp açlıktan susuzluktan kirden bitlenip, yüzlerce esir kısa vakitte helak olmaya başladı. Almanların verdikleri yemekler doyurucu olmadığından her gün 10-15 kişi gönüllü olarak tarla işine gitmek isterdi. O yüzden de grup başkanlarının işe çıkacak kişilerin isimlerini her gün Almanlara yazıp vermesi gerekiyordu. Bunu fırsat bilen esirler kendilerini listeye yazdırmak için grup başkanlarına yalvarırlardı. Gün sonunda işten gelenler, ceplerini buğday taneleriyle doldurup gelirlerdi. Kimisi buğdayı taş arasında ezerek kimi tane tane çiğneyerek yemeye çalışırdı. 2-3 gün sonra o buğday yiyen zavallıların iç burkucu feryatları bütün kampı heyecanlandırırdı. Yediklerini hazmedemeyenler ağırlara dayanamayarak iki elleriyle karılarını tutup bağıra bağıra sağa sola koşarlardı. Bazıları da yılan gibi yerlerde sürünüyordu. Kamp meydanının bir köşesi onların helası olmuştu. Bazıları karınlarından hazmedilemeyen buğday tanelerini çıkarmak için çivi ve çöple saatlerce uğraşırdı. Bu askerlere ne kadar acısak da, bu azaplarından kurtarmak için elimizden gelen hiçbir şey yoktu. Almanlara birkaç defa konuyu bildirdikten sonra durumu çok kötü olan birkaçını dışarı aldılar. Ama onlar biz bu kamptan gidene kadar geri gelmediler. Bu arada meydanın hela haline getirilen köşesinden gelen müthiş koku bizim burunlarımıza kadar yetti. Daha sonra Almanlar helanın üzerine kireç dökerek toprakla kapattılar.” (Han, 1999, s. 77, 79)

Hemen hemen benzer durumların yaşandığı kamplarda, bir süre sonra esirler arasında zorbalık ve gasp olayları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Kirovograd kampında bulunan Cengiz Dağcı hatıralarında; kampta görevli beş Rumenin, esirlerin eşyalarını zorba yoluyla aldıklarını ve bir gün bu beş Rumenin ayağındaki sağlam çizmelerine göz dikerek almaya çalıştıklarını, fakat onlara vermemek için vahşi bir hayvan gibi karşılık verdiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Almanların esirleri, başka kamplara transfer ederken insanlık dışı uygulamalarda bulunduklarını belirten Cengiz Dağcı hatıralarında şöyle bahsetmektedir;

“Kamptan çıkış vahşice olurdu. Bir keresinde küçük bir ekmek parçası verilen esirlere koşmaları söylendi. Koşmayan, ekmek yemek için duraklayıp geride kalan esirler kurşunlanarak öldürüldü. Peşlerinden kamyonlarla gelen Alman askerleri, koşamayıp arkada kalan esirlere yayılım ateşi açıyorlardı. Bu sırada askerlerin insanlık duygularını yitirdiği ve kahkaha attıkları görülmüyordu. Kamptan 18 bin asker çıktıysa bunun rahat 10 bini yollarda öldürüldü.” (Kara, 2012, s. 32, 37, 38)

Kamplarda yaşanan bu sıkıntılı süreçte hem Türk dilli Müslüman Sovyet savaş esirleri hem de Türk olmayan Müslüman Sovyet savaş esirleri, Alman askerleri tarafından Yahudi zannedilip öldürülmeleri de ayrı bir problem konusu olmuştur. Alman askerleri kamplarda Yahudi kökenli Sovyet savaş esirlerinin idamlarını gerçekleştirirken, Yahudi tespitinde kafa-burun yapıları, sünnetli olup olmadıkları gibi belli başlı bazı kriterler ararlardı. Nitekim Alman askerleri, Yahudilerde/Musevilerde olduğu gibi Müslümanlarda da olan sünnet kültürünü bilmediklerinden pek çok Müslüman ve Türk dilli Sovyet savaş esirini Yahudi zannedip öldürmüşlerdir. Konuyla ilgili olarak Özbek asıllı Baymirza Hayit, esir kampında Alman askerleri tarafından Yahudi zannedilip öldürülecekken kendisi Yahudi olmadığını ve bir Müslüman Türk olduğunu ifade etse de askerler buna inanmak istemeyip infazını biran önce gerçekleştirmek isterler. Bunun üzerine kendisine iki rekât namaz kılması için izin verilmesini ister ve talebi kabul edilince iki rekât namaz kıldıktan sonra başında bekleyen askerlere “buyurun ben ölüme hazırım” der. Bu şaşırtıcı hareketinden sonra askerler gerçekten de Müslüman olduğunu anlamalarıyla kendisi son anda ölmekten kurtulmuştur (Özcan, 2017, s. 45-57).

Genel olarak kamplarda sefalet içinde yaşanan barınma sorunlarının yanı sıra açlığın yol açtığı biyolojik ve psikolojik problemler, esirlere uygulanan insan dışı muamelelere bağlı etmenler, ortaya çıkan hastalıklar, binlerce esirin kamplarda hayatını kaybetmesini tetiklemiştir. Bahsi geçen nedenlere bağlı olarak bazı kamplardaki can kaybının %90'lara kadar çıkması ve ölüm oranlarının daha yaz mevsiminde ivme kazanması, Almanların Turancılık politikası çerçevesinde kampları ıslah etme işlemlerini devreye koymalarına sebebiyet vermiştir. Söz konusu uygulamanın yürütülmesinde de Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen'in 14 Temmuz ile 6 Ağustos 1941'de Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'a çekmiş olduğu Türkiye raporları etkili olmuştur. 14 Temmuz raporunda Türkiye'nin dış politikası hakkında Harp Akademileri Komutanı Ali Fuat Erdem ile yapmış olduğu konuşmalara yer veren Papen, konuyla ilgili olarak Erdem'in; Almanların Kafkasya'yı ele geçirmelerinin sonucunda Doğu Hazar bölgesinde bağımsız bir Turan devleti

kurulmasının ve hatta Kafkasya’da da mevcut yerli Türklerle akraba topluluklarının yer aldığı bir federasyon kurulmasının Türkiye’de memnuniyetle karşılanacağını, bu vasıta ile oluşturulacak söz konusu tampon Türk devletlerinin Türkiye’yi uzun vadede Rus baskısından koruyacağını belirttiğini bildirmiştir. 6 Ağustos 1941’de “Turancılık” hakkında çekmiş olduğu raporda ise Türkiye’deki geniş ve nüfuzlu bir kitlenin savaşın bitiminde Sovyet coğrafyasının siyasi şekillenmesi yönünde ortaya çıkacak olan sorunla ilgilendiğini belirterek, Doğu cephesinde ele geçirilen Müslüman ile Türkçe konuşan halklara mensup Sovyet savaş esirlerinin ivedilikle özel kamplara yerleştirilmesini ve diğer esirlerden izole edilmelerini tavsiye etmiştir. Devamında esirlerin uzman kişilerce aydınlatılıp, eğitim ve öğretime tabi tutulmalarının da bir yöntem olarak kullanılmasını ve bu esirlerin daha sonra Almanya adına savaşmaları için görevlendirilmelerini önererek, Sovyetlere karşı bir silah olarak kullanılabilir olan Turancılığın gerçekleştirilmesi yolunda nüfuz sahibi milliyetçi ve Turancılarla görüşülmesinin gerekliliğini telkin etmiştir. (Gökpinar, Aralık 2017, s. 2101-2135). Çekilen bu raporlardan sonra hem kamplardaki durumların daha da sıkıntılı bir hal alması hem de Almanya’nın Türkiye’yi esirler vasıtasıyla bir müttefik olarak yanına çekebilme niyetinde bulunması, Alman Doğu Bakanlığının nezdinde kamplarda bulunan Müslüman ve Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin durumlarına yönelik bir takım iyileştirme faaliyetlerinde bulunulmasını tetiklemiştir. Bu hususta öncelikle bakanlıkça belirlenen isimler doğrultusunda Sovyet savaş esirlerinin milliyetlere ve bölgelere göre ayırma çalışmalarının yapılması için Ağustos başında “Harp Esirleri Komisyonu” kurulmuştur. Başlangıçta komisyon üyeleri, zamanında Sovyet mezaliminden kaçarak yurt dışında ülkelerinin bağımsızlıkları için seslerini haykırmaya çalışan, Türk dünyasınca da genel olarak tanınan isimlerden oluşturulmuştur. Bu hususta Türkistanlıların (Türkmen, Karakalpak, Özbek, Kazak, Kırgız vs.) ayrılmasında Mustafa Çokay ile Veli Kayyum Han, İdil-Ural Türklerinin (Tatar, Başkurt, Çuvaş, Finli gruplar vs.) ayrılmasında Ahmet Temir, Azerbaycanlıların ayrılmasında da Mehmet Togay görevlendirilmiştir. Böylece komisyon üyeleri, 27 Ağustos 1941’den itibaren Sovyet savaş esirlerini milliyetlerine göre ayırma işlemlerini icra etmek üzere sırasıyla Almaya, Doğu Prusya, Polonya ve Ukrayna’daki esir kamplarını dolaşmaya başlamışlardır (Andican, 2020, s. 361, 362). Bu süre zarfında Türkiye’nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Almanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ernst von Weizsäcker’e elçiliğin yeni müsteşarı olan Kemal Nijat’ı tanıtırken aynı zamanda Almanya’nın Sovyetler Birliği’ne karşı girişmiş olduğu taarruz sonucunda kazanılan zaferlerin Türkiye’de de büyük bir sevinç uyandırdığını belirtmiş ve tutsak edilen Müslüman ve Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin Ruslara karşı istifade edilebileceğini de ayrıca tavsiye etmiştir (Gerede, 2021, s. 403, 404).

Yine konuyla ilgili olarak Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Killigil, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen'in aracılığıyla hem Almanya ile Türkiye arasında iyi ilişkiler kurmak hem de Sovyet savaş esirlerinin durumlarını değerlendirmek amacıyla 11 Eylül 1941'de Alman Dışişleri Bakanlığının Türkiye ilişkilerinden sorumlu olan Dr. Ernst Woermann ile görüşmüştür. Kendisi bu görüşmede Kırım, Dağıstan, Azerbaycan ve İdil-Ural bölgelerinde siyasi çizgisini Türkiye'den almaları gereken bağımsız bir Turan devletinin kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Devamında; Alman Ordusuna esir düşen Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden askeri birlikler oluşturularak Turan davası çerçevesinde SSCB'ye karşı savaştırılabileceğini belirtmiş ve savaştan sonra Berlin'de de kendisi tarafından yönetilecek bir Turan propaganda merkezinin kurulumuna yönelik öneride bulunmuştur (Kumru, 2019, s. 241-253). Bununla birlikte Sovyet savaş esirlerinin cephe gerisinde de olsa Alman Ordusu'nda görevlendirilebileceği fikri hem Doğu Bakanlığınca hem Alman İstihbarat Servisince hem de ordudaki üst kademeli subaylarca²¹ zaman zaman dile getirilmekteydi. Bu doğrultuda Almanlar, Almanya-Türkiye ilişkilerini de göz önünde bulundurarak 30 Eylül 1941'de Sovyet savaş esirlerinin davranış kurallarını içeren yeni bir talimat yayımlamışlardır. Bu talimat doğrultusunda Doğu Bakanlığınca kurulan Harp Esirleri Komisyonlarının Sovyet savaş esirlerini, milliyetlere göre ayırmalarının yanı sıra artık esirler; siyasi açıdan istenmeyenler, siyasi açıdan zararsız olanlar ve siyasi açıdan özellikle güvenilir olanlar şeklinde ayırmaları kararlaştırılmıştır (Sakal, 2013, s. 177, 178, 180).

Kasım sonuna kadar sayısız kampta çalışma yapılarak Sovyet savaş esirleri, komisyon üyeleri nezdinde milliyetlerine ve niteliklerine göre ayrılmışlardır. Durumlarının iyileştirilmesine yönelik sanayide ya da ziraat de işçi olarak çalışmaları dile getirilse de Alman makamları kritik üretim alanlarındaki güvenlik riskine karşı bu talepleri o dönem için reddetmişlerdir (Andican, 2020, s. 362). Cabbar Ertürk'ün ve Hüseyin İkrâm Han'ın hatıralarında belirtmiş olduğu gibi yine de bazı kamplarda Alman askerleri, Sovyet savaş esirlerini gönüllülüğe bağlı olarak tarlalarda ya da diğer alanlarda çalıştırmışlardır. Bu redde karşılık komisyon üyeleri, kamplardaki vaziyetin bu şekilde devam etmesinin neticesi olarak esirlerin ve bulundukları noktaların daha kötü bir hal alabileceklerini belirterek tez vakitte tedbirler alınmasını istemişlerdir. Öte yandan Veli Kayyum Han'a göre esirlerin durumlarının iyileştirilmesinden ziyade kamplardan direkt olarak kurtulmalarının yegâne çözümü, esirlerden kurulacak olan özel birliklerin harp sahasında Alman Ordusuna sağlayacağı

²¹ Bahsi geçen subaylara Claus von Stauffenberg, Ernst August Köstring, Oskar Ritter von Niedermayer örnek verilebilir. Daha fazla bilgi için bkz. Sakal, H. B. (2013). *Başka Bir Dünya Savaşı: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya Tarafında Savaşan Türkistanlılar 1941 – 1945*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, S.202, 203.

faidaları sürekli Alman bürokrasisine dile getirmektir (Çelik, 2017, s. 177-198). Zaten yukarıda birkaç örneği verildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisindeki önemli isimler de zaman zaman Alman makamlarına, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin Turan davası çerçevesinde SSCB'ye karşı savaşta alternatif olarak değerlendirilebileceğine yönelik tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Söz konusu tavsiyeler üzerine Müslüman ile Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden iyi eğitilmiş ve siyaseten güvenilir olanların seçildiği, Alman Silahlı Kuvvetleri İstihbarat Dairesi (*Abwehr*) bünyesinde; 14 Ekim'de Özel Bergman Birliği (*Sonderverband Bergmann*), 18 Ekim'de de Kaplan B İstihbarat Hareketi (*Abwehr Unternehmen Tiger B*), adında özel askeri birlikler²² kurulmuştur (Aydın, 2019, s. 621- 663). Alman Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın (*OKH*) emri doğrultusunda 15 Kasım'da Güney Ordular Grubu komutasındaki 444. Güvenlik Tümeni (*Sicherungs-division 444*) bünyesinde de yine aynı vaziyetteki Sovyet savaş esirlerinin baz alındığı 444.Türkistan Taburu (*Türk-Bataillon No. 444*) ve 444. Kafkasya Taburu (*Kaukasier-Bataillon No. 444*) adında küçük askeri birlikler kurulmuştur (Sakal, 2013, s. 194, 195). Test amacıyla kurulan bu birliklerin beklenen potansiyeli yakalamalarının ardından 22 Aralık 1941'de Adolf Hitler'in onayından geçmesiyle; Sovyet savaş esirleri içerisindeki etnik yapılardan lejyonların kurulmasına yönelik plan bizzat yürürlüğe girmiştir. 30 Aralık 1941'de yayımlanan emirnameyle Ermeniler ve Gürcüler için ayrı lejyonlar, Türkistanlı ve Kafkasyalı Müslüman esirler için ise tek bir lejyonun kurulmasına karar verilerek bu yönde çalışmalara başlanmıştır (Andican, 2020, s. 374). Bu hususta komisyon üyeleri nezdinde siyasi açıdan özellikle güvenilir olanlar gönüllülük kriteri esas alınarak, SSCB'ye karşı savaşta görevlendirilmek üzere öncelikle eğitim kamplarına gönderilmişlerdir. Siyasi açıdan özellikle güvenilir olup da yeterince sağlıklı olmayanlar ya da siyasi açıdan zararsız olanlar, başlangıçta cephe gerisinde askeri nitelikli olmayan ve çatışmalarda yer almayacakları ulaşım, gıda²³, sıhhiye, inşaat, depo gibi alanlarda çalıştırılmak üzere görevlendirilmişlerdir. Siyasi açıdan istenmeyenler ile esirlikten kurtulmaya yönelik gönüllülük esaslı hizmetlerde bulunmak istemeyenler ise kamplardaki esirlikleri devam etmiştir (Sakal, 2013, s. 179, 186). Ne var ki lejyonların kurulmalarıyla ilgili olarak Adolf Hitler, Alman olmayanların orduya katılmasına şüpheyle bakmasına karşın, Müslüman ve Türk unsurlarını her zaman önemli bir istisna olarak görmüştür. Kendisi konuyla ilgili olarak;

²² Theodor Oberländer komutasındaki Özel Bergman Birliği Mittenwald'da, Andreas Meyer-Mader komutasındaki Kaplan B İstihbarat Hareketi ise Rembertów'da kısıtlı sürede; sabotaj, çeviri, saldırı ve baskın gibi konularda hem teorik hem de uygulamalı eğitimler almışlardır. Akabinde belli bir süre zarfında test amaçlı Doğu cephesinin farklı noktalarında görevlendirilmişlerdir. Daha fazla bilgi için bkz. Sakal, H. B. (2013). a.g.e, S.189, 192.

²³ Buradaki anlamı; Tarım alanlarını ve askeri kamplar ile kamu kuruluşlarının mutfak alanlarını kapsamaktadır.

“Gürcülerin kendilerini nasıl idare edeceklerini bilmiyorum. Türk milletine ait değiller. Ben sadece Müslümanları güvenilir buluyorum. Bu saf Kafkas taburlarının kurulmasını çok ciddi bir risk olarak görüyorum ama tamamen Müslümanların yer aldığı birliklerin kurulmasında bir tehlike görmüyorum.” şeklinde bahsetmiştir (Munoz, 2002, s. 60). Öte yandan Müslüman ve Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden kurulacak olan askeri birliklerin hem Sovyetler Birliği’ndeki sivil halklara yönelik bir propaganda teşkil edeceği hem de İslam’ın dinsel, siyasal ve askeri niteliklerinin Alman Ordusuna daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmekteydi (Motadel, 2015, s. 393, 394). Bu doğrultuda da Almanlar, Barbarossa Harekâtı’nın ileriki aşamalarında cephe hattında daha fazla Müslüman ve Türk dilli Sovyet askerini kendi taraflarına çekebilmek için uçaklardan; *“Uzun yıllar Rus-Bolşevik yönetimi altında acı çektiniz. Sizi dövdüler, aşağıladılar ve esir aldılar. Zorla kolhoza mecbur edildiniz, haklarınız elinizden alındı ve köle yapıldınız. Bugün Bolşeviklerin çöküşünün eşiğindeki Stalin, kendini kurtarmak için sizi bir koyun sürüsü gibi topladı ve silahlarımıza karşı sürüyor. Güçlü silahlarımızla yok olacaksınız! Geçen yılın aynı ayında hâlâ evdeydiniz ve şimdi Stalin diktatörlüğü adına kesin bir ölüm için cepheye sürüldünüz. İntikam günü sizin için doğdu! Masum ana babanız ve ölen akrabalarınız için intikam alın. Bolşeviklere yardım etmeyin! Alman halkı size yardım elini uzatıyor. Alman askerleri Volga üzerinde birçok önemli noktaya ulaştı. Almanlar asla size karşı değil, ırsî düşmanınıza karşı savaşıyor! Bize gelin! Yakında eve döneceksiniz.”* şeklinde bildiriler atmışlardır (Kumru, 2021, s. 313).

2.4 Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinin Eğitimine Yönelik Politikası

Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı (OKW), Ekim ve Kasım ayında test amaçlı kurmuş olduğu birliklerden sonra yine Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan küçük bir birliği Aralık 1941’de 162. Piyade Tümeni’nde konuşlandırmıştır. Test amacıyla kurulan birliklerin orduya sağladığı potansiyeli komutanlık bu birlikte de yakalamayı ümit ederek birliği, Kalinin ve Rjev Bölgesi’ndeki çatışmalarda görevlendirmiştir. Fakat birlik, beklenilenin aksine girmiş olduğu çatışmada bütün er ve erbaş bölümünü kaybetmiş ve geriye birlikten sadece komuta personeli kalmıştır (Çelik, 2017, s. 177-198). Yaşanan bu olay üzerine komutanlık, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden kurulacak olan askeri birlikleri Alman Ordusu’nda görevlendirmeden önce esirlerin iyi bir askeri eğitim almaları yönünde karar almıştır. Bu hususta kurulacak askeri birliklerde görev alacak olan Türk dilli Sovyet savaş esirleri, 1942 yılından itibaren eğitim almaları üzerine gerek Polonya’nın gerekse Ukrayna’nın farklı noktalarında bulunan eğitim kamplarına gönderilmişlerdir (Thomas, 2020, s. 9). Öte yandan eğitim kamplarına gönderilen esirlerin, komisyon üyeleri nezdinde gönüllülükleri esas

alınarak siyaseten güvenilirliği olanların seçilmesi, bilhassa bu insanların Alman Ordusuna sağlayacakları katkı açısından da ayrı önem teşkil etmekteydi (Sakal, 2013, s. 186). Bu yüzden eğitim kamplarında Kara Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı (OKH) nezdinde, Türk dilli Sovyet savaş esirlerine yönelik eğitim politikası, belli bir program çerçevesinde icra edilmiştir.

Kamplarda ilk gün asker adaylarına yemek verilerek duş almaları sağlanır ve üzerlerindeki Kızıl Ordu ya da sivil hayata ait kıyafetler çıkartılarak yerine giymeleri için Alman Ordusu'nun üniformaları verilirdi. Genelde bu üniformalar eski ya da yıpranmış olsalar da kollarının üzerinde görev alacakları birliklerin armaları olurdu (Han, 1999, s. 111). Bkz. (EK 7., EK 8. ve EK 9.) Görevlendirilecek birliklere²⁴ hususi asker yetiştirilen bu kamplarda²⁵ adaylar eğitim programına sokulmadan önce psikolojik ve ruhen rahatlatma sürecinden geçerlerdi. Genelde bu süreçte yaptıkları iş sadece yatıp kalktıkları barakaların ve bulundukları kampın muntaka temizliğini yapmak, ağaç altı ya da gölgelik yerlerde istirahat etmek, akşamları şehre inip gezmek ve günü geçirmeli boş aktivitelerde bulunmak olurdu. Bkz. (EK 10., EK 11. ve EK 12.) İki haftalık bu rahatlatma sürecinin ardından adaylar askeri eğitime başlatılırlardı (Kara, 2012, s. 55). Söz konusu askeri eğitimde görev alacak olan kamp komutanları, genellikle Rusça veya Doğu Türk lehçelerini bilen Alman subaylarından oluşmaktaydı. Bu vesileyle adayların kendilerini evlerindeymiş gibi hissetmeleri için eğitim sürecinde kamplarda yerel dillerin kullanımına oldukça özen göstermişlerdir. Ayrıca ilk eğitimden önceki iki haftalık rahatlama sürecinde adayların doğaları ve mentaliteleri hakkında yapılan anketlerden edinilen bilgiler ışığında eğitimde görev alacak komutanların uyması gereken ilkelerle asker adaylarının güçlü ve zayıf yönlerini içeren broşürler hazırlanmıştır. Bu çerçevede broşürlerde belirtilene göre; adaylara eğitim sürecinde fiziksel ceza, aşağılayıcı ve hakaret edici muamelelerden kaçınılarak verilen derslerin mümkün olduğunca az teori ve çok fazla pratiğe dönük yapılması tavsiye edilmekteydi (Kumru, 2021, s. 228, 229, 230, 231, 235).

Söz konusu askeri eğitimde, tipik Alman erlerine uygulanan temel askeri eğitim programının bir benzeri, adayların eğitimi için de uygulanmıştır (Sakal, 2013, s. 287). Bu askeri eğitim bir disiplinin aşılmasıyla²⁶ başlar ardından atış talimlerinin yapılarak süngünün, el bombasının ve piyade havan topu kullanımının öğretilmesiyle devam ederdi (McNab, 2015, s. 38, 39). Atış talimlerinin ilk aşamasında genelde Kızıl Ordu'nun geri

²⁴ Bahsi geçen birlikler; Türkistan Lejyonu, Azerbaycan Lejyonu, İdil-Ural Lejyonu ve 162. Piyade Tümenidir.

²⁵ Eğitim kampları aynı zamanda birliklerin kuruluş merkezidir. Bu hususta Türkistan Lejyonu'nun eğitim kampı; Legionowo'da, Azerbaycan ve İdil-Ural Lejyonu'nun eğitim kampı ise Jedlina-Zdrój'de tertiplenmiştir. 162. Piyade Tümeni'nde eğitilen esirler ise Mirgorod'da eğitime tabi tutulmuşlardır. Daha fazla bilgi için bkz. Sakal, H. B. (2013). a.g.e, S.209, 210, 212.

²⁶ Disiplinden kasıt, lejyoner adaylarının üniformaları nasıl giyeceklerinin gösterilmesi, selamlamaların nasıl yapılacağının ve gerek kampta gerekse görev yerlerinde askeri nizamın nasıl icra edileceğinin öğretilmesidir.

çekilmesinden artakalan silahlar kullanılırdı (Kumru, Hitler Almanyası'nın Türkistan Politikası, 2021, s. 232). Daha sonra Alman menşeli silahlı ve patlayıcı aletlerin kullanımına yönelik eğitimlerinin verilmesinin ardından harita, pusula ve gönye kullanımına yönelik dersler verilir, askeri grid referansları çerçevesinde uygulamalı arazi eğitimleri yapılırdı. Taktik arazi eğitimi çerçevesinde; sabotaj, çeviri, saldırı ve baskın yapma konusunda hem teorik hem de uygulamalı eğitimler verilerek, adaylara mesafe kestirimi becerisi kazandırma yönünde uygulamalar simüle edilirdi (Mcnab, 2015, s. 51) ve (Aydın, 2019, s. 621- 663). Bkz. (EK 13., EK 14. ve EK 15.)

Adaylar askeri eğitim çerçevesinde her gün beden eğitimi yaparak savaşa hazırlanırken aynı zamanda propaganda niteliği taşıyan siyasi ve kültürel konularda da eğitime tabi tutulurlardı (Sakal, 2013, s. 284). Başta Almanya olmak üzere; Nasyonal Sosyalizm, anti-Komünizm, milliyetçilik, din hürriyeti ve vatan sevgisi gibi konularda adaylara dersler verilerek, içinde bulunulan savaşın anlamı ve önemi üzerine konferanslar düzenlenir, Almanca dil kursları tertiplenirdi (Kumru, 2021, s. 230, 231). Yaşadıkları ülkelerin, Rus işgalinden önceki tarihleri ve sonraki durumları hakkında yapılan tarihi bilgilendirmelerle adaylara; “‘Bolşevizm’e karşı ancak, Almanya ile iş birliği yaparak kendi ülkelerini kurtarabilecekleri” mesajı aşılanmaktaydı (Çelik, 2017, s. 177-198). Bu vesileyle adaylar, sürekli ülkelerinin bağımsızlığı için kendilerini bir kurtuluş ordusu olarak düşünmeleri gerektiği şeklinde motive edilmekteydi. Öte yandan hem Rusların zamanında kendi hâkimiyetlerine aldıkları Türk halklarına yönelik uzun yıllar icra etmiş oldukları baskıcı ve kültürel asimilasyon uygulamalarının hem de Bolşeviklerin Rus İç Savaşı’ndan sonra Müslüman ve Türk dilli halkların yaşadıkları bölgelerde icra etmiş oldukları korenizatsiya politikalarının bilincinde de olan Almanlar, asker adaylarını daha milli bir bilince kavuşturmak amacıyla bazı eğitim kamplarında başta İslamiyet olmak üzere Asya ve Ortadoğu tarihi hakkında farklı Türk lehçelerinde yayımlanmış eserleri içeren bir de kütüphane kurmuşlardır. Hatta konuyla ilgili olarak daha etkili bir İslam bilincinin de oluşturulması adına zamanında Berlin’de Osmanlı İmparatorluğu’nun elçisi tarafından yaptırılan bir takım imaretlere ve mezarlıklara gezi düzenlenmiştir. Az sayıda seçilen asker adayının katıldığı bu gezilerde tutulan raporlarda; Türkistanlıların mezarlıklardan etkilenirken Kafkasyalıların daha mesafeli olduğu belirtilmiştir (Kumru, 2021, s. 231);(Motadel, 2015, s. 436) ve (Sakal, 2013, s. 502).

Başta Adolf Hitler olmak üzere o dönemde İslamiyet’e büyük ölçüde ilgi gösteren Almanlar, dünyada Müslümanların baskı görmeden rahatça yaşayabildikleri tek büyük devletin Almanya olduğunu iddia ederek, asker adaylarının eğitim sürecinde dini eğitim almalarını da sağlamışlardır. Dini vecibelerini yerine getirmelerine ve dini bayramlarını

kutlamalarına da müsaade edilerek eğitim sürecinde maneviyatlarının gelişmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır (Sakal, 2013, s. 286) ve (Aydın, 2019, s. 621- 663). Ayrıca adayları savaşa motive etmesi açısından dini metinlerin ve kitapların kullanımına da oldukça önem verilen bu süreçte hem sayısız Kur'an-ı Kerim basılmış hem de boyunlara asılan tipte minyatür Kur'an-ı Kerim'ler dağıtılmıştır. Bkz. (EK 16.) Hatta yetkililer, zaman zaman tedarikte yaşanan sıkıntılar nedeniyle dini materyalleri Türkiye'den sipariş etme planlarını bile tartışmışlardır. Öte yandan İslamiyet'i tipik saldırgan bir din olarak gören ve bu vesileyle askerleri savaşımaya motive ettiğine inanan bazı Almanlar, Kudüs Müftüsü Emin El Hüseyini'yi eğitim sürecinde kamplara davet ederek, asker adaylarına “Bolşeviklere karşı cihat çağrısında” bulunmasını talep etmişlerdir Bkz. (EK 17.) (Motadel, 2015, s. 436, 507, 508) ve (Sakal, 2013, s. 285). Bir zamanlar SSCB'de korenizatsiya politikaları çerçevesinde din ile milli değerlere karşı baskıcı ve saldırganca uygulamalar icra edilirken, Almanların Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin eğitim sürecinde din olgusundan faydalanarak bunu adaylar üzerinde milli bilinç aşılama da kullanmalarının stratejik bakımdan çok manidar olduğunu da belirtmek gerekir.

Lejyonlara hususi çıkarılan yayınlar da eğitim politikasında mühim bir rol oynamaktaydı. Özellikle *Yeni Türkistan*²⁷, *Azerbaidjan*, *İdel-Ural*, *Svoboda*²⁸ ve *Ghazavat*²⁹ gazeteleri³⁰ bünyesinde yazılan makaleler, hem siyasi ve kültürel derslerin bir uzantısı hem de ordudaki Müslümanlar arasında İslami bir kimlik geliştirmeyi amaçlayan propaganda niteliği taşımaktaydı. Bkz. (EK 18., EK 19., EK 20., EK 21.) Milliyetçilik kavramının ön planda tutulmuş olduğu bu gazetelerde; din ile harmanlanmış siyasi, tarihi ve milli konuları kapsayan makaleler yer almaktaydı. Yayınlarda genellikle dinin, ulusal maneviyatın temel taşı olduğu, ulusun ancak Peygamber'in ve Kuran'ın saf öğretileriyle kurulabileceği, savaştan sonra kurulacak olan milli devletlerde dinin öncü bir rol oynayacağı sık sık vurgulanarak, konuyla bağlantılı İslamiyet tarihinden çeşitli örnekler verilmekteydi. Örneğin *İdel-Ural* gazetesinin 1943'ün sonunda basılan bir nüshasıyla *Azerbaidjan* gazetesinin 1944'ün başında basılan bir nüshasında; dinin öncülüğünde El-Ezher'in yüzyıllar içinde nasıl genişleyip medreselerden, aşhanelerden ve yatakhanelerden oluşan bir külliyyeye dönüştüğünü ve İslam dünyasının neredeyse her köşesini aydınlatan bir dinsel kurum haline geldiğini tasvir eden bir makale

²⁷ Gazete genelde Özbek lehçesinde çıkarılmaktaydı.

²⁸ “Özgürlük” anlamına gelen söz konusu gazete, Rusça olarak 162. Piyade Tümeni'nin askerleri için çıkarılmaktaydı.

²⁹ Kuzey Kafkasya Lejyonuna mensup askerler için çıkarılan gazetedir. Gazete, Kafkas yöresinde kullanılan lehçelerle çıkarıldığı için çok dilli bir vasma sahipti.

³⁰ Söz konusu gazeteler, milli temsilciliklerin bünyesinde, Wehrmacht'ın propaganda seksiyonu ve Doğu Bakanlığının gözetiminde çıkarılmaktaydı. Yayınların nüshalarının büyük çoğunluğu savaştan dolayı telef olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Motadel, D. (2015). *İslam ve Naziler*. İstanbul: Alfa Yayınları, S.513.

yazısına yer verilmişti. Yine din konusunu ele alan pek çok makalede İslam'ın dostu ve kurtarıcısı olarak nitelendirilen Almanya için güncel ve övgü dolu yazılar da yayınlardan eksik edilmemekteydi. Örneğin *İdel-Ural* gazetesinin Ağustos 1943'deki bir nüshasında; "Sırbistan'da Müslüman Yaşam" başlıklı bir dizi fotoğraf yayınlanıp altına; "*Alman koruması altında Müslüman yaşam özgürce gelişebilir*" şeklinde manşet atılmıştır. Konuyla ilgili olarak *Ghazavat* gazetesinin Ekim 1943'deki bir nüshasında ise "*Müslümanlar, Alman zaferiyle birlikte din özgürlüğünün bir gerçeklik haline geleceğine inanıyorlar. Sovyet yönetimi altında din tamamen yasaklanmıştı ama Alman birlikleri Kafkasya'ya gelince hemen bütün camileri ve kiliseleri yeniden açarak eksiksiz dinsel özgürlük tanıdılar. Şimdi Müslümanlar bütün umutlarını bir Alman zaferine bağladılar. Çünkü yalnızca Almanya İslam'a özgürlük getirebilir*" şeklinde açıklama yapılmıştır. Öte yandan İslami konu üzerine yazılan makaleler, Alman koruması altında gerçekleşen dinsel kutlama yazılarıyla da dönemsel olarak desteklenmişlerdir. Konuyla ilgili olarak *İdel-Ural* gazetesi, Ekim 1943'deki bir nüshasında Finlandiya'da Alman koruması altında bayram kutlaması yapan Müslüman Tatar göçmenlerin fotoğraflarını yayınlarken, *Azerbajjan* gazetesi de Ekim 1943'teki bir nüshasında Kırım'da Ramazan Bayramında düzenlenen kutlamalara yer vermiştir. Bu durum zaman zaman Alman yönetimi altında kutlanan dini bayramlarla Sovyet yönetimi altında kutlanan dini bayramlar arasındaki farkların manşetlere yansıtılmasını da tetiklemiştir. Örneğin *İdel-Ural* gazetesinin Ekim 1943 nüshasında; "*Bugün bütün Müslüman dünya orucun sonunda Ramazan Bayramını kutladı. Ama Sovyetler Birliği'nde yaşayan 30 milyon Müslüman bu bayramı onuruyla kutlayamamaktadır. 25 yıldır Bolşeviklerin baskısı altında yaşamaktadırlar ve Müslümanlar ancak gizlice dinlerini yaşayabiliyorlar.*" şeklinde manşet atılmıştır. *Ghazavat* gazetesi de yine aynı dönemde çıkarmış olduğu bir nüshasında; bayram kutlamalarındaki fark üzerinden zamanında Bolşeviklerin din aleyhindeki icraatlarına ve Alman Ordusu'nun Sovyetler Birliği'ne karşı yürütmüş olduğu savaşa gönderme yaparcasına; "*Ramazan nerede olursa olsun, bütün Müslümanları bir ay boyunca birbirine bağlar. Bu yüzden yılın son bulan bayram kutlamaları vesilesiyle Bolşeviklerin her türlü serbest dinsel pratiği nasıl yasakladıklarını, mollarımızı nasıl tutuklayıp Sibirya'ya gönderdiklerini, bizi yıldırıp boyun eğdirdiklerini hatırlatmak isteriz. Alman Wehrmacht, bütün özgürlükleri bastıran Bolşeviklere kılıç çekti. Bolşevizm kendi kanında boğuluyor. Son nefesini vermemek için çırpınıyor. Allah Alman Wehrmacht'ı ve Bolşevizme karşı birleşen herkesi esirgesin ve onların yardımcısı olsun. Sovyetlerin bize ve din adamlarımıza ne kadar saygısızca davrandığını unutmuyoruz.*" şeklinde bahsetmiştir. *Ghazavat* gazetesinin din konusunda belirtmiş olduğu uygulamalarla ilgili olarak *Azerbajjan* gazetesi Ekim 1943'deki bir

nüshasında; “25 yıl Stalin, Müslüman ahalîye kötü davranıp mağdur etti ve binlerce kişinin öldürülmesinden sorumludur” şeklinde manşet atıp, camilerin kapatılarak garajlara, tiyatrolara ya da kulüplere nasıl dönüştürüldüğünü askerlere hatırlatmıştır. Ayrıca gazetelerin bünyesinde yazılan pek çok makalede imparatorluk zamanında da icra edilen dini ve kültürel asimilasyon uygulamalarına değinilmekten geri kalınmamıştır. Örneğin *İdel-Ural* gazetesi Ağustos 1943’deki bir nüshasında; Rus misyonerlerin zamanında İslam aleyhine uygulamış oldukları faaliyetleri, İslami liderlerin kovuşturulmasını, Tatarların ve Başkurtların zorla vaftizini ve camilerin kapatılmasını hatırlatarak; “*Rus emperyalizmi inancımıza suikast düzenlemeye çalışmıştı; yüzyıllar içinde inşa edilen camileri yıkmıştı; aynı zamanda İslam toprağında bir sürü Rus Kilisesi ormandaki ağaçlar gibi boy vermişti.*” şeklinde zuhur eden olaylardan bahsetmiştir. Aynı zamanda makalelerde, Alman Ordusu’ndaki Müslümanların daha fazla desteğini almak için İslam’ın düşmanı olarak tarif edilen tek gücün Sovyetler Birliği’nin olmadığı belirtilerek, hem geçmişte hem de o dönemde İngiltere, Fransa ve Amerika’nın Müslümanların aleyhine icra etmiş oldukları uygulamalardan da bahsedilmekteydi. Özellikle Batılı Müttefiklerin arasında İngiltere, Müslümanlara en çok zulüm eden devlet olarak tasvir edilmekteydi. Örneğin *Ghazavat* gazetesi 1944’ün başında çıkarmış olduğu bir nüshasında; Fransız Fas’ındaki İngiliz-Amerikan birliklerinin yerel Müslüman ahaliden 24 kişiyi öldürmelerinin sonucunda ortaya çıkan çarpışmalar üzerine bir dizi makale yayınlarken, yine ilerleyen nüshalarda bölgedeki camilerde gerçekleştirilen katliamların canlı birer tasvirlerini sunmuştur. Gazete yine aynı yıl İngilizleri, Hindistan’da dinsel ve toplumsal çatışmayı kışkırtmakla suçlamış, 1944’ün sonunda *Svoboda* gazetesi de bir nüshasında Müslümanları, Sihleri ve Hinduları birleştiren Wehrmacht’ın Hindistan Lejyonunu, İngilizlerin böl, parçala ve yönet politikasıyla karşılaştırmıştır. Konuyla ilgili olarak *İdel-Ural* gazetesi de Eylül 1944’de yayımlanan bir nüshasında İngilizlerin Hindistan’da dinsel gerilimleri istismar etmesini ağır bir dilde eleştirmiştir. Din ile harmanlanmış pek çok konuda yazılan makalelerin yanı sıra anti-semitizm konusunda yazılan makaleler de yayınlardan eksik edilmemektedir. Örneğin *İdel-Ural* gazetesi 1943’ün sonunda ve 1944’ün başında çıkarmış olduğu nüshalarda; “*Yahudiler: Müslümanların En Kötü Düşmanları*” başlıklı makale dizisine yer vererek, Kuran ve Peygamber’in yaşamıyla ilişkilendirilmiş bir Yahudi karşıtlığını ele almıştır. Makalelerde Sovyet yönetimi altındaki Müslümanların yaşadıkları bölgelerde Bolşeviklerin Yahudilerle olan işbirliğine sıklıkla değinilmekte ve İslam dayanışmasının bir göstergesi olarak Müslüman ülke temsilcilerinin anti-semitizm konusundaki destekleyici açıklamalarına da ayrıca yer verilmekteydi. Öte yandan hem Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birlikler hem de gayri

Türk ama Müslümanlardan oluşturulmuş askeri birlikler arasında birlik ve beraberlik duygusunun pekiştirildiği, Bolşevizm ve Emperyalizme karşı mücadeleye yönelik güçlü mesajların vurgulandığı ve bunların yanında fotoğraflar ile propaganda resimlerinin desteklendiği makaleler de yer almaktaydı. Bu tip makaleler vasıtasıyla omuz omuza mücadele doğrultusunda Bolşevizm ile Emperyalizme karşı bağımsızlık iradesi aşılanmaktaydı. Konuyla ilgili olarak *Ghazavat* ve *İdel-Ural* gazetelerinin 1944 Ağustos’unda çıkarmış oldukları nüshalarda; Wehrmacht’ın Arap birlikleri hakkında ayrıntılı haberler verirken *Azerbajjan* gazetesi de yine aynı dönemde çıkarmış olduğu bir nüshada; Balkanlarda görev yapan Müslüman Boşnakları resimlerle beraber haber yapmıştır. Ne var ki gazetelerin bünyesinde din ve dava adamlarının kaleminden çıkma makalelerin, Alman Ordusu’ndaki Müslümanları, gerek eğitim sürecinde gerekse görev sürecinde Komünizm ya da Emperyalizm gibi dünyevi ideolojilere ve güçlere karşı kutsal savaşa teşvik etmek için kullanıldığı aşikârdı. (Motadel, 2015, s. 512, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 522, 524, 526, 527, 528, 529, 530, 532).

Matbuat tipindeki yayınların eğitim politikası çerçevesinde kullanılmasının yanı sıra zaman zaman kamptaki asker adaylarının eğitimlerine katkıda bulunması açısından milli temsilciler vasıtasıyla Büyük Alman Radyosu’nda propaganda bazında yapılan radyo yayınlarından da faydalanılmasından kaçınılmamıştır. Bkz. (EK 22.) Bütün bu aşamalardan ve süreçlerden sonra eğitimini başarıyla tamamlayan asker adaylarına; tören eşliğinde milli bayraklarına ve Kuran’ı Kerime el bastırılarak yemin ettirilir, nizami çerçevede gruplaştıırılarak ihtiyaca binaen görev yerlerine sevk edilirlerdi. Bkz. (EK 23.) Eğitim politikası çerçevesinde icra edilen söz konusu program süreci er kısmını kapsamakta ve program süresi yaklaşık 2 ile 3 ay arasında değişkenlik göstermekteydi (Kumru, 2021, s. 226, 227, 233, 234). Öte yandan Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin başarıyla tamamlamış oldukları er eğitim programından sonra tahsilli olanlara subaylık eğitimi için de hak tanındığını belirtmemiz gerekir. Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı’nın 1942’de çıkarmış olduğu bir emre göre; Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birliklerdeki takım ve bölükleri artık o birliğin milliyetine ait rütbeli askerler idare edecekti. Bu hususta er eğitim programını başarıyla tamamlayan tahsilli lejyonerlerin, yine aynı eğitim kamplarında daha sonra açılan subaylık eğitim programına başlatıldıkları görülmüştür. Söz konusu eğitim programında, er eğitim programından farklı olarak adaylara öncelikle Alman hayat tarzı, cemiyet hayatındaki görgü kuralları, bireylerarası iletişim gibi konularda dersler verilir, devamında sohbet havasında anti-semitizm, Mihver bloğunun siyasi ve askeri alanlardaki icraatları, savaşın kazanılmasından sonra Azerbaycan, İdil-Ural ve Türkistan’ın geleceği hakkında toplantılar yapılrdı. Akabinde ordu ve askeri birlik komutasına yönelik derslerin

yanı sıra taktik ve strateji konusunda teorik, arazi eğitimi konusunda da uygulamalı eğitimler verilirdi. Cengiz Dağcı hatırlarında uygulamalı arazi eğitimleri için; *“İki üç günlük seyahatlere çıkarılan askerlere Polonya köylerine baskın yaptırdılar. Alman onbaşılar ellerinde tabanca önden giderek odaların kapılarını tekme omuz ve dipçik darbeleriyle açıyordu. Silah, kaçak ve çeteci arama bahanesiyle her tarafı arıyor, yatakları alt üst ediyorlardı. Ayrıca köylülerin hayvanlarına ateş edip, ikonaları duvardan indiriyorlardı. Hatta askerler, Alman çavuşlarla birlik olup ağlayan yaşlı anaların gözü önünde Polonyalı kızlarla eğlenti yapmaya bile zorlandılar. Ebedi gayemiz aziz Türkistan’ımıza ulaşmaya çalışırken çok fena şeyler de yaptık”* şeklinde bahsetmiştir. Öte yandan subay adayları, harp meydanlarında daha fazla dayanıklılık göstermeleri açısından eğitim sürecinde vakti belli olmayan ağır antrenmanlara maruz kalmışlardır. Örneğin bazı günlerde adaylar 40 km’ye kadar koşturulur ve bu koşu mesafesi de adayların sırtlarına aldıkları materyallere göre değişiklik gösterirdi. Hatta bazı koşularda adaylar, istikamet hattında bulunan nehir ya da göllere atlattırılarak, ıslak bir şekilde antrenmanı tamamlamaları istenirdi. Ayrıca adaylar, savaşta ani ve planlanmayan durum senaryoları karşısında da eğitime tabi tutuluyorlardı. Gece vaktinde sayısız sahte alarmlarla yataklarından kaldırılan adaylar mobinglere maruz kalarak, emir komuta zinciri aksamayacak bir vaziyette komutanlığa hazırlanmaktaydılar. Hem fiziken hem de psikolojikmen oldukça sıkıntılı geçen subay adayı eğitim programı, yaklaşık 6 hafta sürmekte ve eğitim sonunda adaylar sınava tabi tutularak, daha sonra görev alacakları birliklere intikal edilirdi (Kara, 2012, s. 56, 57, 58, 59). Öte yandan subay eğitim programı için söz konusu eğitim kamplarının yanı sıra, Alsace-Lorraine’de de *“Türk Subay Mektebi”* (Turk-Völkischen Führerschule) adında bir subay okulu açıldığını itinayla belirtmemiz gerekir. Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birlikler için subay kadroları istihdam etmek amacıyla kurulan bu okul, sadece 35 yaş altı Türk ve Kafkas halklarından insanları eğitime kabul etmekteydi. 1 Eylül 1944’de faaliyete başlayan okul, 5 Ocak 1945’de son kursunu icra etmesiyle kapatılmıştır (Kumru, 2021, s. 229).

“ 200 seneyi aşkın bir zamandan beri Türkün vatanını çiğneyen, kendisini köle ve esir olarak tutan, vatan hazinesini yağmalayan Ruslara karşı savaş açan Alman milletini Allah, Türkler için bir hızır olarak göndermiş gibiydi...” şeklinde ifadelerde bulunan Cabbar Ertürk, hatıralarında Rus esaretindeki Türklerin, yıllardır Almanlar gibi bir müttefik aradığını belirtmiştir. Öte yandan Almanların, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin durumlarından istifade etmemeleri, başta Alman milleti olmak üzere ordu ve devlet için büyük kayıp demekti (Ertürk, 2005, s. 161, 162). Bu vesileyle 19 Mayıs 1942 tarihli bir emirde; Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulacak askeri birliklerin kuruluş amacı, *“işgal edilen bölgelerin daha hızlı*

bir şekilde pasifize edilmesi ve bu halklardan müttefik olarak yararlanılması,” nihai hedef olarak belirtilmişti. Ayrıca Alman etki alanında bulunan partizanların ortadan kaldırılmasının, siyasi ve askeri olarak yetiştirilen lejyonlar sayesinde yapılabileceği ifade edilmişti. Böylece Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birliklerin kullanılması sadece Alman kanını kurtarmakla kalmayacak ayrıca siyasi bakımdan muhalif direnişi de zayıflatacaktı. Bu doğrultuda Almanlar, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin mevcut durumlarından istifade edip, ülkelerinin bağımsızlığının yeniden tesis edilmesi yönünde temel alındığı propagandalara yer vererek bir eğitim politikası uygulamışlardı (Kumru, 2021, s. 201, 202).

Uygulanan söz konusu eğitim politikası doğrultusunda Türkistan Lejyonu bünyesinde; 24 Mart 1942’de Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş ilk silahlı kuvvet olan 450. Piyade Taburu böylece çıkartılmış oldu. Bu hususta Türkistan Lejyonu kendi bünyesinde farklı taburlar çıkartmaya devam ederken, ileriki zamanlarda Türkistan Lejyonu gibi Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulacak benzeri askeri birlikler de uygulanan eğitim politikası doğrultusunda, kendi bünyelerinde mensubu oldukları eğitim kamplarında farklı taburlar çıkartmaya başlayacaklardır. Böylece savaşın sonuna kadar eğitim sürecinde kendilerine aşılacak mesajlar ve değerler doğrultusunda, Alman kuvvetleriyle beraber amaçları için mücadelede aktif rol oynayacaklardır.

2.5 Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinden Oluşturulan Askeri Birlikler

30 Aralık 1941’de yayımlanan emirnameyle Ermeniler ve Gürcüler için ayrı lejyonlar, Türkistanlı ve Kafkasyalı Müslüman esirler için ise tek bir lejyonun kurulmasına karar verilmişti (Andican, 2020, s. 374). Konuyla ilgili olarak 1942 tarihinde çıkarılan bir emirde; Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulacak askeri birliklerin kuruluş amacı, “işgal edilen bölgelerin daha hızlı bir şekilde pasifize edilmesi ve bu halklardan müttefik olarak yararlanılması,” nihai hedef olarak belirtilmişti. Ayrıca Alman etki alanında bulunan partizanların ortadan kaldırılmasının, siyasi ve askeri olarak yetiştirilen lejyonlar sayesinde yapılabileceği ifade edilmişti. Böylece Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birliklerin kullanılması sadece Alman kanını kurtarmakla kalmayacak ayrıca siyasi bakımdan muhalif direnişi de zayıflatacaktı (Kumru, 2021, s. 201). Öte yandan pek çok üst düzey Alman subayı, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulacak olan askeri birliklerin müttefikleri olan İtalyanlardan ya da Romanyalılardan daha fazla kendilerine yardım edeceklerine inanmaktaydı (Ertürk, 2005, s. 161). Bu hususta 13 Ocak 1942’de resmi olarak Türkistan, Kafkas ve İdil-Ural halklarının yer alacağı Türkistan-Kafkas Müslüman Lejyonu kurularak

orduda aktif hale getirilmesi hususunda Andreas Meyer Mader komutasında hazırlık çalışmalarına başlanılmıştır (Sakal, 2013, s. 205). Fakat Şubat 1942’de Organizasyon Karargâhı K³¹ biriminin nezdinde Türkistanlı ve Kafkasyalı Müslüman Sovyet savaş esirlerden kurulacak olan ortak lejyon fikrinden vazgeçilerek yerine Türkistan Lejyonu ve Kafkas-Müslüman Lejyonu adında iki ayrı lejyonun kurulması yönünde karar alınmıştır (Munoz, 2002, s. 49). Akabinde Türkistan Lejyonu’nun biçimsel anlamda kurulması hususunda Türk dilli Sovyet savaş esirleri içerisindeki Türkmenler, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Tacikler, Uygurlar, Dunganlar, Karakalpaklar, Kırım Tatarları ve Doğu Tatar grupları, başlangıçta Silezya’daki eğitim kampına gönderilmişlerdir. Esirlerin burada söz konusu eğitim programına tabi tutulmalarıyla Türkistan Lejyonu bünyesinde, 24 Mart 1942’de 450. Piyade Taburu çıkartılmıştır. Böylece Alman Ordusu’nda faaliyet göstermeye başlayan Türkistan Lejyonu, daha sonra bünyesinde Legionowo eğitim kampından; 10 Mayıs 1942’de 452. Piyade Taburu, 1 Haziran 1942’de 781. Piyade Taburu, 11 Temmuz 1942’de 782. Piyade Taburu, Eylül 1942’de 783. ve 784. Piyade Taburu, 1 Kasım 1942’de 785. Piyade Taburu, 5 Aralık 1942’de 786. Piyade Taburu, 21 Aralık 1942’de 787. Piyade Taburu, Ocak 1943’de 788. Piyade Taburu, 25 Şubat 1943’de 789. Piyade Taburu, 1 Haziran 1943’de “Timur” lakaplı 790. Piyade Taburu ve 1 Eylül 1943’de 791. Piyade Taburu gibi farklı taburlar çıkartmaya devam etmiştir (Thomas, 2020, s. 27, 28).

Türkistan Lejyonuna bağlı 452. Piyade Taburu’nun çıkartılma sürecinde Almanya Dışişleri Bakanlığı, Sovyet savaş esirleri içerisindeki bazı milletlerin liderleriyle bağlantıya geçme hususunda Berlin’de bir toplantı düzenlemiştir. Tarihte “Adlon Toplantısı” adıyla anılan bu toplantıda, gerek Almanlar ile mülteci liderleri arasında geleceğe yönelik bir siyasi anlaşmaya varılamaması üzerine (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Kuzey Kafkasya) gerekse Alfred Rosenberg’in Hitler’e sunmuş olduğu Kafkasyalılardan oluşturulan askeri birliklerinin sorunları hakkındaki raporu, 24 Mart 1942’de kurulan Kafkas-Müslüman Lejyonu’nun bölünerek bir Azerbaycan Lejyonu’nun oluşturulmasını tetiklemiştir. Bu hususta 22 Temmuz 1942’de Kafkas-Müslüman Lejyonu ismi; Azerbaycan Lejyonu ve 4 Temmuz 1942’de Jedlina-Zdrój eğitim kampından çıkarılan 804. Kafkas-Müslüman Piyade Taburu da 804. “Aslan” Azerbaycan Piyade Taburu adını alarak lejyondaki Kuzey Kafkas kökenli Sovyet savaş esirleri yeni kurulan Kuzey Kafkasya Lejyonuna transfer edilmişlerdir. Bundan sonra Kuzey Kafkasya Lejyonu, 15 Ağustos 1942 tarihinde çıkarttığı 800. Kuzey Kafkasya

³¹ Silahlanma şefi ve yedek ordu komutanlığının bir alt birimi olan Organizasyon Karargâhı K, bir nebze Sovyet savaş esirleri ile Alman Ordusu arasındaki koordinasyonu sağlardı. Milli birliklerin 1000 kişiyi geçmemeleri konusunda uyarıda bulunmasının ardından Orta Asyalı Sovyet savaş esirleriyle Kafkasyalı Sovyet savaş esirlerinin ayrımına ve ordudaki pozisyonları konusunda çalışmalarda bulunmuştur.

Piyade Taburu ile Alman Ordusu'ndaki faaliyetine devam ederken, Azerbaycan Lejyonu da başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere Kafkas kökenli diğer Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan yeni piyade taburlarıyla Alman Ordusu'ndaki faaliyetine devam etmiştir. Bu hususta Azerbaycan Lejyonu kendi bünyesinde, Jedlina-Zdrój eğitim kampından sırasıyla 21 Ağustos 1942'de 805. Piyade Taburu, 23 Eylül 1942'de 806. Piyade Taburu, 7 Aralık 1942'de 807. Piyade Taburu, 15 Ocak 1943'de 817. Piyade Taburu, yaz 1943'de de 818. 819. 820. ve 821. Piyade Taburlarını çıkartmıştır (Andican, 2020, s. 378, 382) ve (Munoz, 2002, s. 55) ve (Thomas, 2020, s. 30, 31, 40).

Kafkas-Müslüman Lejyonu ve Kafkasyalı Sovyet savaş esirleri için alınan yeni kararlar, İdil-Ural kökenli Sovyet savaş esirleri için de yeni kararların alınmasını tetiklemiştir. Bu hususta 1 Ağustos 1942'de Wilhelm Keitel tarafından başta Kazan Tatarları olmak üzere Başkurtlar, Çuvaşlar, Mariler (Çirmişler), Udmurtlar ve Mordvalar gibi Türk-Fin halklarının yer aldığı bir İdil-Ural Lejyonun kurulması yönünde emirname yayınlanmıştır. Ayrıca emirnamede hala daha esir kamplarında bulunan İdil-Ural kökenli Sovyet savaş esirlerinin özel kamplara sevk edilmesinin gerekliliği de ivedilikle belirtilmiştir. 15 Ağustos 1942'de lejyonun kuruluş amaçlarıyla ilgili imzalanan asıl kararda; Türkistan Lejyonu'nda görev yapan İdil-Ural kökenli lejyonerlerin yeni kurulacak olan İdil-Ural Lejyonuna transfer edilmesi ve lejyonun öncelikli hedefinin savaş hattındaki (Doğu cephesi) partizanlara karşı mücadelede görevlendirileceği itina ile vurgulanmıştır. Bu hususta 21 Ağustos 1942'de başlatılan hazırlıklar doğrultusunda 6 Eylül 1942'de İdil-Ural Lejyonu oluşturulmuş, tıpkı Türkistan ve Azerbaycan Lejyonları'nda olduğu gibi 8 Eylül'de de Doğu Lejyonları Komutanlığı Karargâhına bağlanmıştır. Jedlina-Zdrój eğitim kampında yetiştirilen İdil-Ural kökenli Sovyet savaş esirleri içerisinde ilk olarak 25 Kasım 1942'de 825. Piyade Taburu çıkartılmıştır (Gilyazov, 2016, s. 9-25). Böylece Alman Ordusu'nda aktif göreve başlayan İdil-Ural Lejyonu, bünyesinde sırasıyla 15 Ocak 1943'de 826. Piyade Taburu, 10 Şubat 1943'de 827. Piyade Taburu, 1 Haziran 1943'de 828. Piyade Taburu, 24 Ağustos 1943'de 829. Piyade Taburu, güz 1943'de 830. ve 831. Piyade Taburu çıkartmıştır (Thomas, 2020, s. 42).

162. Piyade Tümeni'nin Aralık 1941'de Kalinin ve Rjev bölgesindeki çatışmalarda başarısız bir performans sergilemesi üzerine Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden test amacıyla kurulan bir birliğin yanı sıra Almanların da yer aldığı birliklerin³² büyük çoğunluğu bozguna uğramış ve büyük asker kayıpları yaşanmıştır. Bu yüzden birliklerden sadece komuta

³² Söz konusu birlikler; 303. Piyade Alayı, 314. Piyade Alayı, 329. Piyade Alayı, 236. Topçu Alayı, 236. Mühendis Taburu, 236. Tanksavar Müfrezesi, 236. İstihbarat Dairesi ve 236. İkmal Dairesidir.

kademesiyle birlikte mevcut isimlerinin kalmasının bir neticesi olarak tümen, ordu gücü bakımından etkisiz bir konuma bürünmüştür. Bu trajik olay üzerine Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı tümeni bir müddet Polonya'nın kuzey batısında bulunan Szczecin şehrine çekmiş ve ardından başına Oskar Ritter von Niedermayer'i atamıştır (Çelik, 2015, s. 189). Daha sonra Kara Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı (OKH), 18 Mayıs 1942'de kendisini Ukrayna bölgesinde başta Türk dilli ve Kafkas kökenli Sovyet savaş esirlerinden olmak üzere yeni bir askeri birlik kurmakla görevlendirmiştir. Bu hususta Niedermayer, öncelikle Kiev ve Poltava arasındaki kamplarda bulunan Sovyet savaş esirlerinden gönüllü ve siyaseten güvenilir olanları, milliyetlerine göre toplama kamplarına göndermiştir. Bu çerçevede Türkistanlılar Romni'deki 137. kampa, Azerbaycanlılar Priluki'deki 200. kampa, Kuzey Kafkasyalıları Mirgorod'daki 120. kampa, Ermeniler ise Lohvitsya'daki 127. kampa gönderilerek, yeni kurulacak olan askeri birliklerde görevlendirmek üzere daha sonra Mirgorod'da eğitime tabi tutulmuşlardır. Burada ileriki zamanlarda askeri eğitimin yanı sıra hem orduda hem de temsilciliklerde ayrıca görev alacak olan çevirmenler için de dil kursları tertiplenmiştir (Sakal, 2013, s. 211, 212).

Oskar Ritter von Niedermayer'in komutasındaki 162. Piyade Tümeni'nde Türkistan ve Azerbaycan Lejyonu'nun³³ kurulmasının sonucunda, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin yer aldığı pek çok sayıda askeri birlik oluşturulmuştur. Söz konusu bu birlikler, Polonya'daki askeri birlikler gibi nitelendirilmek yerine başlangıçta görevlendirilecekleri bir Alman piyade veya dağ tümeninin numarasını alarak tanımlanmışlardır. Böylece oluşturulan askeri birliklerin, daha eğitimdeyken görev alacakları birimlerin çoktan belli olduğunu ve birliklerin de bu doğrultuda bir nitelendirmeye maruz kaldığını görmekteyiz (Jurado, 1983, s. 19). Söz konusu askeri birliklere baktığımızda Türkistan Lejyonu bünyesinde; Temmuz 1942'de I/370 Saha Taburu, 13 Ağustos 1942'de I/295 ile II/76 Saha Taburu, 18 Ağustos 1942'de I/29 Saha Taburu, 21 Ağustos 1942'de I/44 Saha Taburu, Eylül 1942'de I/389 Saha Taburu, 12 Ekim 1942'de I/100 ile I/371 Saha Taburu, 14 Ekim 1942'de I/297 Saha Taburu, 3 Kasım 1942'de I/384 Saha Taburu, 6 Kasım 1942'de de I/94 ile I/305 Saha Taburu oluşturulmuştur (Turkestanisches Feld-Bataillon I./76, t.y) ve (Thomas, 2020, s. 28). Azerbaycan Lejyonu bünyesinde ise Eylül 1942'de I/4 ile I/73 Saha Taburları, 22 Aralık 1942'de I/111 Saha Taburu, 17 Ocak 1943'de I/97 Saha Taburu, 1942'yi 1943'e bağlayan kış mevsiminde I/101

³³ Söz konusu lejyonlar, Polonya'da kurulanlar ile karıştırılmamalıdır. Bahsi geçenler, Ukrayna'da 162. Piyade Tümeni'nin bünyesinde kurulanlardır.

ile IV/101 Saha Taburları ve yaz 1943'de de II/73 Saha Taburu oluşturulmuştur (Aserbeidschanisches Feld-Bataillon I/73, t.y) ve (Thomas, 2020, s. 31).

1943 Şubat ayından itibaren Doğu cephesindeki Alman Ordularının geriye çekilmeye başlamalarıyla 162. Piyade Tümeni'nin bünyesinde Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan saha taburlarından bazılarının tekrardan düzenlenerek yeni bir isim altında teşkilatlandırılması gündeme gelmiştir. Böylece Türkistan Lejyonuna mensup I/44, I/297 ve I/384 Saha Taburları 303. Piyade Alayı'nda, Azerbaycan Lejyonuna mensup I/4, I/97 ve I/101 Saha Taburları 314. Piyade Alayı'nda ve yine Türkistan Lejyonuna mensup I/100 Saha Taburu'nun 236. Topçu Alayı'nda konuşlandırılmasıyla 21 Mayıs 1943'te bu üç alaydan “162. Türk Piyade Tümeni” adında Oskar Ritter von Niedermayer'in komutanlığında yeni bir birlik oluşturulmuştur (Thomas, 2020, s. 14). Bkz. (EK 24.) Daha sonra tümene; 236. Tanksavar Müfrezesi, 236. Keşif Müfrezesi, 936. Mühendis Taburu, 236. İstihbarat Dairesi ve 936. Tedarik Birliği konuşlandırılmış ve birliğin genişletilmesi yönünde çalışmalarda bulunulmuştur. (162. (Turk.) Infanterie-Division, t.y) ve (Divisionseinheiten der 162. Infanterie-Division / 162. (Turk.) Infanterie-Division, t.y). Öte yandan kural gereği oluşturulan tümenin yarısının Sovyet savaş esirliğinden kurtulmuş Türkçe konuşan halklara mensup askerlerden yarısı da Cermen kökenli askerlerden meydana geldiğini ve bu yüzden tümenin karma bir yapıda olduğunu belirtmemiz gerekir (Çelik, 2015, s. 191). Örneğin Türkistan Lejyonuna mensup I/100 Saha Taburu'nun 236. Topçu Alayı'nda konuşlandırılmasından bir süre sonra Cermen kökenli askerler de görevlendirilmişlerdir (Artillerie-Regiment 236, t.y). Yine 1943'de oluşturulan 236. Tanksavar Müfrezesi ile 236. Keşif Müfrezesinde hem Sovyet savaş esirliğinden kurtulmuş Türkçe konuşan halklara mensup askerler hem de Cermen kökenli askerler görevlendirilmişlerdir. Öte yandan 1943'de kurulan 936. Mühendis Taburu, 236. İstihbarat Dairesi ve 936. Tedarik Birliği de Türkçe konuşan halklara mensup askerlerin bulunmadığı ama Cermen kökenli ya da başka milletten askerlerin görevlendirildiği tümen bünyesindeki diğer askeri birliklerdi (162. (Turk.) Infanterie-Division, t.y) ve (Divisionseinheiten der 162. Infanterie-Division / 162. (Turk.) Infanterie-Division, t.y).

Eylül 1944'de Azerbaycan Lejyonu'nun 804. ve 806. Piyade Taburları, 329. Piyade Alayı'nın altında toplanıp, 162. Türk Piyade Tümeni'nin çatısı altında konuşlandırılmasıyla birliğin güncellenmesi yönündeki çalışmalara devam edildiği görülmektedir. (Thomas, 2020, s. 14). Bir süre sonra tümenin başına atanan Korgeneral Ralph von Heygendorff, oluşturulan tümenle ilgili olarak; *“Biz sadece savaşı değil, barışı da kazanmak için Almanya ile Türkistan, Kafkas ve başka halkların arasındaki dostluğu pekiştirmemiz gerekiyor. Böylesine bir dostluğun temelini bu lejyonlarda sağlamlaştırmamız zaruridir. Bu halkların esir düşen*

evlatlarının çoğu aydın, yüksek kültürlü kişilerdir. Bunlar saygıdeğer, hususiyet sahibi insanlardır. Bunların şan şerefine asla zarar getirilmemelidir.” şeklinde tümenin asker ve subaylarına nutuk çektiğini de belirtmemiz gerekir (Han, 1999, s. 128, 129). Ne var ki daha önce bahsedildiği gibi Heygendorff gibi pek çok üst düzey Alman subayının Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden askeri birliklerin oluşturulmasına ve bu askeri birliklerin de Almanya’nın menfaatine kullanılmasına olumlu baktıkları aşikârdı.

2.6 Adlon Toplantısı ve Milli Temsilciliklerin Kurulması

22 Aralık 1941’de Adolf Hitler’in onayından geçmesiyle Sovyet savaş esirleri içerisindeki etnik yapılardan lejyonların kurulmasına yönelik planın yürürlüğe girmesinin ardından Almanya Dışişleri Bakanlığı, Sovyet savaş esirlerinin içerisindeki bazı milletlerin liderleriyle bağlantıya geçme hususunda 1942 Mayıs ayında Berlin’de bir toplantı düzenlemiştir. Tarihte “Adlon Toplantısı” adıyla anılan bu toplantıya, zamanında Sovyet mezaliminden kaçarak yurt dışında ülkelerinin bağımsızlıkları için seslerini haykırmaya çalışan, o milliyete mensup aydın isimler çağırılmıştır. Azerbaycan hareketinden; Mehmet Emin Resulzade, Mir Yakup Mehdiyev, Halil Has Mehmet ve Fuat Emircan, Gürcü hareketinden; Spiridion Kedija, Mihail Tsereteli ve Zurab Avalishvili, Kuzey Kafkasya hareketinden Said Şamil, Haydar Bammat ve Alihan Kantemir, Türkistan hareketinden ise Veli Kayyum Han davet edilmiştir (Andican, 2020, s. 378). Bakanlık ayrıca İdil-Ural hareketi için Zeki Velidi Togan’ı da davet ettiyse de yurtdışına çıkış vizesi alamadığı için davete icap edememiştir (Mühlen, 2006, s. 96). Bunun üzerine Türkiye’deki Alman Büyükelçiliği’nden İdil-Ural Bağımsızlık Komitesi’nin başkanı Ayaz İshaki’ye toplantıya davet gönderilmişse de kendisi, İdil-Ural bölgesinin bağımsızlığı konusunda bir teminat tanınmadığı müddetçe davete icap etmeyeceğini bildirmiştir. Söz konusu toplantıda davetlilerin siyasi talepleriyle Almanların belirlemiş oldukları doğu politikası yönünde tartışmalar yapılmış ve iki taraf arasındaki temel ilkeler arasında ciddi farklılıklar olmasından dolayı somut bir sonuç elde edilememiştir. Almanlar, izlemiş oldukları politika gereği emredileni yapacak görevlilere ihtiyaç duyduklarından, davet ettikleri aydınlara Doğu Bakanlığında danışmanlık telifinde bulunmuşlardır. Ülkelerinin bağımsızlığı konusunda güvence verileceği ümidiyle toplantıya katılan davetliler ise Almanların bu teklifini reddetmişlerdir. Hatta bu teklife Azerbaycanlılar o kadar çok kızmışlardır ki biran önce Almanya’yı terk etmeye bile girişmişlerdir (Andican, 2020, s. 379, 380). Öte yandan bu toplantıda bağımsızlık teminatı verilmese de Türkistan ve İdil-Ural bölgesi, Kafkasya gibi Alman etki alanında değildi. Bu yüzden ileriki dönemlerde kurulacak olan Türkistan ve İdil-Ural temsilcilikleri rahat bir şekilde gelişme kaydederken,

Kuzey Kafkasya Komitesi Almanlardan bekledikleri teminatı alamayınca bazı önemli isimler temsilcilikten ayrılmaya başlamışlardır (Mühlen, 2006, s. 99, 100). Bkz. (EK 25.)

Toplantıdan sonra bakanlığın teklifini kabul etmeyen mülteci liderler kendi yollarını çizirken, Almanlar ise kendi şartlarına uyum gösterecek ve sık sık bağımsızlık talepleri gündeme getirmeyecek nitelikte yeni liderler aramaya girişmişlerdir (Andican, 2009, s. 476). Öte yandan toplantıdaki mülteci liderler arasında tek kârlı çıkanın Veli Kayyum Han olduğunu da ayrıca belirtmemiz gerekir. Kendisine pasaport, makam aracı ve Almanya’da ikametgâh verilmesinin ardından başkanlığında 14 Kasım 1942’de Milli Türkistan Birlik Komitesi kurulmuştur (Sakal, 2013, s. 294, 299). Hitler, kurulacak olan temsilciliklerin başlangıçta milli komite adıyla tanımlanmalarına sıcak bakmamış, onun yerine milli komisyon isminin kullanılmasını daha doğru bulmuştur. Kendisinin böyle bir tutumda olmasındaki ana sebep ise komitenin bir sürgün hükümet vasfında bulunması ve savaşın sonunda tanınması halinde milli devlet taleplerinin teyit edilmek zorunda kalınmasıydı. Ne var ki Almanlar, savaşın kazanılmasının sonucunda bu tip işlerle uğraşmak istemiyorlardı (Mühlen, 2006, s. 101). Öte yandan Türkistan temsilciğinin bu kural dışındaki istisnalardan biri olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu yüzden Milli Türkistan Birlik Komitesi’nin adındaki “milli” ve “komite” kelimeleri, birbirinden ayrı kullanılarak tanımlanma yoluna gidilmiştir (Sakal, 2013, s. 299). Ayrıca Doğu Bakanlığının komiteyi mali açıdan desteklemesinin yanı sıra bünyesinde bir de yardım sandığı kurarak, Türkistan Lejyonuna mensup askerlerden maddi destek alınmasına da müsaade etmiştir. Bu hususta aylık; erler bir Reichsmark, astsubaylar iki Reichsmark ve subaylarda rütbelerine göre beş ila on beş Reichsmark aidat ödemek zorundaydılar (Mühlen, 2006, s. 111).

Milli Türkistan Birlik Komitesi’nin ardından kurulan diğer bir temsilcilik ise Azerbaycan Milli Komitesidir. Cabbar Ertürk’ün hatıralarında belirttiğine göre 22 Ekim 1943’de Abdurrahman Fatalibeyli başkanlığında, Almanya’nın Azerbaycan ile birlikte diğer Türk illerinin istiklalini tanıyacağını resmen bildirmesi üzerine kurulmuştu (Ertürk, 2005, s. 169, 170). Fakat Patrik von zur Mühlen, 6-9 Kasım 1943’de Berlin Kaiserhof Otel’inde yapılan Azerbaycan Kongresinde, Nazi rejiminin Azerbaycan’ın müstakbel bağımsızlığı için hala daha kesin bir garanti vermemesinin eleştirildiğini belirtmektedir (Mühlen, 2006, s. 132). Ne var ki söz konusu komite, Almanlarla uzlaşan kişilerin öncülüğünde kurulan ikinci temsilcilikti.

1941’de Alman Doğu Bakanlığının kurulmasının ardından bünyesinde SSCB halklarıyla bağlantıya geçilmesine yönelik çeşitli şubeler oluşturulmuştur. Bu şubelerden birisi

de Azerbaycan Şubesidir. Bolşevik işgalinden sonra yurt dışına kaçmak zorunda kalan Azerbaycanlı aydınların Almanya'ya davet edilmesi, söz konusu şubenin asıl amacı olarak belirlenmişti. Böylece Budapeşte'de yaşayan Mehmet Emin Resulzade, 1941'in sonunda Almanya'ya davet edilerek kendisine Ulusal Azerbaycan Komitesini kurması önerildi. Bu hususta Resulzade, Mustafa Vekilov'u, Mir Yakup Mehdiyev'i ve Hüsrev Paşa'yı etrafında toplayarak 1941'in sonlarında Ulusal Azerbaycan Komitesini kurmuştur. Daha sonra Resulzade, Alman Dışişleri Bakanlığına Azerbaycan'ın bağımsızlığının onarılması, Azerbaycan Ulusal Ordusu'nun oluşturulması ve diğer konularda önerilerini içeren bir beyanname göndermiştir. Komite ayrıca Almanya ile işbirliğini sadece Kuzey Kafkasya'yla sınırlı tutmaktaydı. Bu hususta Resulzadeye göre Alman Ordusu, Bolşevik yönetimi devirdikten sonra Kafkasya'ya girmeyecek ve bölgenin kaderine bölge halklarının kendisi tayin edecekti. Ancak bu talepleri Alman tarafı ne Adlon toplantısında ne de toplantıdan sonra kabul etmediğinden komiteyle Almanlar arasında anlaşmazlıklar vuku buldu (Kasımlı, 2006, s. 646, 647). Hatta belirtildiği üzere toplantıdan sonra Almanların sunmuş oldukları tekliflere kızan Azerbaycanlı temsilciler biran önce Almanya'yı terk etmeye bile girişmişlerse de Alman Dışişleri Bakanı kendilerini bir süre daha Almanya'da kalmaya ikna etmiş ve görüşmelerini sürdürmüşlerdir (Andican, 2020, s. 381). Nitekim 1943'ün Ağustos ayına kadar komiteyle Almanlar arasında uzlaşma yönünde mutabık sağlanamayınca komite dağılmıştır. (Kasımlı, 2006, s. 647). Öte yandan komite dağılsa bile Mehmet Emin Resulzade'nin arkadaşlarından olan Fuat Emircan, Kafkasya İdaresinde Azerbaycan Lejyonu'nun askerleri için çıkarılan Azerbaycan gazetesinin yazı işleri müdürlüğü görevini yeri getirmeye devam etmiştir (Mühlen, 2006, s. 127). Neticede belirtildiği üzere 22 Ekim 1943'de Almanlarla uzlaşan yeni isimler öncülüğünde ikinci Azerbaycan Milli Komitesi kurulmuştur. Komite üyeleri daha sonra diplomat olarak kabul edilmiş ve kendileri bu doğrultuda muamele görmeye başlamışlardır (Ertürk, 2005, s. 169, 170).

Azerbaycan Milli Komitesi'nin ardından kurulan diğer bir temsilcilik ise İdil-Ural Türk Tatarlarının Mücadele Birliğidir. 1943'ün ilk yarısında gayri resmi olarak kurulan söz konusu temsilcilik, Azerbaycan Milli Komitesi'nin Kasım 1943'de Berlin Kaiserhof Otelinde yaptığı kongreden ilham alarak, 3 Mart 1944'de Greifswald'de kurultay toplanmasıyla resmilik kazanmıştı (Mühlen, 2006, s. 103, 115). Zamanında harp esirleri komisyonunda İdil-Ural bölgesine mensup Sovyet savaş esirlerinin diğer savaş esirlerinden ayrılmasında görevli olan Ahmet Temir, bir süre sonra görevini Abdurrahman Şafi Almas'a devretmiş ve onun öncülüğünde İdil-Ural Türk Tatarlarının Mücadele Birliği kurulmuştur. Söz konusu kurultay vasıtasıyla resmiliği ilan edilen teşkilatın, tıpkı diğer Türk temsilciliklerinde olduğu gibi

Bolşevizm'e karşı bağımsızlık mücadelesinin verilmesi yönünde teşkilatlanılması amaçlanmıştı (Kurban, 2020, s. 13, 106). Belirtildiği üzere İdil-Ural bölgesi Alman etki alanında olmadığı için İdil-Ural Türk Tatarlarının Mücadele Birliği, bahsi geçen diğer iki temsilciliğe nazaran daha aktif gelişmişti. Bu durum öte yandan teşkilatın kolektif olarak idare edilebilirliğini de yol açmıştı (Mühlen, 2006, s. 100, 108).

Doğu Bakanlığına bağlı olan söz konusu temsilcilikler, genelde başkanları mülteci ve geriye kalan üyeleri de sabık harp esirlerinden oluşmaktaydı. Milli Türkistan Birlik Komitesi hariç geri kalan temsilcilikler bağımsız personel istihdam edemiyorlardı. Genel olarak görev sahaları hem çok çeşitli hem de çok geniş olan temsilciliklerin, oluşturulan lejyonların Alman kurumlarıyla olan bağlantılarını düzenlemelerinin yanı sıra görevlendirilmeleri bakımından siyasi, askeri ve propaganda olarak üç kısma ayrılmışlardı. Siyasi kısım; Alman Ordusu ile bağlantı kurmasının yanı sıra mali işleri idare etmekte ve teşkilatın ana unsurunu meydana getirmekteydi. Askeri kısım; Alman Ordusu ile bağlantı kurarak lejyonerlerle ilgilenmekte ve lejyonerlerin eğitimlerle ilgili her türlü kursların açılmasında rol oynamaktaydı. Propaganda kısmı ise basın ve halkla ilişkilerle ilgili görevleri yerine getirmekte lejyonlarda görevli askerlere savaşmayı motive etmeye yönelik basın ve yayınlar düzenlemekteydi (Mühlen, 2006, s. 104, 105, 108). Ne var ki komitelerin propaganda kısmının bünyelerinde öz lehçelerde çıkarılan materyallerin ve yapılan radyo yayınlarıyla konferans konuşmalarının lejyonerlerin eğitimlerine olan katkısı büyüktü.

1943'ün ilk yarısından itibaren Alman Ordusu'nun Doğu cephesinden geriye çekilmeye başlamasına müteakiben 1944 yılının sonlarında Alman yönetimi yeni bir projeyi yürürlüğe koydu. Esir Sovyet Generali Vlasov başkanlığında Rusya Halklarını Kurtarma Komitesi (KONR) kurulmasının ardından ne kadar Türk ve Müslüman temsilcilik (Türkistan, İdil Ural, Kırım, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya) varsa bu komiteye bağlandı. Bu durumda söz konusu komitelere bağlı askeri birlikler de KONR'nin bir parçası haline gelmiş oluyorlardı. Bir Rus generalinin komutası altında olmak Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerin kabul edebileceği bir durum değildi ve zaman zaman konuyla ilgili olarak itirazlar da kendini göstermeye başladı. Bu durum hem komitelerdeki üyelerin hem de askeri birliklerdeki personellerin partizanların saflarına katılmalarına sebebiyet vermiştir (Andican, 2017).

2.7 Oluşturulan Askeri Birliklerin Görevlendirilmeleri

SSCB'ye icra edilen taarruz çerçevesinde 1942'in ilk aylarında Almanlar, Rusların tahıl ve petrol bağlantısını kesmek üzere Kafkasya'ya yeni bir taarruz harekâtının başlatılmasına yönelik farklı plan çalışmalarında bulunmuşlardır (Hart, 2019, s. 336). Bu doğrultuda Polonya ve Ukrayna'da Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birlikler, mensubu oldukları kamplarda eğitimlerini tamamlamalarının ardından artık kendileri en çok ihtiyaç duyulan yerlerde görevlendirilmeye başlanmıştır. Bu hususta Türkistan Lejyonuna bağlı piyade taburlarının görevlendirilmeleri şu şekildedir; 450. Piyade Taburu, ilkbaharda Ukrayna'nın Sumı bölgesinde partizanlara karşı mücadelede görevlendirilmesinin ardından Aralık 1942'de Güney Rusya'daki 2. Orduya konuşlandırılarak, 16. Panzer Tümeni ile beraber Astrahan ve Kazakistan bölgelerinden gelecek Sovyet taarruzuna karşı savunma vazifesinde bulunmak amacıyla Yaşkul Kalmıkya'ya sevk edilmiştir. Kuzey Kafkasya'da Nalçik ve Mozdok gibi şehirlerde de bulunan tabur, Şubat 1943'de Taman Yarımadası'na Nisan 1943'de de Donetsk'e geri çekilmiştir (Sakal, 2013, s. 220, 226),(Munoz, 2002, s. 55),(Borsarello ve Palinckx, 2007, s. 44) ve (Thomas, 2020, s. 28). Tabur, 1944'de SS bünyesine geçinceye kadar Ukrayna'da görev yapmaya devam etmiştir (Munoz, 2002, s. 81).

Türkistan Lejyonuna bağlı 452. Piyade Taburu ise Mayıs 1942'de Legionowo'daki eğitimini tamamlamasının ardından bir müddet Jedlina-Zdrój'da askeri eğitim görevinde bulunmuş ve daha sonra 52. Piyade Kolordusuna atanmıştır (Turkestanisches Infanterie-Bataillon 452, t.y). Kolordu bünyesinde 97. Jäger Tümeni ile beraber Eylül'de Neftyanaya'da, Ekim'de 17. Ordu'nun bir parçası olarak Tuapse'de, Kasım'da Gunaika'da, Şubat 1943'de de Kuban'da ordu gücü olarak bulunmuştur. Tabur, Nisan 1944'de dağıtılıp 246. inşaat bölüğüne sevk edilinceye kadar Ukrayna'nın farklı bölgelerinde görevlendirilmeye devam etmiştir (Thomas, 2020, s. 28). Türkistan Lejyonuna bağlı 781. Piyade Taburu yaklaşık üç aylık bir süre zarfında Radom'da askeri eğitim görevinde bulunduktan sonra Eylül 1942'den itibaren 101. Jäger Tümeni ile Kafkasya'daki taarruzlarda görevlendirilmiştir. 1942 Aralık sonuna kadar 17. Ordu'nun bir parçası olarak Tuapse'de de görev yapan tabur, Nisan 1943'de Ukrayna'nın Herson şehrine çekilmiştir. Bu süre zarfında 43 kişinin firar etmesinin sonucunda Ekim 1943'te Fransa'da bulunan 15. Orduya transfer edilmiştir. Müttefiklerin Normandiya çıkarmasından sonra tabur bu sefer de Belçika'ya çekilerek Eylül 1944'de dağıtılmıştır (Turkestanisches Infanterie-Bataillon 781, t.y),(Thomas, 2020, s. 28) ve (Munoz, 2002, s. 57). Türkistan Lejyonuna bağlı 782. Piyade Taburu ise Legionowo'daki eğitimini tamamlamasının ardından bir müddet Radom'da askeri eğitim görevinde bulunmuş ve Ekim 1942'de Rostov Zimovniki'ye sevk edilmiştir. Burada ordu gücü olarak bulunmasının ardından 16. Panzer

Tümeni ile beraber Astrahan ve Kazakistan bölgelerinden gelecek Sovyet taarruzuna karşı savunma vazifesinde bulunmak amacıyla Yaşkul Kalmıkya'da konuşlandırılmıştır. Nisan 1943'de Legionowo'ya geri çekilen tabur, görevlendirilmek üzere Temmuz 1943'de Fransa'nın Castres'e ve Atlantik kıyılarına gönderilmiştir (Thomas, 2020) ve (Borsarello ve Palinckx, 2007, s. 44). Tabur SS bünyesine geçinceye kadar Fransa'da görev yapmaya devam etmiştir.

Türkistan Lejyonuna bağlı 783. Piyade Taburu Legionowo'daki eğitimini tamamlamasının ardından 1943'de Don bölgesi ve Odessa'da bir ordu gücü olarak konuşlandırılmıştır. Uzun bir süre Ukrayna'da farklı görevlerde bulunan tabur, Aralık 1944'de dağılmıştır. 784. Piyade Taburu ise 1943'de Donetsk yakınlarında bir süre görevlendirildikten sonra Aralık 1944'de dağıtılana kadar Ukrayna'nın pek çok farklı bölgesinde ordu gücü olarak bulunmaya devam etmiştir. 785. Piyade Taburu eğitimini tamamlamasının ardından 1943'de Voronej'e sevk edilmiş, Aralık 1943'de dağıtılana kadar çevre bölgelerde ordu gücü olarak görevlendirilmeye devam etmiştir. 786. Piyade Taburu ise 1943'de Vitebsk yakınlarında konuşlandırılmasının ardından 1944'te SS bünyesine geçinceye kadar görevlendirilmek üzere Belarus'un farklı bölgelerine sevk edilmiştir. 787. Piyade Taburu, Aralık 1942'de Alman Ordusu'nda aktif göreve başlamasından kısa bir süre sonra Hollanda'ya gönderilerek Mart 1945'e kadar ülkenin pek çok farklı bölgesinde konuşlandırılmıştır.³⁴ 789. Piyade Taburu ise eğitimini tamamlamasının ardından Yunanistan'a sevk edilerek, Ocak 1945'de dağıtılana kadar ülke içerisindeki farklı bölgelerde ordu gücü olarak vazifelendirilmiştir. 790. ve 791. Piyade Taburları da eğitimlerini tamamlamalarının ardından SS bünyesine geçirilerek, Nisan 1945'e kadar 9. Ordu ile beraber Frankfurt'ta görevlendirilmişlerdir (Turkestanische Infanterie-Bataillone, t.y),(Thomas, 2020, s. 28) ve (Munoz, 2002, s. 81).

Türkistan Lejyonundan sonra Azerbaycan Lejyonuna bağlı söz konusu piyade taburlarının görevlendirilmeleri de şu şekildedir; 22 Temmuz 1942'de Azerbaycan Lejyonunda "Aslan" lakabıyla biçimlenen 804. Piyade Taburu, Ağustos'ta görevlendirilmek üzere Güney Rusya'daki Rostov bölgesine sevk edilmiştir. Akabinde 1942 Aralık sonuna kadar 4. Dağ Tümeni ile beraber Armavir ve Sohum bölgelerinde, 1943'ün başlarında da Kuban bölgesinde görevlendirilerek, bir süre sonra Güney Ukrayna'ya geri çekilmiştir (Thomas, 2020, s. 31). Nisan 1944'de Güney Fransa'ya gönderilerek Mende, Limousin, Auvergne, Languedoc, Cantal ve Provence gibi şehirlerde ordu gücü olarak bulunmasının ardından, Normandiya çıkarmasında taburun bir kısmı İngiliz ve Kanadalılar tarafından esir

³⁴ 788. Piyade Taburu hakkında bir bilgi mevcut değildir. Sadece Aralık 1943'de dağıtıldığı bilinmektedir.

alınmıştır (Borsarello ve Palinckx, 2007, s. 36, 47). Taburdan geriye kalanlar ise Eylül 1944'de 162. Türk Piyade Tümeni'nde tekrardan şekillendirilerek İtalya'ya sevk edilmiştir (Thomas, 2020, s. 31) ve (Aserbeidschanisches Infanterie-Bataillon 804., t.y). Azerbaycan Lejyonuna bağlı 805. Piyade Taburu ise eğitimini tamamlamasının ardından 111. Piyade Tümeni'nin bünyesine girerek, 1. Panzer Ordusu ile beraber 1942 Ekim'de Maykop'ta, Kasım'da Nalçik ve Mozdok bölgelerinde, Aralık'ta da Kafkas Dağları'nda ordu gücü olarak görevlendirilmiştir (Munoz, 2002, s. 55). Tabur, Ocak 1943'de Pyatigorsk'e, Mart 1943'de de Kuban'a geri çekilerek, ardından Nisan'da Jedlina-Zdrój bölgesinde konuşlandırılmış ve Ağustos 1944'de dağıtılmıştır (Thomas, 2020, s. 31).

Azerbaycan Lejyonuna bağlı 806. Piyade Taburu Jedlina-Zdrój'da eğitimini tamamlamasının ardından 50. Piyade Tümeni'nin bünyesine girerek, 1. Panzer Ordusu ile beraber Aralık 1942'de Nalçik ve Mozdok bölgelerinde ordu gücü olarak görevlendirilmiştir (Munoz, 2002, s. 55). Ocak 1943'de Chernoyarskaya'da bulunan tabur, Şubat'ta Kuban Köprüsü Muharebesine katılmasının ardından Kerç bölgesine geri çekilmiştir. Nisan 1943'de de Kırım'da görevlendirilen tabur, Nisan 1944'de Fransa'ya sevk edilinceye kadar Güney Ukrayna'nın farklı noktalarında vazifelendirilmeye devam etmiştir (Thomas, 2020, s. 31) ve (Aserbeidschanisches Infanterie-Bataillon 806., t.y). Nisan 1944'den itibaren Fransa'nın Limousin, Calvados, Auvergne, Languedoc, Cantal ve Provence gibi şehirlerinde ordu gücü olarak bulunan tabur, Normandiya çıkarmasından sonra personelinin bir kısmı İngiliz ve Kanadalılar tarafından esir alınmıştır (Borsarello ve Palinckx, 2007, s. 36). Taburdan geriye kalanlar ise Eylül 1944'de 162. Türk Piyade Tümeni'nde tekrardan şekillendirilerek İtalya'ya sevk edilmiştir (Thomas, 2020, s. 31). 807. Piyade Taburu ise Jedlina-Zdrój'da eğitimini tamamladıktan bir süre sonra Güney Fransa'ya sevk edilmiştir. Limousin, Auvergne, Languedoc, Cantal ve Provence gibi şehirlerde ordu gücü olarak bulunmasının ardından Nisan 1944'de 242. Piyade Tümeni'nde konuşlandırılmıştır. Daha sonra Dragoon Harekâtı'nda³⁵ görev alan tabur, personelinin bir kısmı İngiliz ve Kanadalılar tarafından esir alınınca Ekim 1944'de dağıtılmıştır (Borsarello ve Palinckx, 2007, s. 36) ve (Aserbeidschanisches Infanterie-Bataillon 807., t.y).

Azerbaycan Lejyonuna bağlı 817. Piyade Taburu öncelikle, eğitimini tamamlamasından bir süre sonra meydana gelen Varşova Ayaklanmasını bastırması hususunda görevlendirilmiştir. Ardından Ocak 1945'e kadar 4. Panzer Ordusu ile beraber

³⁵ Ağustos 1944'de Müttefik kuvvetlerinin, Güney Fransa'ya asker çıkartmak için Toulon ile Cannes arasında icra etmiş oldukları operasyonun adıdır.

Radom'da konuşlandırılan tabur, Mayıs 1945'e kadar da Liberec'te ordu gücü olarak bulunmuştur. 818. Piyade Taburu ise eğitimini tamamladıktan bir süre sonra SS bünyesine geçerek, 4. Panzer Ordusu ile beraber Ocak 1945'e kadar Krakow ve Vistula bölgelerinde, Nisan 1945'e kadar da Silezya bölgesinde ordu gücü olarak görevlendirilmiştir. 819. Piyade Taburu da Ocak 1945'de A Ordular Grubu bünyesine sevk edilerek Nisan sonuna kadar Yukarı Silezya'da vazifelendirilmiştir. 820. ve 821. Piyade Taburlarının faaliyetlerine yönelik herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır (Thomas, 2020, s. 31).

Türkistan ve Azerbaycan Lejyonlarından sonra İdil-Ural Lejyonuna bağlı piyade taburlarının görevlendirilmeleri ise şu şekildedir; Kasım 1942'de eğitimini tamamlayan 825. Piyade Taburu, Vitebsk civarındaki partizanlarla mücadele etmesi için Şubat 1943'de törenle cepheye gönderilmiştir. Fakat taburun içerisindeki bir grup Sovyet yanlısı lejyoner, bir süre sonra partizanlarla kurmuş oldukları temastan sonra tabur içerisinde isyan çıkartarak yaklaşık 900 personelden 550'sinin partizan saflarına geçmesine sebebiyet vermiştir (Munoz, 2002, s. 60) ve (Gilyazov, 2016, s. 9-25). Geriye kalan 350 personel ise 1944'ün sonuna kadar Doğu cephesinde ordu gücü olarak bulundurulduktan sonra 1945 yılından itibaren 3. Panzer Tümeni'nde görevlendirilmek üzere Almanya Pomerania bölgesine sevk edilmiştir (Thomas, 2020, s. 42). 825. Piyade Taburu'nun icra etmiş olduğu isyan girişiminden sonra 826. Piyade Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından Mart 1943'de Hollanda'nın Breda bölgesine sevk edilmiştir. Tabur burada asayiş güvenliğine yönelik basit işlerde görevlendirildikten sonra Nisan 1944'de 719. Piyade Tümeni'nde konuşlandırılmıştır (Gilyazov, 2016, s. 9-25). Akabinde Normandiya'da Müttefiklere karşı savunma görevinden bulunan tabur, Aralık 1944'de bu sefer 25. Ordu bünyesinde tekrardan Breda'da konuşlandırılmış ve Mayıs 1945'de dağılmıştır (Thomas, 2020, s. 42). 827. Piyade Taburu ise eğitimini tamamladıktan bir süre sonra 365. Saha Komutanlığı'nın emrine verilerek Haziran 1943'de partizanlara karşı mücadele etmesi için Batı Ukrayna'daki Drogobiç şehrinde görevlendirilmiştir. Bu taburun da partizanlarla kurmuş olduğu bağlantıdan olumsuz etkilenen Almanlar, Temmuz'da birlikteki tüm personeli Belçika'nın Mons şehrine sevk etmiştir. Bir süre de burada konuşlandırılan tabur, Ekim 1943'de Fransa'nın Lannion şehrindeki 7. Orduya dâhil edilmiş ve Müttefiklerin Normandiya çıkarmasından sonra 1945'de Aachen'de 716. Piyade Tümeni'nin bünyesine kaydırılarak 1945 Nisan sonuna kadar Swabia'da görevlendirilmiştir (Gilyazov, 2016, s. 9-25) ve (Thomas, 2020, s. 42).

İdil-Ural Lejyonuna bağlı 828. Piyade Taburu Haziran'da eğitimini tamamlamasının ardından 827. Piyade Taburu'nun yerine partizanlarla savaşması için Eylül'de Batı Ukrayna'ya gönderilmiştir. Bir süre burada bulunan tabur, daha sonra 2. Orduya

konuşlandırılarak 1944’de Belarus’da, 1945’de de Doğu Prusya’da görevlendirilmiştir. 829. Piyade Taburu ise eğitimini tamamladıktan sonra Ağustos 1944’e kadar Doğu cephesinde görevlendirildiyse de 24 Ağustos 1944’de güvenlik riski oluşturması sebebiyle dağıtılmıştır. 830. Piyade Taburu güz 1943’de oluşumunu tamamlamasının ardından partizanlara karşı mücadelede görevlendirilmeye cesaret edilemediğinden Batı Ukrayna ve Polonya’nın farklı bölgelerinde asayiş güvenliğine yönelik basit işlerde görevlendirilmiştir. Tabur 1945 yılından itibaren Vistül’e, daha sonra Pomeranya’ya çekilmiştir. (Gilyazov, 2016, s. 9-25) ve (Thomas, 2020, s. 42). 831. Piyade Taburu ise güz 1943’de eğitimini tamamlamasının ardından 1944 başında SS bünyesine geçirilmiştir (Munoz, 2002, s. 81).

Ukrayna’da 162. Piyade Tümeni’nin çatısı altında kurulan Türkistan ve Azerbaycan Lejyonlarının bünyelerindeki Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden müteşekkil askeri birlikler de yine Polonya’da kurulanlar gibi Almanlar nezdinde en çok ihtiyaç duyulan yerlerde görevlendirilmişlerdir. Bu hususta birlikler, önce Kafkas bölgesine yapılacak olan taarruzlarda görevlendirilmeleri planlanmışsa da daha sonra bu durum savaşın gidişatına göre değişiklik göstermiştir. Türkistan Lejyonu bünyesinde oluşturulan söz konusu saha taburlarının görevlendirilmelerine baktığımızda şu şekildedir; Temmuz 1942’de kurulan I/370 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından Kalmukya’daki 370. Piyade Tümenine sevk edilmiş ve 1943’ün Temmuz sonuna kadar Kafkasya’da ordu gücü olarak konuşlandırılmıştır. Ağustos 1943’te 355. Piyade Tümeni ile birlikte Kırım’da görev alan tabur daha sonra güney Ukrayna’ya çekilmiş ve Nisan 1944’e kadar burada da ordu gücü olarak bulundurulmasının ardından Fransa’ya transfer edilmiştir. Castres’te 1. Freiwilligen Stamm Regiment³⁶ (1.Gönüllü Kabile Alayı) bünyesinde görevlendirilen tabur, Aralık 1944’de dağıtılmıştır (Thomas, 2020, s. 12, 28) ve (Turkestanisches Feld-Bataillon I./370, t.y).

13 Ağustos 1942’de kurulan I/295 Saha Taburu, Romni’deki eğitimini tamamlamasının ardından 295. Piyade Tümenine sevk edilerek, 1942’nin sonuna kadar operasyon sahasında takviye birliği olarak görevlendirilmiştir. Ocak 1943’de tabur, Stalingrad’da büyük zayıat vermesinden dolayı dağılmıştır (Thomas, 2020, s. 28). Yine 13 Ağustos 1942’de kurulan II/76 Saha Taburu, 19 Eylül 1942’de “I/76” olarak yeniden tanımlanmış ve ardından 76. Piyade Tümenine sevk edilmiştir. 8 Şubat 1943’de de 2. Orduya transfer edilen tabur, bir süre Rusya’nın Oryol bölgesindeki çatışmalarda destek gücü olarak görevlendirilmiştir. 19 Nisan 1944’ten itibaren de Karadağ’daki 359. Grenadier Alayı’nda konuşlandırılan tabur, 1944’ün sonuna kadar Arnavutluk’ta, Ocak 1945’te de Hırvatistan’da

³⁶ Almanların Sovyet savaş esirlerinden oluşturmuş oldukları askeri birlikleri, batıda bir arada topladıkları birimin adıdır.

ordu gücü olarak bulunmuş ve Mayıs 1945'te de Avusturya'da dağılmıştır (Turkestanisches Feld-Bataillon I./76, t.y) ve (Thomas, 2020, s. 28, 29). 18 Ağustos 1942'de kurulan I/29 Saha Taburu ise eğitimini tamamlamasının ardından 29. Piyade Tümenine sevk edilerek, 1943'ün kışına kadar Stalingrad'daki çetin çatışmalarda görevlendirilmiştir. Bu süre zarfında 29. Piyade Tümeni'nin büyük zayıat vermesinden dolayı tabur yeniden şekillendirilerek, bu sefer 16 Haziran 1943'de 76. Piyade Tümeni'nde vazifelendirilmiştir. Taburun daha sonraki durumu hakkında herhangi bir bilgi yoktur (Thomas, 2020, s. 28). 21 Ağustos 1942'de kurulan I/44 Saha Taburu da eğitimini tamamlamasının ardından Stalingrad'da konuşlanan 44. Piyade Tümenine sevk edilerek, Ocak 1943'e kadar operasyon sahasında takviye birliği olarak görevlendirilmiştir. Süre zarfında 44. Piyade Tümeni'nin Stalingrad'da bozguna uğramasından dolayı tabur, bir süre daha bölgede ordu gücü olarak konuşlandırılmaya devam etmiş ve akabinde Mayıs 1943'de 162. Türk Piyade Tümeni'ndeki 303. Piyade Alayı'nın temelini oluşturması hususunda Jedlina-Zdrój'ya ya sevk edilmiştir (Turkestanisches Feld-Bataillon I./44, t.y).

Eylül 1942'de kurulan I/389 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından 389. Piyade Tümeni'nde görevlendirilmek yerine Merkez Ordular Grubu'nda konuşlandırılmış ve Aralık 1943'de de dağıtılmıştır (Turkestanisches Feld-Bataillon I./389, t.y). Yine Eylül 1942'de kurulan I/100 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından 100. Jäger Tümenine sevk edilerek, 1943'ün kışına kadar Stalingrad'daki çetin çatışmalarda görevlendirilmiştir. Şubat 1943'de tümenin Stalingrad'da ağır zayıat vermesinden dolayı tabur, daha sonra yeniden yapılandırılarak Mayıs 1943'de 162. Türk Piyade Tümeni'ndeki 236. Topçu Alayı'nın temelini oluşturmasında görevlendirilmiştir. Eylül 1942'de oluşturulan bir diğer birlik ise I/371 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından 371. Piyade Tümeni'nde konuşlandırılarak, Şubat 1943'e kadar operasyon sahasında ordu gücü olarak görevlendirilmiştir. Şubat 1943'de tümenin Stalingrad'da ağır zayıat vermesinden dolayı tabur, 162. Piyade Tümenine geri çekilmiş ve Haziran 1944'de dağıtılmıştır (Thomas, 2020, s. 29).

14 Ekim 1942'de kurulan I/297 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından Stalingrad'da konuşlanan 297. Piyade Tümenine sevk edilmiş ve Ocak 1943'e kadar operasyon sahasında takviye birliği olarak görevlendirilmiştir. Süre zarfında 297. Piyade Tümeni'nin Stalingrad'da bozguna uğramasından dolayı tabur, bir süre daha bölgede ordu gücü olarak görevlendirilmeye devam etmiş ve akabinde Mayıs 1943'de 162. Türk Piyade Tümeni'ndeki 303. Piyade Alayı'nın temelini oluşturması hususunda Jedlina-Zdrój'ya ya sevk edilmiştir (Turkestanisches Feld-Bataillon I./297, t.y). 3 Kasım 1942'de kurulan I/384 Saha

Taburu ise eğitimini tamamlamasının ardından 384. Piyade Tümeni'nin bünyesine sevk edilerek, Ocak 1943'e kadar Stalingrad'daki çetin çatışmalarda görevlendirilmiştir. Şubat 1943'de tümenin Stalingrad'da ağır zayıat vermesinden dolayı tabur, tıpkı I/297 Saha Taburu gibi bir süre daha bölgede ordu gücü olarak görevlendirilmeye devam etmiş ve akabinde Mayıs 1943'de 162. Türk Piyade Tümeni'ndeki 303. Piyade Alayı'nın temelini oluşturması hususunda Jedlina-Zdrój'ya ya sevk edilmiştir (Turkestanisches Feld-Bataillon I./384, t.y). Yine Kasım'da kurulan I./94 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından görevlendirilmek üzere 94. Piyade Tümenine sevk edilmiştir. Bir süre bu tümende görev yapan tabur, 6 Aralık 1943'de 1. Doğu Müslüman SS Alayına transfer edilmiştir. Kasım ayında kurulan son askeri birlik I/305 Saha Taburu ise eğitimini tamamlamasının ardından 305. Piyade Tümenine sevk edilerek, Ocak 1943'e kadar Stalingrad'da ordu gücü olarak görevlendirilmiştir. Şubat 1943'de tümenin Stalingrad'da ağır zayıat vermesinden dolayı tabur, 9 Şubat 1943'de 162. Piyade Tümenine geri çekilmiştir. Burada bir süre konuşlandırılan tabur, 13 Ağustos 1944'de dağıtılmış ve bünyesindeki bazı personeller de yeniden kurulma sürecinde olan 329. Piyade Alayına transfer edilmişlerdir (Thomas, 2020, s. 29).

162. Piyade Tümeni'nin çatısı altındaki Azerbaycan Lejyonunda oluşturulan söz konusu saha taburlarının görevlendirilmelerine baktığımızda ise şu şekildedir; Eylül 1942'de kurulan I/4 Saha Taburu eğitimini tamamlamasının ardından Kafkasya'da bulunan 4. Dağ Tümeni'nde görevlendirilmesi gerekirken, bu konuda herhangi bir icraatta bulunulmamış ve tabur bir süre 162. Piyade Tümeni'nde konuşlandırılmıştır. Akabinde Mayıs 1943'de 162. Türk Piyade Tümeni'ndeki 314. Piyade Alayı'nın temelini oluşturması hususunda görevlendirilmiştir (Aserbeidschanisches Feld-Bataillon I/4 (Gebirge), t.y). Yine Eylül 1942'de kurulan I/73 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından Kafkasya'daki 73. Piyade Tümenine sevk edilerek, Ocak 1943'e kadar bölgedeki çetin çatışmalarda görevlendirilmiştir. 16 Ocak 1943'de Güney Rusya Novorossiysk'e geri çekilen tabur, 21 Ocak 1943'de Taman Yarım Adası'nda konuşlandırılmıştır. Burada bir süre görev yapmasının ardından 16 Mart 1943'de Kırım'a sevk edilmiş ve Haziran 1943'e kadar bölgede ordu gücü olarak bulundurulmuştur. Tabur daha sonra II/73 Saha Taburu'nun askerini bünyesinde toplayarak, Nisan 1944'e kadar Kırım'da görev yapmaya devam etmiştir. 19 Nisan 1944'de Fransa'nın Mende şehrinde bulunan 2. Freiwilligen Stamm Regiment (2.Gönüllü Kabile Alayı) bünyesine sevk edilmesiyle, Batılı Müttefiklere karşı girişmiş olduğu çatışmalar sonucunda Ekim 1944'de dağılmıştır (Thomas, 2020, s. 31) ve (Aserbeidschanisches Feld-Bataillon I/73, t.y).

22 Aralık 1942’de kurulan ‘‘Dönmec’’ lakaplı I/111 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından 111. Piyade Tümenine sevk edilerek, 28 Şubat 1943’de Herson’da ordu gücü olarak konuşlandırılmıştır. 20 Nisan 1943’de Lozovaya’ya geri çekilen tabur, Haziran 1944’e kadar Ukrayna’nın farklı noktalarında görevlendirilmeye devam etmiştir. Temmuz 1944’de de Varşova Ayaklanması’nın bastırılmasında görevlendirilen tabur, 1945’in Mart sonuna kadar önce Batı Prusya’ya daha sonrada Polonya’ya sevk edilmiştir. Bahsi geçen yerlerde ordu gücü olarak bulundurulmasının ardından, Nisan 1945’de bu sefer Danimarka Aalborg’da bulunan 599. Rus Tugayına bağlı 1607.Grenadier Alayı’nda konuşlandırılmıştır (Thomas, 2020, s. 31). Gelişme sürecindeki söz konusu tugayın, konumunun pekiştirilmesi yönünde pek çok çalışmada bulunulmuş ve en sonunda Nisan’dan itibaren Danimarka kıyı şeridini korumakla görevlendirilmesi planlanmıştır (russ. Grenadier-Brigade 599, 2013). Bu hususta taburun muhtemelen son görevi; Danimarka kıyılarının olası bir müttefik çıkarmasına karşın savunulması yönündeydi. Taburun daha sonraki durumu hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

17 Ocak 1943’de kurulan I/97 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından Kafkasya’daki 97. Jäger Tümeni’nde görevlendirilmesi gerekirken, bu konuda herhangi bir icraatta bulunulmamış ve tabur bir süre 162. Piyade Tümeni’nde konuşlandırılmıştır. Akabinde, Mayıs 1943’de kurulan 162. Türk Piyade Tümeni’ndeki 314. Piyade Alayı’nın temelini oluşturmasında görevlendirilmiştir (Thomas, 2020, s. 31). 1942’yi 1943’e bağlayan zamanda kurulan I/101 Saha Taburu, eğitimini tamamlamasının ardından Kafkasya’daki 101. Jäger Tümenine sevk edilmiş ve bölgede ordu gücü olarak konuşlandırılmıştır. Daha sonra tabur, Mayıs 1943’de 162. Türk Piyade Tümeni’ndeki 314. Piyade Alayı’nın temelini oluşturmasında görevlendirilmiştir (Aserbeidschanisches Feld-Bataillon I./101 (Jäger), t.y). 1942’yi 1943’e bağlayan zamanda kurulan IV/101 Saha Taburu ise tıpkı I/101 Saha Taburu gibi eğitimini tamamlamasının ardından Kafkasya’daki 101. Jäger Tümenine sevk edilmiş ve bölgede ordu gücü olarak konuşlandırılmıştır. Tabur daha sonra, 1943 yazında sebebi bilinmeyen bir nedenden dolayı dağıtılmıştır (Aserbeidschanisches Feld-Bataillon IV./101, t.y). Yaz 1943’de kurulan II/73 Saha Taburu da belirtildiği gibi eğitimini tamamlamasının ardından personeli görevlendirilmek üzere I/73 Saha Taburuna sevk edilmiştir.

1943’te savaşın en çetrefilli zamanlarında, 162. Piyade Tümeni’nin bünyesinde Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan saha taburlarından bazılarının tekrardan düzenlenerek yeni bir isim altında teşkilatlandırılması gündeme gelmiştir. Bu hususta söz konusu taburlardan bazıları, 21 Mayıs 1943’ten itibaren Jedlina-Zdrój’da 303. ve 314. Piyade Alayı ile 236. Topçu Alayı’nda toplanarak yeniden şekillendirilmiş ve böylece 162. Türk

Piyade Tümeni adında yeni bir birlik oluşturulmuştur. Daha sonra bünyesine almış olduğu takviye birliklerle birlikte savaşın sonuna kadar en çok ihtiyaç duyulan kuvvetlerden biri olmuş ve böylece harp sahasında kritik önem taşıyan yerlerde ve ödevlerde görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda 162. Türk Piyade Tümeni, görevlendirilmek üzere öncelikle Slovenya'ya ardından da Ekim 1943'de İtalya'ya sevk edilmiştir. 1944'ün başından itibaren de Liguria'da hem kıyı şeridini korumak hem de partizanlara karşı mücadele etmek için konuşlandırılan tümen, Ağustos'ta Kuzey Batıya sevk edilerek Rimini Savaşı'nda görevlendirilmiştir. Bu savaşta tümenin bir kısım personeli müttefiklere teslim olmasından sonra Azerbaycan Lejyonundan 804. ve 806. Piyade Taburları³⁷ 329. Piyade Alayı'nda toplanıp tümen çatısı altında konuşlandırılmış ve ardından birlik, Ravenna'ya kaydırılmıştır. Mart 1945'de Bologna'da bulunan tümen, Müttefik kuvvetlerin ilerleyişleri karşısında daha fazla dayanamayıp Mayıs 1945'de Avusturya'da İngiliz Ordusuna teslim olmuştur (Thomas, 2020, s. 14, 16, 28, 29, 31) ve (Munoz, 2002, s. 64).

Genel olarak bakıldığında Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birliklerin Alman Ordusu'nda; ihtiyaca, zamana ve şartlara göre farklı amaçlarda farklı yerlerde görevlendirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda birlikler, gerek cephe hattında SSCB, ABD ve İngiltere gibi Müttefik devletlerin ordu kuvvetlerine karşı destek gücü ya da takviye birliği olarak, gerek cephe hattının gerisinde partizanlarla mücadelede kolluk birimi olarak, gerekse bulundukları bölgelerde sıradan asayiş güvenliğini sağlamada güvenlik ekipleri olarak görevlendirilmişlerdir. Eğitim sürecinde kendilerine aşılana mesajlar ve değerler doğrultusunda, Alman kuvvetleriyle beraber amaçları için mücadele ederken pek çok başarıya ve takdire şayan hizmete imza attıkları görülmüştür. Konuyla ilgili olarak Cabbar Ertürk hatıralarında; *“Ömürlerinde askerlik yapmamış ve askeri disiplinin ne olduğunu bilmeyen bu Türkler, Alman subaylarının idaresinde birkaç ay içinde eğitilip olağanüstü askeri başarılar gösterdiklerinde kendilerinden başka kimseyi beğenmeyen Alman subay ve kurmaylarını hayrete bırakmışlardı.”* şeklinde ifadelerle yer vermiştir. Ayrıca Sovyet savaş esirliğinden arınmış Türk asıllı subayların savaşta göstermiş oldukları performanslarının yabana atılmayacak kadar başarılı olduğunu birçok Alman subayın hayretle itiraf ettiğini belirten Ertürk, konuyla ilgili olarak Korgeneral Ralph von Heygendorff'un kendisine; *“Slav asıllı olan Ruslarda askerlik vasfı yok denebilir. Onlara askerliği Hristiyanlaşmış Tatarlarla Hristiyanlık taassubu olan biz Prusyalılar verdik. 200 seneye aşkın bir zamandan beri askeri eğitimden uzak tutulmuş ve subay olarak yetiştirilmemiş olan Türklerin çok kısa bir devre*

³⁷ Ayrıca Türkistan Lejyonu'ndaki I/305 Saha Taburu'nun bir kısım personeli de 329. Piyade Alayı'nda konuşlandırılmıştır.

eğitim gördükten sonra bu kadar başarılı olacaklarını hiç tahmin etmiyordum. Ruslar hata etmişler, eğer sizleri kendi askeri birlikleri içinde dağıtarak ordu birlikleri içinde azınlık durumuna düşürmeselerdi, sizleri ayrı tümenler, alaylar halinde kendinizden olan subayların kumandasında harbe sokmuş olsalardı daha başarılı olurlardı. Bugün biz bütün Türk birliklerini ayrı ayrı taburlar haline getirdik ve cepheyi tamamıyla onlara teslim ettik. Böylece onların taarruzda ve savunmadaki başarılarını gördük. Hatta şunu da itiraf edeyim ki biz Türk birliklerinden bu kadar cesaret ve başarı beklemiyorduk. Hele bize karşı gösterdikleri bağlılık ve vazife aşkı bir Alman kurmayı olarak beni ve silah arkadaşlarımı sevindirmiştir.” şeklinde açıklama yaptığını da ifade etmiştir. Hatıralarında yer verdiği bir başka Alman generalinin itirafı ise şöyleydi: “Alman askerleri açlığa, susuzluğa alışmış değiller. Onlar sivil hayattaki hayat düzenini savaş hatlarında da istemektedirler. Fakat Türkler böyle değiller. Günlerce aç kalsınlar seslerini çıkarmazlar. Birinci Dünya Harbi’nde Irak cephesinde Türk birlikleriyle birlikte bulunmuştum. O zaman sizin askerlerin fedakârlıklarına hayret etmiştim. Aylarca ateş hattında yarı aç, kirlilik ve yorgunluk içinde oldukları halde, onlardan çok uzakta ayrı kalmış Doğu Türklerinin de aynı duygu ve alışkanlık içinde savaşa devam etmeleri bir Alman kurmayı olarak beni duygulandırdı. Sizin saraylarınızın en büyük hataları kendi öz milletinden olanları bırakarak Balkanlar’da, Afrika’da, Arap Çöllerinde fetihler yapması ve gittikleri yerlerde dünkü düşmanlarını himaye ederek, öz milletine istikbal sağlamaması olmuştur.” (Ertürk, 2005, s. 160, 161, 173, 174, 175)

Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan askeri birliklerin, savaş sürecinde destek gücü, kolluk birimi ya da güvenlik ekibi gibi icra etmiş oldukları görevlerin yanı sıra Sovyet Ordusuna karşı girişmiş oldukları çatışmalarda görevli Türkçe konuşan halklara mensup Sovyet askerlerinin Alman Ordusuna teslim olmalarında ayrıca rol oynadıklarını da belirtmemiz gerekir. Türkistan Lejyonunda görev yapan Türkistanlı Murat Cengiz, Doğu cephesinde taburuyla beraber vazifelendirildiği bir zamanda, iki gece üç gün süren çatışmalar sonucunda Kızıl Ordu’nun hayli zayıf olduğunu ve yaklaşık 80 Türkistanlı Sovyet askerinin esir alındığını belirtmiştir. Daha sonra konuyla ilgili olarak; “*Esir aldığımız yurttaşlarımızla kucaklaşarak vatan hasretini gidermeye çalıştık. Onları alarak kampımıza götürdük, yeni elbiseler verdik, banyo yapmalarını sağladık. Güzelce bir ziyafet verdikten sonra 5-6 gün dinlenmeleri için serbest bıraktık. 1944-45’te savaş bitmek üzeriydi, Almanlar bizi Polonya cephesinden alarak daha sonra İtalya’nın Milano şehrine gönderdiler.*” şeklinde ifadelerde bulunmuştur (Koçar, 2017, s. 377-388).

Öte yandan süreç içerisinde birliklerdeki görevli bazı personellerin, bir takım yanlış uygulamalarda ve hatalı davranışlarda bulundukları da kayıtlara geçmiştir. Türk dilli Sovyet

savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerdeki bazı personellerin, belli başlı sebeplerden dolayı görev yapmış oldukları birliklerden zaman zaman firar ettikleri görülmektedir. Ordu düzeninin bozulması hususunda icra edilen yanlış uygulamaların en büyük ve en bariz örneklerinden biri olan firarın ana sebebi; lejyonerlerin Alman askerleri tarafından eşit seviyede görülmeyip ağır mobinglere, aşağılanmalara ve hakaretlere maruz kalmalarıdır. Hatta zaman zaman hava bombardımanlarına karşı, lejyonerlerin kalkan olarak kullanıldığı bile görülmüştür. Süreç içerisinde söz konusu muamelelere maruz kalmalarının bir neticesi olarak daha fazla sabır gösteremeyen lejyonerler, fırsatını buldukları anda firar ederek, görev yapmış oldukları bölgelerin yerel partizan güçlerine katılmaktaydılar. Ne var ki birliklerin içerisindeki lejyoner kılığındaki Sovyet casuslarının firarları organize edip, süreci hızlandırmada büyük etkileri olmuştur. Plan doğrultusunda isyan çıkartılarak, birliğin üst kademeli Alman subaylarının öldürülmelerinin sonucunda yapılan partizan saflarına geçişlerde epeyce kan dökülmekte ve hem taraf değiştirmek isteyen lejyonerler için hem de Alman tarafı için olumsuz sonuçlar sırayet etmekteydi. Öte yandan gerçekleştirilen bu tip firarlarda askerler yanlarına alabildikleri kadar orduya ait silah ve mühimmatta götürmekteydiler. Alman Ordusu'nun 1943'de Doğu cephesinden geri çekilmeye başlamasıyla firar oranları yılsonuna kadar yaklaşık %10'u bulmuştu. Bu yüzden söz konusu etkenler doğrultusunda taraf değiştiren lejyonerler hakkında düzenlenen bir raporun 1943'te Hitler'e sunulması üzerine, Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan bütün askeri birliklerin dağıtılması yönünde karar alınmıştır (Sakal, 2013, s. 225, 233, 235. 240). Fakat bir süre sonra Batılı Müttefiklerin Atlas Okyanusu kıyılarından Almanya'ya karşı çıkartma yapacağına dair bir bilgi edinilmesi üzerine karar güncellenmiş ve Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan birçok askeri birlik, birbirleriyle karşılaşamayacak bir şekilde ihtiyaca binaen yeniden konumlandırılarak Batı Avrupa'ya gönderilmiştir. Savaş sahasında iyi performans gösteremeyen bazı birlikler ise işçi taburuna çevrilerek inşaat, depo, maden, ulaşım hatları, kamp vb. alanlarda çalıştırılmakla görevlendirilmiştir (Ertürk, 2005, s. 179) ve (Munoz, 2002, s. 60). Öte yandan batıya sevk edilen birliklerde firar olayları hala daha devam ederken, icra edilen taraf değiştirmelerinin yanı sıra yüz kızartıcı suçların işlendiği de görülmüştür. İtalya, Slovenya ve Polonya gibi ülkelerde görev yapan Doğu Lejyonlarına ait bazı birliklerdeki personellerin, yerel ahalinin evlerine zorla girip yağmacılık faaliyetlerinde bulunmaları ya da görevlendirildikleri yerlerde insanları rahatsız edip kadınlara istismarda bulunmaları vakalarıyla karşı karşıya kalınmıştır. İşlenen bu insanlık suçları genelde suçu işleyen askerin infaz edilmesiyle sonuçlandırdı (Kumru, 2021, s. 240, 241, 242, 250).

Doğu Lejyonlarına ait bazı birliklerin batıya sevk edilme sürecinde, Alman Ordusu'ndan ayrı bir yapılanma içerisinde olan SS, bünyesindeki alayların cephelerde gerilemesine Alman komutanlarının basiretsizliğini öne sürerek, düşmana öldürücü darbeyi süratle vurabile hususunda alaylarını 1943'de tekrardan organize etme kararı almıştır. Süreç içerisinde SS'in daha da genişletilmesi adına Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulan bazı birliklerin bu paramiliter örgüte dâhil edilebileceği fikri gündeme gelmiş ve bu hususta 1943'ün sonlarına doğru SS'teki Aryan üyelik ilkesi yürürlükten kaldırılmıştır (Çelik, 2015, s. 226, 227) ve (Kumru, 2021, s. 257). Daha sonra Heinrich Himler'in müsamaha göstermesiyle Türkistan Lejyonu'nun komutanlığını yapan Andreas Meyer Mader öncülüğünde 1943'ün Aralık ayında Poniatowa'da "Müslüman SS Birliği Yeni Türkistan" (*Muselmanische SS-Division "Neu-Turkistan"*) adında yeni bir birlik kurulmuştur. Bu birliğin kurulmasında öncelikle Türkistan Lejyonundan 450. 782. 786. 790. ve 791. Piyade Taburları, Azerbaycan Lejyonundan 818. Piyade Taburu ve İdil-Ural Lejyonundan 831. Piyade Taburu yer almıştır (Munoz, 2002, s. 80, 81). Daha sonra birliğin komutanı Andreas Meyer Mader, söz konusu taburlara ek olarak hem toplama kamplarındaki savaş esirlerinden hem de çalışma kamplarındaki işçi taburlarından gönüllü asker toplamasıyla birlik, kısa bir süre sonra 1. Doğu Müslüman SS Alayı (*1.Ostmuselmanische SS-Regiment*) ismiyle yeniden şekillendirilmiştir. Bu hususta alay, Şubat ilâ Temmuz arasında partizanlara karşı mücadele etmek üzere sırasıyla Minsk, Juraciški, Łomża, Białystok, Volozhin gibi şehirlerde görevlendirilmiştir (Sakal, 2013, s. 255, 256, 260, 261).

Mart 1944'de Andreas Meyer Mader'in partizanlara karşı girişmiş olduğu çatışmada yaşamını yitirmesinin ardından alayı sırasıyla; Yüzbaşı Heinz Billig, Yüzbaşı Herrmann Grodno ve Binbaşı Franz Lieberman komuta etmeye çalışmıştır (Sakal, 2013, s. 359). Temmuz 1944'de alay bir süre komutansız kalınca bünyesindeki taburların General Vlassov'un Rus Kurtuluş Ordusuna dağıtılmasının kararı alınmıştır. Fakat Milli Türkistan Birlik Komitesi'nin lideri Veli Kayyum Han ve Muhammed Emin el-Hüseyni'nin durumla ilgilenmelerinin ardından alayın başına 1944 Temmuz'unda Harun El Reşid atanmıştır (Borsarello ve Palinckx, 2007, s. 47). Ağustos'ta meydana gelen Varşova Ayaklanması'nda partizanları etkisiz hale getirmek amacıyla ordu gücü olarak görevlendirilen Alay, bünyesindeki personelinin 250'sini kaybetse de performansından ötürü birçok asker demir haç ile ödüllendirilmiştir. Daha sonra alay, Slovak partizanların Almanya'ya karşı başlattıkları Slovak Ulusal Ayaklanmasını bastırması için Ekim 1944'de Slovakya'ya sevk edilmiştir. Bu süre zarfında Heinrich Himmler, 1. Doğu Müslüman SS Alayı'nın tümen büyüklüğünde bir birliğe dönüştürülmesi yönünde talimat yayımlamıştır (Munoz, 2002, s. 81, 83). Bu doğrultuda 1. Doğu Müslüman

SS Alayı, Slovakya'nın Miawa şehrinde tamamıyla Doğu Türklerinin yer aldığı bir birlik olacak şekilde Harun El Reşid komutanlığında yeniden organize edilmiştir. 15 Aralık 1944'den itibaren SS operasyon Dairesinin İkinci Şubesine tabi tutulan birlik, organize sürecinde ayrıca Avrupa'nın birçok noktasından Doğu Türk kökenli gönüllü askerler toplanmıştır. Bünyesinde bir "Karargâh Biriminin" yanı sıra; bir İdil Ural Alayı (*Waffengruppe SS "İdel Ural"*), bir Türkistan Alayı (*Waffengruppe SS Turkestan*), bir Kırım Alayı (*Waffengruppe SS "Krim"*) ve bir Azerbaycan Alayı (*Waffengruppe SS Aserbaidshan*) barındıran birlik, Doğu Türk Silahlı SS Birliği (*Osttürkische Waffen-Verband der SS*) adını almıştır (Sakal, 2013, s. 263, 264, 266, 267, 268). Bkz. (EK 26.) Doğu Türk Silahlı SS Birliği, partizanlarla mücadele etmek için öncelikle Slovakya'da görevlendirilmiş ardından İtalya'ya sevk edilmiştir. İtalya'da Bolzano, Verona, Bergamo ve Lombardia gibi şehirlerde bulunan birlik, en sonunda 30 Nisan 1945'de Milan'da, Birleşik Devletler 1. Tank Tümenine teslim olmak zorunda kalmıştır (Thomas, 2020, s. 14),(Kumru, 2021, s. 253) ve (Der Osttürkische Waffen-Verband der SS, 2007).

2.8 Savaşın ve Lejyonerlerin Sonu

Alman Ordusu'nun Şubat 1943'den itibaren Doğu cephesinden yavaş yavaş geriye çekilmeye başlamasına müteakiben, Sovyet Ordusu'nun Alman topraklarına doğru hareket etmesi, Almanya'nın İtalya ve Japonya ile ittifak olmasının neticesinde Batılı Müttefiklerin Eylül 1943'de Baytown Operasyonu ile İtalya'ya, Haziran 1944'de de Fransa'ya çıkartma harekâtı düzenlemeleri, Almanya için savaşın bitmesine neden olan ön gelişmelerdendi (Ertürk, 2005, s. 227). Ne var ki Alman kuvvetlerinin geri çekilmeye başlamalarıyla ordu bünyesinde tutulan kayıtların büyük çoğunluğunun özensiz ve tutarsız olmalarından ötürü³⁸ Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerin akıbetleri yönünde net bir bilgi sunmak oldukça güçtür (Sakal, 2013, s. 272, 273). Bazı lejyonerler savaş sürecinde taraf değiştirip partizanlara katılırken bazıları da Batılı Müttefiklerin Fransa ve İtalya'ya yapmış oldukları çıkartmalar sonucunda süre gelen çatışmalarda ya esir alınmışlardır ya da yaşamlarını yitirmişlerdir. Bkz. (EK 27.) Geriye kalanlar ise Alman Ordusu ile beraber, Müttefik ordularının ilerlemelerine göre Almanya'ya doğru geri çekilerek, savaşın bitimine kadar mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Savaşın kaybedildiği anlaşıldığı zaman yani 1945 Mayıs'ının ilk haftası, bazı lejyonerler başının çaresine bakmak üzere süratle ordudan firar

³⁸ Bu durum, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerdeki söz konusu taburların, aktif personel sayısı hakkında da kesin bir bilgi sunmayı zorlaştırmaktadır.

etmeye başlamışlardır. Süreç içerisinde sahte isim, kimlik ve kişiliklerle bir daha geçmişlerinden bahsetmeden Avrupa'nın pek çok noktasına dağılmışlardır. Fakat hem SS'in hem de yerel partizanların açmış oldukları ateş sonucunda büyük çoğunluğu hayatını kaybetmiştir (Çelik, 2015, s. 241, 242).

Şubat 1945'de düzenlenen Yalta Konferansı'nda, Müttefik devletler, "Savaş Esirleri ve Yerinden Edilmiş Kişilerin Karşılıklı Değişimi" anlaşmasını imzalamışlardır (Kumru, 2021, s. 389). Bu hususta İtalya ve Almanya'da, bazı Batılı Müttefik kuvvetleri tarafından esir alınan lejyonerler, savaş bittikten sonra Sovyetler Birliği'ne teslim edilme sürecine girmişlerdir (Mühlen, 2006, s. 255). Bu süreçte bazı Alman komutanların, lejyonerlerin Sovyet Ordusuna teslim edilmemesi yönünde bir takım girişimlerde bulundukları görülmüştür. Örneğin 162. Türk Piyade Tümeni'nin komutanı Ralph von Heygendorff, Müttefik kuvvetlere bağlı yetkililere teslim olan bazı lejyonerlerin, Alman olarak kayıtlara geçirilip Sovyetler Birliği'ne teslim edilmemeleri yönünde ricada bulunsa da bu istek dikkate alınmamıştır (Çelik, 2015, s. 241). Öte yandan nerede olursa olsun Müttefik kuvvetlere esir düşenler, Sovyetler Birliği'ne teslim olmamak için bazıları yollarda firar etmeyi başarırken bazıları da firar edemeyip intihar etmiştir. Hiçbir şey yapamayanlar ise kaderlerine razı olup, Sovyet topraklarına ulaştıklarında kendileri için uygulanacak infazı beklemişlerdir (Mühlen, 2006, s. 255, 256). Hatta bazılarının da Sovyet topraklarına daha ulaşmadan yolda infazlarının gerçekleştirildiği görülmüştür. Türkistanlı Alim Rabatlı, konuyu şu şekilde ifade etmektedir; *"Rus komutanların gözetiminde Sovyetler Birliğine teslim edilmek üzere 700 kişilik bir grup bir gemiye dolduruldu. Bulgaristan yakınlarında Ruslar üzerlerine benzin dökerek hepsini diri diri yakmışlar. Bunu öğrenen ABD başkanı Stalin'i aramış 'Bu askerlerin suçu yoktu, Nazilerin elinde esirlerdi, neden öldürdünüz' demiştir. Stalin'de 'Benim haberim yok, oradaki subaylar yapmış' diyerek suçunu örtmeye çalışmış."* (Koçar, 2017, s. 377-388)

Fransa'nın lejyonerle ilgili icra etmiş olduğu prosedür ise diğer Müttefik devletlerden oldukça farklı olmuştur. Fransızlar, Sovyet savaş esirlerinden oluşturulmuş askeri birliklerdeki personellerin cüzi bir kısmını, başka millettenmiş gibi gösterip kendi bünyeleri altında saklamışlardır. Daha sonraları bunlar ve Sovyetler Birliği'ne teslim edilme sürecinde firar edenler, Avrupa'nın dört biryanına dağılarak bir süre muhacir hayatı sürmüşlerdir. Sovyetler Birliği'ne iade edilen esirler ise Sovyet mahkemelerinin ağır cezalarıyla karşı karşıya kalarak siyasi ve askeri yönden dikkat çekmiş kişiler ölüm cezasına çarptırılırken, Almanlarla işbirliği yapmış sıradan kişiler ise Sibiry'a çalışma kamplarına gönderilmişlerdir (Mühlen, 2006, s. 256, 257).

Öte yandan milli komite başkanlarının ve üyelerinin savaşın sonundaki akıbetlerinin lejyonerlerden daha farklı neticelendiği görülmektedir. Savaşın son günlerinde milli komitelerin liderleri Almanya'yı terk etme çabası içerisinde bulunmuşlar ve bu konuda da Alman yönetimi, zorluk çıkartmayarak kendilerine gerekli belgelerin hazırlanması yönünde yardımcı olmuştur (Andican, 2020, s. 415). Bu hususta yetkililer, komite başkanlarına ve üyelerine İtalya'ya gitmelerine ve İtalya'daki Amerikan ya da İngiliz makamlarına teslim olmalarını tavsiye etmekteydiler. Konuyla ilgili olarak Azerbaycan Komitesi'nin üst yöneticileri, 22 Nisan 1942'de Berlin'i terk ederek İtalya'ya gitmişlerdir. Burada Amerikan birliklerine teslim olan komite üyeleri, Alman Ordusu'ndaki 162. Türk Piyade Tümenine mensup askeri birliklere karşı çatışmış bir Amerikan subayının sitemiyle karşı karşıya kalmışlardır. Konuyla ilgili olarak subay; *“Sizin birlikleriniz bizi çok uğraştırdı. Siz Alman olmadığınız halde Almanlar silahlarını bırakarak teslim olurken sizin vatandaşlarınız bizimle savaşıyorlardı. Halbuki biz sizinle harp içinde değildik ve sizlerin İtalya'da savunacak aileniz ve vatanınız yoktu. Bakalım Amerikan makamları sizin ve sizin birlikleriniz için ne karar verecektir”* şeklinde kendilerine açıklama yapmıştır. Söz konusu komite üyeleri Amerikan birliklerine teslim olmalarının ardından İtalya'nın Montecatini adlı bir kasabasında diplomatların esir tutulduğu kampa gönderilmiş ve 1945'in sonuna kadar burada esir olarak kalmışlardır. 1945'in sonunda Amerikan makamları üyeleri suçsuz bularak, serbest göçmen sıfatıyla önce Bari daha sonra Santa Maria'da bulunan göçmen kamplarına göndermişlerdir. Santa Maria'da bazı komite üyeleri kimliklerini değiştirerek İtalya'dan ayrılma hazırlıkları yaparken, bazı İngiliz Kuvvetlerine ait birlikler de ne kadar komite üyesi varsa hepsini toplayıp tutuklamaya başlamışlardır. İngilizlerin bu tip bir girişimde bulunmalarının ana sebebi Montecatini kampını Amerikalılardan devralmalarıdır. Yapmış oldukları arşiv araştırmasında bazı SSCB vatandaşlarının bir süre kampta tutulduğunu fark eden İngilizler, bu insanların izlerini sürerek SSCB'ye teslim etme çabasında bulunmuşlardır. Bu süreçte Abdürrahman Fatalibeyli durumdan haberdar olmasıyla farklı bir kimlikle Roma'ya kaçmıştır (Ertürk, 2005, s. 253, 255, 256, 265, 266, 268). Burada İslamiyet ve anti-Sovyet hakkında kitaplar yayımlayan Fatalibeyli, Filistinlilerin dikkatini çekmesiyle 1948'de Mısır'a davet edilerek askerî danışman olarak görev yapmıştır. Daha sonra Kasım 1953'te Batı Almanya'ya göç etmiş ve Münih-Alpenplatz'ta bulunan Radio Liberty'in Azerice masasının başkanlık görevini icra etmiştir. Akabinde 22 Kasım 1954'te de şüpheli bir şekilde evinde ölü olarak bulunmuştur (Abdürrahman Fatalibeyli-Düdinginski, 2023). İngilizler tarafından esir tutulan diğer komite üyeleri ise bazıları Azerbaycan asıllı olduklarını söylemelerinden dolayı 1946'nın sonunda Ruslara teslim edilmiştir. Kendi milliyeti hakkında konuşmayan ya da kendini başka bir

millettenmiş gibi gösteren komite üyeleri ise daha sonra Avrupa'nın çeşitli milletlerinin yer aldığı başka bir esir kampına transfer edilmişlerdir. Bu süreçte bazıları kamptan kaçmayı başarırken geri kalanlar da Sovyet vatandaşı sıfatıyla SSCB'ye teslim edilmişlerdir (Ertürk, 2005, s. 268, 269, 274).

İdil-Ural Türk Tatarlarının Mücadele Birliği başkanı Abdurrahman Şafi Almas ise savaşın gidişatına göre bir aksiyon almıştır. 1943'de Berlin'in hava bombardımanlarına maruz kalmasından dolayı ailesini korumak adına önce Dresden'e taşınmıştır. Burada bir yandan komitedeki faaliyetlerini yürütürken bir yandan da ailesiyle yaşamını sürdürmüştür (Kurban, Abdurrahman Şafi Almas'ın İzlerinden, 2011). Fakat Almanya'nın savaşı kaybedeceğini anlamasıyla siyasi emellerinden vazgeçerek Ocak 1945'te komitedeki başkanlık görevinden istifade etmiştir (Kamay, 2012). Dresden Bombardımanından önce yani 11 Şubat 1945'de de kentten ayrılarak, bu sefer de Güney Almanya'da bulunan Konstanz şehrine taşınmıştır. Mayıs'ta Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasının ardından yaşamış oldukları yeri Fransız kuvvetlerinin ele geçirmesinin bir neticesi olarak 1945 yazında Türkiye'ye göç etmiştir (Kurban, Abdurrahman Şafi Almas'ın İzlerinden, 2011). 1954'de hayatını kaybeden Almas, İstanbul Zincirliköy mezarlığına defnedilmiştir (Kamay, 2012). Komite üyeleri ise muhtemelen bir kısmı müttefik kuvvetlere bağlı yetkililer tarafından tutuklanıp SSCB'ye teslim edilirken bir kısmı da belli bir süre farklı isim ve kimliklerle Avrupa'nın bazı noktalarında gizlice yaşamlarını idam ettirmişlerdir. Ardından Almanya'ya geri dönerek, 1948'den 1952'ye kadar farklı isimlerde Tatar-Başkurt siyasi cemiyetlerinin kurulmasında yüksek olasılıkla öncü rol oynamışlardır.

Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasından bir ay önce Milli Türkistan Birlik Komitesi ve bazı üyeleri Berlin'i terk ederek, geçmişte Almanya'nın günümüzde ise Çek Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde olan Merienbad kasabasına göç etmişlerdir. 5 Mayıs'ta Amerikan birliklerinin bölgeyi kendi hâkimiyetlerine almalarının bir sonucu olarak başta komite başkanı olmak üzere pek çok üst düzey üye mevcut siyasi durum ve sıfatları hakkında söz konusu birliklere bilgilendirmeler yapmalarının ardından 22 Mayıs'ta Eisenhower'ın emriyle başta Türkistan Lejyonuna mensup askerler olmak üzere bütün hepsi tutuklanmıştır. Tutuklanan lejyonerler daha sonra vagonlara bindirilip SSCB'ye teslim edilirken geri kalan diğer komite üyeleri ise sivil personel olarak tanımlanarak serbest bırakılmışlardır. Daha sonra Eisenhower'ın ikinci emriyle Veli Kayyum Han SSCB'ye teslim edilmek üzere hazırlanırken, gözetim altında tutulduğu yere çek partizanlarının saldırı düzenlemeleri sonucunda kendisinin teslim edilme planları askıya alınmıştır. Böylece Amerikan birlikleri kontrolünde önce Pilsen daha sonrada Nürnberg şehrine transfer edilerek kendisi 2 yıl boyunca

sorguya çekilmiştir. Akabinde Nürnberg üzerinden Münih'e gelerek mevcut yardım kamplarında bir süre bulunmak zorunda kalmıştır (Andican, 2020, s. 415, 416, 417). Ardından Milli Türkistan Birlik Komitesi'ni tekrardan kurarak, Türkistan'ın bağımsızlığı yönündeki çalışmalarına devam etmiş ve 13 Ağustos 1993'de Almanya'nın Düsseldorf şehrinde hayatını kaybetmiştir (Koçar, 2015).

Savaş bittikten hemen sonra hem Almanya'nın hem de Avrupa'nın bazı bölgelerinde Müttefik kuvvetler ve yerel milis güçleri, Wehrmacht ile SS'in kaçak askerlerini arama faaliyetlerine başlamışlardır (Han, 1999, s. 174, 175, 176). Bu süreçte, firar eden lejyonerler daha emniyetli gördükleri yerlerde saklanarak Türkiye, İngiltere ve ABD gibi ülkelere iltica etmeye çalışmışlardır. İltica edemeyenler ise Almanya'nın farklı noktalarında yer alan mülteci kamplarında bir süre bulunmak durumunda kalmışlardır. Daha sonra Münih'te yeni bir hayata başlamalarının ardından 1947'de Islamische Rat für Deutschland (Almanya İslam Cemiyeti) adında bir dini cemiyet kurma girişiminde, 1948'den 1952'ye kadar da farklı isimlerde iki Azerbaycanlı, iki Tatar-Başkurt ve iki Türkistanlı siyasi teşkilat kurma girişiminde bulunmuşlardır (Mühlen, 2006, s. 257. 258).

BÖLÜM V

SONUÇ

Ruslar, 16. yüzyıldan itibaren genişleme siyaseti uygulamaya başlamalarına müteakiben süreç içerisinde kendilerine has kullanmış oldukları daha gelişmiş askeri teçhizatlarla doğuda ve güneyde yer alan Türk bölgelerine yönelik icra ettikleri taarruzlarda 19. yüzyılın sonlarına kadar ciddi oranlarda başarı yakalamışlardır. Türk dilli halklar arasında dayanışmanın, birlik ve beraberliğin neredeyse hiç sağlanamaması, Rusların başarıya ulaşmalarında zemin hazırlayan faktörler olmuşlardır. İşgal ettikleri bölgelerde, kalıcılıklarını sağlamak amacıyla icra etmiş oldukları politikalar ve asimilasyon uygulamaları, zaman zaman yerel halkların isyanlar çıkartmasını tetikleyerek, 19. yüzyıla kadar milli benliklerini güç ve kuvvet kullanarak korumaya çalışmalarına sebebiyet vermiştir. 1905 İhtilali'nde milli uyanışın önünü açmaya yönelik birtakım uygulamalarda bulunan Rus hegemonyasındaki Türk bölgelerinin ileri gelen aydınları, İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" anlayışı etrafında toplanarak, ardından düzenlenen Rusya Müslümanları Umumî Kongrelerinde rejime karşı birlik beraberlik içerisinde hareket etmeye yönelik kararlar almışlardır. Bu hususta Rus hegemonyasındaki Türk bölgelerinde başta milliyetçilik fikri olmak üzere milli uyanış yönünde çeşitli uygulamalar ortaya çıkmıştır. 1917 Ekim İhtilali'nden sonra patlak veren Rus İç Savaşı'nda Bolşevikler, Beyaz Orduya karşı başlatmış oldukları mücadele sürecinde imparatorluk bünyesindeki birçok gayri Rus milleti kendi taraflarına çekmek amacıyla "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesini" yayınlamışlardır. Yayımlanan bildiride planlı olarak ateizmden bahsetmemişler ve kendi ideolojileriyle istekleri doğrultusunda inşa edilecek olan özerk yapılaşmaları da belirtmemişlerdir. Yapılan bildiri, gerçeklikten uzak ve bahsi geçen bağımsızlık ta tam bağımsızlığı nitelememekteydi. Yine de birçok gayri Rus millet, bağımsızlıklarını elde edebileceklerini ümit ederek Bolşeviklerin tarafında yer almıştır. Rus İç Savaşı'ndan sonra Moskova'da hâkimiyeti tamamıyla ele alan Bolşevikler imparatorluk sınırları içerisindeki bütün bölgelerde özerk sosyalist cumhuriyetler oluşturmuşlardır. Söz konusu bu cumhuriyetlerde 1939'a kadar korenizatsiya faaliyetleri uygulanarak Sovyet rejimine adapte edilmiş toplumlar meydana getirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte birçok akraba millet ve topluluklar başta hudutsal olmak üzere siyasi ve kültürel bazda ayrıştırılarak milli ve dini alanda pek çok kısıtlamaya ve değişme maruz kalmışlardır. Süre zarfında Sovyet rejiminin bünyesinde yaşamını idam ettirmek istemeyen yerel aydınlardan kimisi Sovyet mezalimine

karşı gizliden gizliye bağımsızlık mücadelesi verirken kimisi de yurtdışına çıkarak mücadelesini bulunduğu yerde icra etmeye çalışmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılan Almanya, bünyesinde yaşamış olduğu siyasi, sosyal ve ekonomik problemlerden sonra, 1933'de iktidara Nazilerin başa geçmeleriyle ülkede yeni bir dönem başlamıştı. Hitlerin önderliğinde ülkede askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda icra edilen uygulamalardan sonra "Lebensraum" politikası çerçevesinde 1938'den itibaren önemli icraatlarda bulunulmuştur. Söz konusu politikanın yürütülme sürecinde Polonya'da Danzig Koridoru engeline takılarak, Almanlara problem oluşturması ve bu probleme Polonya'daki yönetimin çözüme yönelik adım atmaması, Almanya'nın Polonya'ya güç kullanmasına ve devamında İngiltere ile Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmeleriyle II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Daha sonra Hitlerin, İngiltere ve Fransa'ya hem doğrudan hem de dolaylı yollardan uygulamaya çalıştığı barış görüşmelerine bir cevap alamaması ve devamında İngiltere ile Fransa'nın savaş yanlısı bir tutum sergilemeleri, savaşın Avrupa kıtasında yayılıp uzamasına sebebiyet vermiştir. Bu durum Hitlerin, bahsi geçen ülkelerden gelecek saldırılara karşı askeri önlem almasına ve bu konudaki faaliyetlerini "Lebensraum" politikasıyla birleştirmesine yöneltmiştir. İlerleyen süreçte Almanya ile SSCB arasında farklı anlaşmaların yapılıp çeşitli sebeplerden dolayı baltalanmaları üzerine Hitler, SSCB tarafından Almanya'ya karşı bir saldırı gelebileceğini düşünmesi üzerine 22 Haziran 1941'de Barbarossa Harekâtını başlatarak Avrupa'da yeni bir cephenin açılmasına sebebiyet vermiştir. Bu hususta Blitzkrieg taktiğiyle Sovyet topraklarına giren Alman Ordusu, Ocak 1942'ye kadar yaklaşık 3 milyon 800 bin Sovyet askerini esir almıştır. Bu esirlerin çoğunluğunu gayri Rus milletlerden oluşması Almanların şaşırdığı bir detay olsa da savaş esnasında asker yerine konmak bir kenara dursun insan yerine bile konulmayarak ölümüne cepheye sürülen bu insanlar, Bolşevik yönetiminin kendilerine zoraki uygulamış oldukları politikalar çerçevesinde kimisi Almanlarla savaşmaya bile tenezzül etmemiştir.

Sovyet savaş esirleri kamplarda sıkıntılı bir süreç yaşarken, Türkiye bürokrasisindeki önemli devlet adamları zaman zaman Müslüman ve Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin bağımsız bir Turan devletinin kurulumunda Bolşeviklere karşı bir alternatif olarak değerlendirilebileceğini Alman yetkililere bildirmişlerdir. Öte yandan Sovyet savaş esirlerinden faydalanabilme olasılığındaki fikirler hem Doğu Bakanlığınca hem Alman İstihbarat Servisince hem de ordudaki üst kademeli subaylarca dile getirilmekteydi. Bu vesileyle Alman üst yönetimi, söz konusu tavsiye ve fikirler doğrultusunda Türk dilli Sovyet savaş esirlerden farklı amaçlar doğrultusunda faydalanmaya karar vererek konuyla ilgili çalışmalara başlamıştır. Bu hususta Doğu Bakanlığının öncülüğünde Sovyet mezaliminden

kaçan aydınların baz alındığı komisyonlar kurulmasının ardından Sovyet savaş esirleri milliyetlerine göre ayrılarak Polonya ve Ukrayna'da bulunan çeşitli kamplara eğitim almaları üzerine sevk edilmişlerdir. Alman Ordusunda; Türkistan Lejyonu, Azerbaycan Lejyonu ve İdil-Ural Lejyonu gibi askeri birliklerde görevlendirilecek olan bu insanlar, başta askeri olmak üzere siyasi ve kültürel dersler alarak, “Bolşevizm’e karşı ancak, Almanya ile iş birliği yaparak kendi ülkelerini kurtarabilecekleri” mesajı aşıl原因arak savaşa hazırlanmışlardır. Hem Rusların zamanında kendi hâkimiyetlerine aldıkları Türk halklarına yönelik uzun yıllar icra etmiş oldukları baskıcı ve kültürel asimilasyon uygulamalarının hem de Bolşeviklerin Rus İç Savaşı’ndan sonra Türk dilli halkların yaşadıkları bölgelerde icra etmiş oldukları korenizatsiya politikalarının bilincinde de olan Almanlar, lejyoner adaylarını daha milli bir bilince kavuşturmak amacıyla dini eğitim takviyesi uygulamaktan ve haftalık propaganda vazifesi taşıyan süreli yayımlar çıkarmaktan da geri kalmamışlardır. Ne var ki bir zamanlar SSCB’de korenizatsiya politikaları çerçevesinde din ile milli değerlere karşı baskıcı ve saldırganca uygulamalar icra edilirken, Almanların Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin eğitim sürecinde din olgusundan faydalanarak bunu adaylar üzerinde gerek milli bilinç aşıl原因mada gerekse savaşmayı teşvik etmede kullanmalarının stratejik bakımdan çok manidar olduğunu da belirtmek gerekir. Daha sonra eğitimlerini tamamlayanlar Wehrmacht’ın en çok ihtiyaç duyduğu noktalarda görevlendirilmeye başlanmıştır. Bu hususta öncelikle Doğu cephesinde görevlendirilen lejyonerler daha sonrasında Batı cephesine sevk edilerek ihtiyaca binaen ordu gücü olarak konumlandırılmışlardır. Ülkelerinin özgürlükleri için, Almanlarla işbirliği yaparak ihtiyaca, zamana ve şartlara göre farklı amaçlarda farklı yerlerde her türlü görevlendirilmeyi kabul eden bu insanlar birçok fedakârlıkta bulunmuşlardır. Süreç zarfında işlerinden bazıları amaçlarından saparak taraf değiştirme yolunda gidenler olduysa da geri adım atmayarak kanlarının son damlasına kadar mücadelelerini sürdürenler de olmuştur. Umutlarını yitirmeden 1945 Mayıs’ına kadar Alman Ordusu’nda Müttefiklere karşı çarpışanlar, Almanya’nın teslimiyetiyle birçoğunun hayatı tekrardan farklı bir şekilde evirilmiştir. Bu çalışmada, Bolşeviklerin Rus İmparatorluğu’ndan miras aldıkları asimilasyon uygulamalarına karşı bir duruş sergilen Türk dilli halkların, 1941’de kendilerini bir nebze kurtarıcı olarak gören Almanlarla işbirliği yaparak ülkelerinin kurtulmasına yönelik girmiş oldukları süreç ortaya koyulmuştur. Almanlar, Türk dilli Sovyet savaş esirlerinin üzerinde ülkelerinin bağımsızlığının yeniden tesis edilmesinin temel alındığı bir eğitim politikası uygulayarak, süre zarfında oluşturdukları askeri birlikleri harp sahalarında nasıl görevlendirdikleri ve bu hususta söz konusu birliklerinde tarihe ne şekilde yön verdikleri, elde edilen veriler ışığında anlatılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdürrahman Fatalibeyli-Düdanginski. (12 Mayıs 2023). Wikipedia içinde: https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BCrrahman_Fatalibeyli-D%C3%BCdanginski

Acar, K. (2004). *Başlangıçtan 1917 bolşevik devrimi'ne kadar rusya tarihi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Aça, M. (2014). Çarlık rusyası ve sovyetler birliğinde yeni ulusların inşası adına tatar nüfuzunu kırma girişimleri. B.Bayram (Ed.), *Milliyetlerin kesişme noktası: idil-ural çalıştay bildirisi kitabı* (S.219-242). Kırklareli Üniversitesi Yayınları.

Altımişova, Z. (2016). II. Dünya savaşında kırgızistan. N. Sarıahmetoğlu ve İ. Kemaloğlu. (Ed.), *İkinci dünya savaşı ve türk dünyası* (S. 161-176). Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.

Andican, A. (2009). *Osmanlı'dan günümüze türkiye ve orta asya*. Doğan Kitap.

Andican, A. (2017). Dr. Baymirza hayit'in milli türkisan birlik komitesi içerisindeki faaliyetleri. A. Kara, Ö. Kul ve F. Ferhatoğlu (Ed.), *Doğumunun 100. yılında baymirza hayit ve günümüzde türkistan tarihi araştırmaları uluslararası sempozyumu bildirileri*. (S.23-33). Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.

Andican, A. (2020). *Cedidizm'den bağımsızlığa hariçte türkistan mücadelesi*. Ötüken Neşriyat.

Apcpapercollect (t.y). *Leaflets produced by germans against udssr*. <http://apcpapercollect.com/propagandagermansagainstRUSSIA.htm>

Arslanoğlu, C. ve Kayabalı, İ. (1978). *Orta asya türklüğün tarihi ve bugünkü durumu*. Kömen Yayınları.

Axis History (2013. Haziran 15). russ. Grenadier-Brigade 599. <https://www.axishistory.com/list-all-categories/152-germany-heer/heer-brigaden/4398-russ-grenadier-brigade-599-bo>

Aydın, M. K. (2019). İkinci dünya savaş'ında türkistan lejyonu: kuruluşu, faaliyetleri ve türkiye'nin yaklaşımları. *Journal Of History School*, 621- 663.

Ayönü, Y. (Aralık 2009). Bizans ordusunda ücretli türk askerler (xı-xıı. yüzyıllar). *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 53 – 69.

Bennigsen, A. ve Quelquejay, C. L. (1981). *Step'de ezan sesleri*. Kent Basımevi.

Bennigsen, A. ve Quelquejay, C. L. (1981). *Sultan galiyev ve sovyet müslümanları*. Hür Yayınları.

Borsarello, J. ve Palinckx, W. (2007). *Wehrmacht and ss: caucasian, muslim, asian troops*. Casemate Publishers.

Caplan, J. (2022). *Hitler almanyası 1939 -1945*. İnkilap Kitabevi.

Çelik, L. (2015). *II. Dünya savaşında almanya saflarında savaşan "türkistan lejyon ordusu"*. [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi].YÖKTEZ veri tabanından erişildi. (422518).

Çelik, L. (2017). II. Dünya savaşı döneminde nazi almanyası tarafından kurulan türkistan lejyon ordusu'nun savaşa etkileri. A. Kara, Ö. Kul ve F. Ferhatoğlu. (Ed.), *Doğumunun 100. yılında baymirza hayit ve günümüzde türkistan tarihi araştırmaları uluslararası sempozyumu bildirileri*. (S.177-198). Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.

Dağcı, C. (1998). *Hatıralarda*. Ötüken Neşriyat.

Dulag. (2022, Mart 19). Wikipedia içinde. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dulag>

Erol, M. S. vd. (2016). II. Dünya savaşı ve türkmenistan. N. Sarıahmetoğlu ve İ. Kemaloğlu. (Ed.), *İkinci dünya savaşı ve türk dünyası* (S. 201-220). Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.

Ertürk, C. (2005). *Kızılordu'dan kafkas milli lejyonuna bir türk'ün II. dünya harbi hatıraları*. Turan Yayıncılık.

Foreign Volunteers of the Wehrmacht/Waffen-SS (2019, Ağustos 17). *Azerbaijani volunteers*. Facebook içinde. <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.109122683783882&type=3>

Gerede. H. (2020). *Hitler Almanyası'nda Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

German atrocities committed against soviet prisoners of war. (2023, 2 Mart). Wikipedia.https://en.wikipedia.org/wiki/German_atrocities_committed_against_Soviet_prisoners_of_war

Gilyazov, İ. (2016). II. dünya savaşı ve idil-ural bölgesindeki türk halkları. N. Sarıahmetoğlu ve İ. Kemaloğlu. (Ed.), *İkinci dünya savaşı ve türk dünyası* (S.9-25). Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.

Gökpınar, H. (Aralık 2017). Panturancıların nazi almanyası ile ittifak çabaları ve nazi almanyası'nın panturancılık politikaları. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 2101-2135.

Gömeç, S. (2003). *Türk cumhuriyetleri ve toplulukları tarihi*. Akçağ Basım.

Han, H. İ. (1999). *Bir türkistanlının ikinci dünya savaşı hatıraları*. Bedir Yayınları.

Hart, B. L. (2019). *İkinci dünya savaşı tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hayit, B. (1978). *Türk dünyasında rus emperyalizminin izleri*. Sabah Kültür Yayınları.

Hayit, B. (1995). *Türkistan devletlerinin milli mücadeleleri tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hitler, A. (2017). *Kavgam*. Olympia Yayınları.

İshaki, A. (2014). *İdil-ural devleti*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Jacobsen, H. (1989). *Kronoloji ve belgelerle ikinci dünya savaşı*. Genel Kurmay Basımevi.

Jones, N. (2016, 18 Eylül). *Kasprzycki-gamelin convention*. Historical Tribune – The Factual Review. <https://historicaltribune.wordpress.com/tag/kasprzycki-gamelin-convention/>

Jurado, C. (1983). *Foreign Volunteers of the Wehrmacht 1941-45*. Osprey Publishing.

Kamay, A. (2012, 24 Eylül). *Абдурахман шафи алмас (1885 - 1954 гг.)*. LiveJournal. <https://almas-kamay.livejournal.com/6685.html>

Kara, A. (2012). *Gamalı haç ile kızıl yıldız arasında bir yazar cengiz dağcı*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kara, F. (2021). *Rusya'nın orta asya'ya (türkistan) yönelik politikalarının dönemlere göre değişimi*. İksad Yayınevi.

Kasımlı, M. (2006). *Azerbaycan türklerinin milli mücadele tarihi 1920-1945*. Kaknüs Yayınları.

Kırımlı, H. (1996). *Kırım tatarlarında milli mimlik ve milli hareketler*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Koçar, Ç. (2015, Mayıs). *Milli türkistan*. Türk Yurdu. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1504>

Koçar, Y. (2017). II. Dünya savaşı'nda türkistanlı lejyonierlerin hayat hikayesi. A. Kara, Ö. Kul ve F. Ferhatoğlu. (Ed.), *Doğumunun 100. yılında baymirza hayit ve günümüzde türkistan tarihi araştırmaları uluslararası sempozyumu bildirileri*. (S. 377-388). Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.

Kumru, C. (2019). Gamalı haç ile kızıl yıldız arasında türkistanlı askerler. M. Altunkaya, (Ed.), *Türk-Alman İlişkilerine Farklı Disiplinlerden Bakış* (S. 241-253). Palet Yayınları.

Kumru, C. (2021). *Hitler almanyası'nın türkistan politikası*. [Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi].YÖKTEZ veri tabanından erişildi. (668719).

Kurat, A. N. (1987). *Rusya tarihi başlangıcından 1917'ye kadar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kurban, R. (2011, 2 Aralık). *Abdurrahman şafi almas'ın izlerinden*. Haberiniz. <https://haberiniz.com.tr/kose-yazari/roza-kurban/yazi/abdurrahman-safi-almasin-1892-1954-izlerinden/>

Kurban, R. (2020). *İdil-ural kurultayı*. Hitapevi

Lebensraum. (16 Eylül 2023). Wikipedia içinde: <https://en.wikipedia.org/wiki/Lebensraum>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). 162. (Turk.) infanterie-division. <https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/Infanteriedivisionen/162IDTurk.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). Artillerie-Regiment 236. <https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/ArtReg/AR236-R.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). Aserbeidschanisches Feld-Bataillon I/73. <https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/AserbeidschFeldBtl/AserbFeldBtl73.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Aserbeidschanisches Feld-Bataillon I/4 (Gebirge)*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/AserbeidschFeldBtl/AserbFeldBtl4.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Aserbeidschanisches Feld-Bataillon I/73*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/AserbeidschFeldBtl/AserbFeldBtl73.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Aserbeidschanisches Feld-Bataillon I./101 (Jäger)*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/AserbeidschFeldBtl/AserbFeldBtl101.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Aserbeidschanisches Feld-Bataillon IV./101*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/AserbeidschFeldBtl/AserbFeldBtl101-2.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Aserbeidschanisches infanterie-bataillon 804*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/AserbeidschBtl/AserbBtl804.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Aserbeidschanisches infanterie-bataillon 806*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/AserbeidschBtl/AserbBtl806.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Aserbeidschanisches infanterie-bataillon 807*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/AserbeidschBtl/AserbBtl807.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Divisionseinheiten der 162. infanterie-division / 162. (Turk.)*

<i>Infanterie-</i>	<i>Division.</i>	https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/Divisionseinheiten/IDEinheiten162-R.htm
--------------------	------------------	---

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanische infanterie-bataillone*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestInfBtl/Gliederung-R.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches Feld-Bataillon I./297*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestFeldBtl/TurkestFeldBtl297.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches Feld-Bataillon I./370*.
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestFeldBtl/TurkestFeldBtl370.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches Feld-Bataillon I./389.*
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestFeldBtl/TurkestFeldBtl389.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches Feld-Bataillon I./384.*
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestFeldBtl/TurkestFeldBtl384.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches Feld-Bataillon I./44.*
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestFeldBtl/TurkestFeldBtl44.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches Feld-Bataillon I./76.*
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestFeldBtl/TurkestFeldBtl76.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches Feld-Bataillon I./76.*
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestFeldBtl/TurkestFeldBtl76.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches infanterie-bataillon 452.*
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestInfBtl/TurkestInfBtl452.htm>

Lexikon der Wehrmacht (t.y). *Turkestanisches infanterie-bataillon 781.*
<https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/TurkestInfBtl/TurkestInfBtl781.htm>

Liebman, M. (1968). *Rus ihtilali*. Varlık Yayınevi.

Littlejohn, D. (1987). *Foreign legions of the third reich* 4. R. James Bender Publishing.

LiveAuctioneers (t.y). *Azerbaijan newspaper.*
<https://www.liveauctioneers.com/price-result/journal-azerbaidjan-azerbaijan-newspaper/>

Lototski, S. S. vd. (1978). *Sovyet ordusu: sovyet savaş tarihi askerlik bilimi - doktrini - sanatı - stratejisi*. Sorun Yayınları.

Mcnab, C. (2015). *Hitler'in ordusu nazi savaş makinesinin tarihi*. Timaş Yayınları.

Meral, M. (Temmuz 2013). *Türkistan lejyonu*. Fikir Enstitüsü Yayınları, 1-7.

Motadel, D. (2015). *İslam ve naziler*. Alfa Yayım.

Munoz, A. (2002). *The east came west: muslim, hindu & buddhist volunteers in the german armed Forces, 1941-1945*. Axis Europa Books.

Musagalieva, A. (2016). II. dünya savaşı'nda kazaklar ve kazakistan. N. Sariahmetoğlu ve İ. Kemaloğlu. (Ed.), *İkinci dünya savaşı ve türk dünyası* (S. 139-160). Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.

Mühlen, P. (2006). *Gamalıhaç ile kıızıyıldız arasında ikinci dünya harbi'nde sovyet doğu halkları*. Şema Yayınevi.

Özcan, K. (2017). Bir türkistan sevdalısı: dr. baymirza hayit. A. Kara, Ö. Kul, F. Ferhatoğlu, (Ed.), *Doğumunun 100. yılında baymirza hayit ve günümüzde türkistan tarihi araştırmaları uluslararası sempozyumu bildirileri* (S. 45-57). Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.

Pfeiffer, R. (2007, Mart 30). *Der osttürkische waffen-verband der ss*. Lexikon der Wehrmacht. <https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Zusatz/SS/SSOsttuerkei>

Prazmowska, A. (1987). *Britain, poland and the eastern front, 1939*. Cambridge University Press.

Roy, O. (2019). *Yeni orta asya ya da ulusların imal edilişi*. Metis Yayınları.

Sakal, H, B. (2013). *Başka bir dünya savaşı ikinci dünya savaşı sırasında almanya tarafında savaşan türkistanlılar 1941 – 1945*. Ötüken Neşriyat.

Saray, M. (1993). *Azerbaycan türkleri tarihi*. Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık.

Sariahmetoğlu, N. (2016). II. Dünya savaşı'nda azerbaycan ve azerbaycan türkleri. N. Sariahmetoğlu ve İ. Kemaloğlu. (Ed.), *İkinci dünya savaşı ve türk dünyası* (S.107-137). Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.

Sarisoy, N. (2011). *Gamalı haç ile kıızıl yıldız arasında türkler*. Sinemis Yayınları.

Saydam, A. (1997). *Kırım ve kafkas göçleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Seyhan, Ş. (2015). *Kırım'dan bursa'ya göç eden muhacirler ve yerleşme problemleri*. Akmat Matbaacılık.

Shirer, W. (1970). *Nazi imparatorluğu doğuşu yükselişi ve çöküşü*. Ağaoğlu Yayınevi.

Swietochowski, T. (1988). *Müslüman cemaatten ulusal kimliğe rus azerbaycanı*. Bağlam Yayıncılık.

Şahin ve Gürsoy. (2007). *Stalin ve türk Dünyası*. Kaknüs Yayınları.

Tarih Dükkânı (2023, 28 Temmuz). *Saarland taarruzu ve siegfried hattı*.
<https://www.youtube.com/watch?v=jeCa5Hd34zY&t=7s>

Taymas, A. B. (1966). *Kazan türkleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Thomas, N. (2020). *Hitler's eastern legions 1942–45*. Osprey Publishing.

Topwar (2019, Eylül 28). *Foreigners serving in the wehrmacht and ss troops*.
<https://en.topwar.ru/162840-inostrancy-na-sluzhbe-v-vermahte-i-vojskah-ss.html>

Türkistan lejyonu. (2023, 10 Mart). Wikipedia içinde:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkistan_Lejyonu

ZEFYS - Staatsbibliothek zu Berlin (t.y). *Gazavat*. <https://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/list/title/zdb/2435367X/>

ZEFYS - Staatsbibliothek zu Berlin (t.y). *Idel-Ural*. <https://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/list/title/zdb/28036414/>

Військовий аукціон REIBERT (2015, Şubat 2). *Волзько-татарський легіон / legion "idel ural"*. <https://reibert.info/threads/volzko-tatarskij-legion-legion-idel-ural.24572/page-3>

Губернский, Б. (2015, Mayıs 2). *Военные действия в Крыму в 1941-1942*. Крым.Реалии - krymr.com. <https://ru.krymr.com/a/26990030.html>

Официальный сайт полномочного представителя Президента Российской Федерации в Приволжском федеральном округе (t.y). *Информация о вкладе Республики Татарстан в Победу в Великой Отечественной войне 1941-1945 годов*.
<http://pfo.gov.ru/pobeda75/tat/>

Официальный сайт полномочного представителя Президента Российской Федерации в Приволжском федеральном округе (t.y). *Информация Вклад Республики Башкортостан в Победу (промышленность, сельское хозяйство, помощь фронту в различных формах)*. <http://pfo.gov.ru/pobeda75/bash/>

Хисамутдинова, Р. Р. (2019). Эшелоны идут на восток. эвакуация в узбекистан в годы великой отечественной войны. Б. С. Абдуллаева vd. (Ed.), *Вклад узбекистана в великую победу над фашистской германией* (S. 8-18). Ооо Ипк Университет.

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Muhammed İbrahim AKIL		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller			
Uzmanlık Alanı			
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Düzce Üniversitesi	Tarih	2019
Tez Başlığı	Nazi Almanyası'nın II. Dünya Savaşında Türk Dilli Sovyet Savaş Esirlerinin Eğitimine Yönelik Politikası		
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Erkan SERÇE		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.) Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

EK 2.

Alman Askerlerine Teslim Olan Sovyet Askerleri

(Dulag, 2022)

EK 3.

Asya Kökenli Sovyet Savaş Esirleri

(German Atrocities Committed Against Soviet Prisoners Of War, 2023)

EK 4.

Asya Kökenli Sovyet Savaş Esirleri

(German Atrocities Committed Against Soviet Prisoners Of War, 2023)

Пропуск действителен для неограниченного количества переходящих на сторону германских войск командиров и бойцов РККА. ПРОПУСК Пред'явитель сего, не желая бессмысленного кровопролития за интересы жидов и комиссаров, оставляет победенную Красную Армию и переходит на сторону Германских Вооруженных Сил. Немецкие офицеры и солдаты окажут перешедшему хороший прием, накормят его и устроят на работу. (Перевод на немецкий язык смотри рядом)	Passierschein Vorzeiger dieses wünscht kein sinnloses Blutbad im Interesse der Juden und Kommissare. Er verläßt die geschlagene Rote Armee und geht auf die Seite der deutschen Wehrmacht über. Die deutschen Offiziere und Soldaten werden den Überläufer gut behandeln, ihn verpflegen und für Beschäftigung sorgen. Der Passierschein gilt für eine unbeschränkte Anzahl von Offizieren und Soldaten der Roten Armee, die zur deutschen Wehrmacht übergehen.
--	--

Командиры и бойцы Красной Армии!

Ваше положение безнадежно.

Все теснее и теснее сжимается железное кольцо германских войск вокруг вас.

Вам не хватает боеприпасов, снабжения и продовольствия, ваши правители и вожди ни к чему не способны, бегут и оставляют вас на произвол судьбы.

Многих из вас коммалась до сих пор угнетала и лишала всех прав, теперь же она пользуется вами для защиты своего режима.

Ваша борьба бесполезна!

Разве это допустимо, чтобы ваше начальство из упрямства все еще беспощадно гнало вас на неизбежную смерть?

Нет – вам ваша жизнь дорога! Сохраните же ее для лучшего будущего и для ваших семей.

ПЕРЕХОДИТЕ К НЕМЦАМ — ТАМ ВАС ЖДЕТ ХОРОШЕЕ ОБРАЩЕНИЕ и пропитание, а также скорое возвращение на родину.

Торопитесь!

Немцы в занятых ими областях уже приступают к разрешению земельного вопроса.

Красноармейцы, не опоздайте, иначе вы останетесь без земли!

Almanların Uçaklardan Attıkları Bildirilerden Bir Örnek
(Leaflets Produced By Germans Against UDSSR, 2023)

EK 6.

Çıplak Toprakta Tutulan Sovyet Savaş Esirleri
(Dulag, 2022)

EK 7.

Türkistan Lejyonu Amblemi 1942-1943

(Thomas, 2020)

EK 8.

Azerbaycan Lejyonu Amblemi 1942-1943

(Thomas, 2020)

EK 9.

İdil-Ural Lejyonu Amblemi 1942-1943

(Thomas, 2020)

EK 10.

Türkistan Lejyonuna Mensup Askerler Dinlenme Sürecindeyken
(Türkistan Lejyonu, 2023)

EK 11.

Azerbaycan Lejyonuna Mensup Bir Asker Dinlenme Sürecindeyken
(Thomas, 2020)

EK 12.

İdil-Ural Lejyonuna Mensup Bir Asker Dinlenme Sürecindeyken
(Foreign Volunteers of the Wehrmacht/Waffen-SS, 2019)

EK 13.

Türkistan Lejyonuna Mensup Askerler Eğitim Sürecindeyken
(Türkistan Lejyonu, 2023)

EK 14.

Azerbaycan Lejyonuna Mensup Askerler Eğitim Sürecindeyken
(Thomas, 2020)

EK 15.

İdil-Ural Lejyonuna Mensup Askerler Disipline Edilmiş Bir Vaziyetteyken
(Thomas, 2020)

EK 16.

Kur'an-ı Kerim Okuyan Bir Türkistanlı Lejyoner
(Foreign Volunteers of the Wehrmacht/Waffen-SS, 2019)

EK 17.

Emin el-Hüseynî İle Görüşen Azerbaycan Lejyonuna Mensup Askerler
(Foreign Volunteers of the Wehrmacht/Waffen-SS, 2019)

Yeni Türkistan Gazetesi Ait Örnekle Bir Nüshanın Kapağı

(Andican, 2020 s. 404)

Azerbaijan Gazetesine Ait Örnek Bir Nüshanın Kapağı

(Azerbaijan Newspaper, t.y)

41 (47)

Tatar legionının atnalıq gəziti

10. Oktyabr 1943

Bygenge könnən aubrlıqlar

German ham tatar xalqının suqışcan dushlön taqında köcüyü — bygenge könnən mehım bursclarsınnan berse bulıp tora. Faqət suqışcan dushlq qına kiləcəktə berdämleknən isənclə nigeze bulıp tora. Suqışta qılqa qul totbısp körəşcelər öcen kiləcəktə berge matur ham jəmle xəzmət ity kiterəcə.

German ham tatar soldatları arısında dushlq könnən-kən arta. İke aradaq dushlq fronttaq köreşti bigrək to naq köcə. Suqışta berbersen qotqaru, ber-bereña jərdəm ity öcen kysatılğan qaharmanlıqlar misalın bik kyp kiterge məmın.

Suqışta ike millət arasında bulğan berdämleknən naqıq döşmən öcen qurqışclı köc bulıp tora. Bol'seviklar bu berdämleknən ysye alar öcen kiləcəktə qızqışcə natiqədə betyən acıq sızlar. Şünən öcen de alar terle provokatsiyalar ham kin kiyələndə alıp barla torğan propaganda, aldaı ham terror juls belən ike arada dogmanlıq tudırırqa matasalar. German xalqına qarşı bulğan propaganda nindi gənə testə bulmasın, nindi gənə pərdə belən qaplanmasın, ul bol'sevikların xəzergə kəndəge ul mehım bursclarsınnan bulıp tora.

Bol'sevikların beznən araq, xərbı asırlar tēsəndə, məxsus xəzərılğan agentların cibərıne hic to onısmasqa kirkə. Alar tēsp yaqtan millətə bulıp kyrenergə ham yzlərənən tēp maqsatların jərdən rəvəstə ykərgə tırsalar. Ləkin Germaniəgə ham beznən siasətəbeze qarşı bulğan propagandalı, aların bol'seviklıq jəzən acıq salalar. Alar ber vaqıtta da acıqtan acıq qarşı köreşə cəqərp cəməjlar. Jis qına, bu propaganda, german komandalıqınan jalqışılq-ların tanıtılqıjısı suqış cərdə bulğan aubrlıqlardan fəjdalanı tēsəndə alıp barla. Alar, kečkəna gənə bulğan çitəsizleklərdən də mehım, siası mə'ələlar kytərgə tırsalar.

Xəzergə kəndəge köreş şartlarında, beze ber az şiklənp qaraıms, hic to isəbezdən cəqərməsqə kirkə. Beznən kypcəlebeze, birgən syzebeze isənəp, asırılqan qotqardılar ham qılıbızqa qorai birlərlər.

Beznən bursclıbz — bərektəqləre-bezne bol'sevizmqa qarşı köreşti cən kyneldən birlənlənebezege isəndirirgə tırsız. Beznən suqışta kysatılğan ünsiqlərləbz, beznən dərəcə-bezne könnən-kən ystəra baralar.

Beznən arada bərm-sərm cəqan satıluc provokatorlar german komandalıqın saq qatırmıj ham basqalarqa şiklənp qarau nısn tudırmıj. Sına kyra da beznən yzebeze totubız, kyra tyzlemək ham insafıq talıp itə.

Beznən vazifəbz ham sonq tēlgebez acıq. Ləkin mənə bely gənə az. Ber bez gənə tygel, bəten xalq-bəz beznən maqsatın anlarqa ham beze bəten keclərə belən jərdəm itərgə tırsız.

Ber bəten tatar jərdən ky tyzlemlekkə, bətrılgıqa ham işgə köreşə cəqərbəz. Xalqıbzınna torməsqə ham köreşə səliətə bulıns kysərgə

bursclıbz. Bol'sevizmın çingəndə gənə, beznən vatanıbz azat bulcaq, köreş jılında bulğan aubrlıqlar, qılınqlar — beznən jərek tēlgebeze qaqışta almaslar!

İtaliənən jana juls

Jana cəmhıyriət-faşistik davlatə başlıqın burscları yz estənə alqan saqışta Mussolini İtaliə xalqına tybəndəge mərəşəqatne jasadı.

„Ministrlər şurasınan 26 sentabrda qəbul itkən deklaratsiyə nigzəndə jana cəmhıyriət faşistik davlatə tudı. Bu davlat jəqən könnərdə sajlanaq millət çışlqı tarafınnan yzənən sonqə konstitutsion tēsən alar. Sul vaqıtqa cəqlə, min byğennən başlap cəmhıyriət faşistik davlatənən juqar başlıq burscları yz estənə alar.“

Qul qujqan: Mussolini

İtaliənən jana xəkmətə

Tənəq İtaliə şəhirlərənən ber-səndə, Mussolini çitəkecləge astında, 27 sentabrda İtaliə cəmhıyriət faşistik xəkmətnən bərencə ojeətrı utırsız buldı.

Adolf Hitler tybəndəge telegram-məsn Ducege cıbarde:

„Rindəqə cəmhıyriət faşistik xəkmətə başlıq Benito Mussoliniq.“

Duce!

Min seznən İtaliə cəmhıyriət faşistik xəkmətə tuus turandaq xəbərgəznə qalıq ham qanaqıqlıq belən aldam. Min, Duce, Bəjek Germania Imperia xəkmətnən Seznən tarafın tēzələn jana cəmhıyriət faşistik xəkmətnən tanuın ham anın belən bergə, qılqa-qul totbısp tırsılq bərektəqlər berdämleknən çingə xalq suqışnə davam ittyr nistəndə ikenən sezmə xəbər ity yzəm öcen şərf sanıjı.

Adolf Hitler“.

Jana İtaliə xəkmətə, Germania xəkmətnən başqa taqın Japonia imperatorlıq xəkmətə, Rumıniə, Bol-qarıə, Vengriə, Xorvatiə ham Slovakiə, culaq uq milli Qıtaı belən Mancu-di-Go tarafınnan yzən tan-lar turında xəbər alda.

Faşizmın jana jəze

Baq kvartıradan jaraq tygel şəh-lərən bərsəndə urnasqan jana xəkmət qərarlar jana İtaliə tybəndəgeçə ıllarqa nigz bırı.

Ul yzənən berdämlege belən keclə ham ırnək rəvəstə ojeqan içtimai cəməiət bularaq xəzergə zaman davlatən gəvdələndəclək. Məmn culaq bulacaqın Mussolinin tybəndəge syzlərə də kysatı:

İdare Ham xəkmətiqə jana ırnə-nar, bərencə nəvəti, cəclərgə birləclək. Xəkmətnən, faşistlar aqzalarınan qanunsız bəjular turandaq cərləne tikşery komissiyən qal-dırus turandaq qərar. Dyce çitəkecləndə janadan tərələ torğan İtali-ən içtimai sifətdə da, culaq uq acıq kysatı.

Şəqalar, korol tarafınnan bilg-lənp kılğan Senat taratılqın. Dıngəz, hava ham qorş qır keo-lərə kynellə faşistlar millisiəse cənə qusla.

Məstəqillək öcn kytərlən İdel-Ural bərdən, auz kərdərdə çingə, tuqan iləbeze alıp qırtıbz

Beznən öcen juls ber gənə

Bol'sevizmqa qarşı Germania ham bəten Jevropa xalqları tarafınnan alıp barla torğan xəl itkə bu köreş, qanış suqış beze, terek-tatar xalqlarına qajət zır ham auz bürce jəklı. Bez, bu jəy jəki ylem öcen alıp barılqan suqışta yzebeznən ırnəbzın, bursclıbzın acıqlap, sul bursclı, bəjek ideal öcen köreşəge tırsız. Beznən bəjek idealıbz bulıp: bol'sevizm qılıbqınan azat bulı, yz məstəqilləgebeze jaulap alı tora.

Beznən öcen juls ber gənə: jə bez mənəge bol'sevizmın qılıqqa duar itələn, kimətələn keclərə bulıp qalabz, jəki bol'sevizmın tar-mar itkənə yz məstəqilləgebeze öcen köreşəbz. Başqa juls juq. Başqa har terle juls beznə həlakətə itləclək. Başqə beznən jəyze-bezne sorau astına qujacq. Terek-tatar xalqları, öcen bol'sevizmın saqıq, raxim əzlay, alardan nindi də bulsa çinellək kəy — aqlıslıq, jəki bol'sevizmın qara jəzlegen anımaı bulır ide.

Sonqə vaqışta kənəqıştaq front xollərənən yzərgə, beznən araq kərgən qajbər qırqıqlar öcen bu mə'ələlarqə bətenləj başqa qarış tudırdı. Alar kiləcəktə bol'seviklar aldında nicek bulsa da yzlərən aqlan öcen jərdən rəvəstə beznən köreşəbeze kirtə salırga ham beznən berdämlegebeze bəzərgə matasalar. Ujars acıq, saf bulmaqın bərləq keclər öcen də, bol'sevizmın juq itələcəgə ikələnəp qarancılar öcen də ber gənə nərəsnə istə totarqə kirkə: bol'sevizm sistəmə bularaq cır jəzennən bərsəbz juq itələclək. Bol'sevizmqa — Stalin palacılarsına Jevropaqə aqaj basarqə məmkinlək birlə-məjclək! Jevropans bol'sevikları turandaq bərləq ləqərdəclər, xıllar şatlıq öcen köreşəge Jevropa ham Azia xalqları tarafınnan juqca cəqərləclək.

Bol'sevizmqa nindi də bulsa isənclə belən qarau — tarix ham beznən azatlıq öcen köreş idejəbz tarafınnan qafu itələməclək. Kəndə kəm bol'sevizm belən kileş turanda, alardan acıq jəz tabı turanda xıllana, ul kəse beznən millətəbeznən azatlıq xarəkətnə xıllatəclək itə. Bol'sevizmın ber kəmgə də saqıq juq. Bol'sevizm bərləq acıq, jəzəbz belən Jevropa estənə, kecləq dəniasına qaplanırga bəten kece belən tırsəsa da, ul anı ırsəq almaja-cıq. Bol'sevizmın tēp yzlegə — acı, yz alı, azatlıq öcen köreşəge bərləq xalqların juq ityən tora.

Bol'seviklar kənəqıştaq frontı qajbər ınsıqlarqə ırsıqlar da, aların bu ınsıqlar faqıq ylem alda sulans qına bulıp tora. Jevropa ham məcləmən xalqlarınan köc bəjek ham ul köc bol'sevizmın tar-mar itləclək.

Köreş davam itə. Köreş davam itələclək. Köreş — bol'sevizm belən arası xəl qılqancı, anı çimərgəncə suzılcıq. Bərsəbz də keclək dənias estənə kile torğan bu cəməqə qarşı qorallıqırga, sonqə, kecləq köreşəge tırsız. Jə jəy: jə ylem öcen bərsə torğan bu suqışta beznən ırnə acıq, beznən juls ber — köreş ham bol'sevizmın tar-mar ity.

A. Xəmid

40 Zsn 55 624

İdil-Ural Gazetesiine Ait Örnek Bir Nüşanın Kapağı

(İdel-Ural, t.y)

Iron avtag Az dän adämy fyrt

Armäst duntag zühdrän äm xondä-
näs jaxi iuvy adämy fyrt. Ujy tyxkaj äm
uyman nä bäsä, uyman nä pädzaxad, ä
jyn uyda äm jyn nä udnä. Uymä gäp
duntagin udnä äm, kämäj fändy
xondän jaxi. Tyngdär yn äi koma sajn,
nyj fyrt uyda. Soveton Uärsäejy ta nod-
zy däsagdar ärcuydy kodtoj duntä. Agas.
Syrx äsady däs xuydytoj „duney kusä
adämy fyrtä“. Däyd y näj, äly iron lög
där-ä jaxican radta farat: „Äu äm äz
iron nal dän“. Fäla-ä NKVD „ä
zärdyl kuy ärbälänydä, udnä-ä jaxi
zärdä riagäjä nyqqa is äm-ä deryda
jäsi, uyman: — „Cäjä mägyr sint Soveton
Uärsäejy chärg adämy. Käcyta nal is bar
jäsi adämy koj zäkäny, udyon cady
sagyl xäcy.“

Iron adämy kuyd ägäs xäxkon adämän
där is bäsä, baxad syn äs fyrdäjä tyng

Kud cäuncä tuhdi xabärdtä näuäg gvinei

Näuäg Gvinei-Finai näläduanı znagi ät-
sädtä kämädä raxatäncä, uonbäl Japoni
ästädtä ämpursä fäccäuncä. Duuä färmäj
där näuäg tuhdon qartä ke baxatäncä,
uomä gäpä tuhdi ustur däs buduräbäl ni-
abuxäjä.

Japojnag äsädton xäjäjä ustur bax-
jäjä ke tox kämäj Saläman ämä Laci, etä
ustur äsazon gäntä ärxatäncä zägbäl.
Japojnag näläduanı tuhdon qartä 1-g sent-

Cägat ameriki 7-g kalonä ka xunnuj?

Cägat Amerikän äjäh ändagon znagi
5-g äm 6-g kolonit ämä sabotäntäjä näj
tassag fäl 7-g koloni ärdäjä däs, käci äj
amerikägä äm lämbuäg cästängäsi fud-
uotä hast kämäj Vasingtoni fäderalon ins-
tituti direktör. Edgar Xuver, Edgar Xuveri
institut kud labaräg kodta, notäjä fäddag
18 mäj tuhdi, Cägat Amerikä zavotä fid-
bilizä baxaügä fämardäjä-138.000 lägi. 14

million lägi zikron-satäjä, kämäj 450.000
lägi sojbärcäbäl nikron-satäjä ämä äs mä-
läti udnä däs kuxthos näbäl ändäncä.
Armäst däs ävzäl kämä kuxthos.
eci saxä ä fästäg nästägä fidbilizä baxaügä
fämardäjä-138 lägi, udnä -60.000 lägi
tuxgin udnä fäccäjä. Uomä gäpä äs Cä-
gat Amerikä xaxatä ä gäntä näbäl daxuj
saxatä tuhdi äm fästänälä ci tuhdon äc-
mäg häj, uo ändäncä äxatä kaxunbäl.

Iron vytağmägä äldämbyd nälänc. Gollinarsaj (dyggag), äm huydä zaxä ujdä sol-
vecki sähdäncä. Äxmä chammar äfärdä käny saveton xäxkon iron sylgojmadäy

Dähystäläncä Mäpäs-Tarkovski

Säribar känä ta mälat!

Abon mä rästäg mä säryl xäccäncä
Läburdän ändon khuxaj fider, qädtyx,
isguy mä fydgul jä tudy mäccäncä
Bavzerä ärmäst uyj mä nyxmä jä tyx.

E, näuäg, mä räjguy uyj bäsä äxmä guyrd,
Kuy fäna udnä äs fydgul dänyl.
Cävdäncä ädärag, radton äs äxmä däyd
O, mä räjguyrd, däs mä äs zärdä mänyl.

Ragäjä Äragmä äkhuydän fyrt mälatä
Assaton nyr abon mä räxy, mä bäsä,
Ej, märdä, mä bax, fäzäncä mä mä bäsäjä
Vzidä jä mä kän, jä bäräjä nyssat.

Assat jä bäräjä, jä guyr mä xory
Lägu-ma jyn räkhuyr tädäjä jä kax.

Yakunäg jä udnä, nä kady cäf zony,
Kavkary qebultä, äfäymärtä maz.

Säribarmä sidäm, jä xos ta näkimä,
Abon nyr toxy bon, jä mälat, jä käd,
Närtön läg kavkazag, säuloxag baximä
Dombej khuxy rdityv bolad ndon kard.

Racydä äsändä, rämudäjä, lägärdä
Ej, didä säribar, känä ta mälat,
Lägu nyr äkotäjä dy ruxmä fändägä
Babyn is fydgul, äsot cäbary khälat.

Adämy mästmä udyg däs fästälit,
Ej, märdä, jaxäyd xäxy sä zard,
Vzong säbäjä zärdäjä zärdäyd ud fästäl,
Ämxyzon äs bärä, räjguy sä cärd.

Äli-Bek.

Gazavat Gazetesine Ait Örnek Bir Nüshanın Kapağı

(Gazavat, t.y)

EK 22.

Abdürrahman Fatalibeyli Berlin’de Konuşurken
(Foreign Volunteers of the Wehrmacht/Waffen-SS, 2019)

EK 23.

STALAG 307
Kommandantur

↓ *Батальон Волжских*
16087 87/88

Verpflichtungs-Erklärung
für Eintritt in die Legion.

Ich erkläre mich bereit, freiwillig in den Reihen der deutschen Armee für die Befreiung meiner Heimat mit der Waffe in der Hand zu kämpfen und in die Legion einzutreten.

Ich betrachte mich damit meines Eides entbunden, den ich seinerzeit in der Roten Armee abgeleistet habe.

Ich verpflichte mich zu unbedingtem Gehorsam gegenüber meinen Vorgesetzten.

ФОРМУЛА ОБЯЗАТЕЛЬСТВА
для вступления в легион.

Я готов бороться в рядах Германской армии против большевизма за свободу моей родины и поэтому вступить в легион.

Этим самым я считаю раньше мною в Красной армии принесенную присягу не действительной.

Я обязуюсь беспрекословно подчиняться приказам моих начальников.

Chasichmetoff Ismail

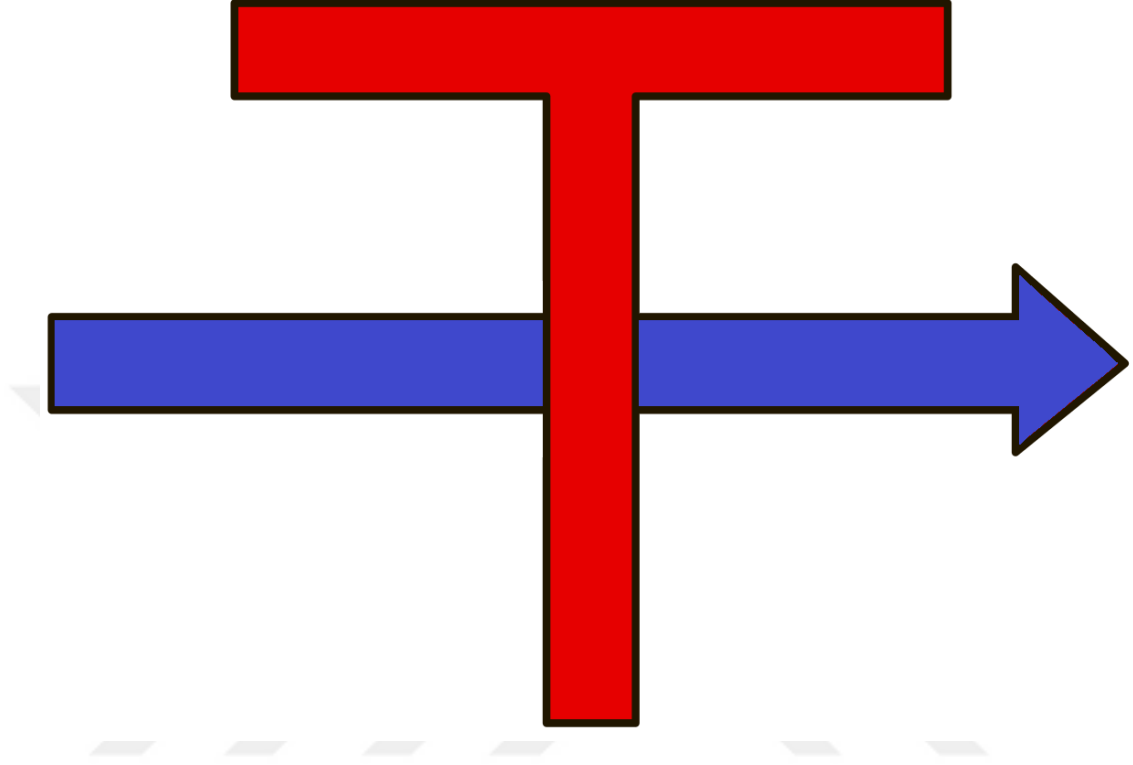
ZKW-Druck — Warschau.

Sovyet Savaş Esirleri Eğitimlerini Tamamlamalarının Ardından Alman Ordusuna

Katılabilmeleri İçin İmzaladıkları İtaatname

(Волзько-татарський легион / Legion "Idel Ural", 2015)

EK 24.

162. Türk Piyade Tümeni'nin Amblemi
(Littlejohn, 1987, s. 268)

EK 25.

Lebensraum Politikası Çerçevesinde İddia Edilen Harita
(Lebensraum, 2023)

EK 26.

Doğu Türk Silahlı SS Birliği Yaka işareti ve Kolbandı

(Littlejohn, 1987, s. 268)

EK 27.

Müttefik Kuvvetlerin Esaretinde Olan Türkistan Lejyonuna Mensup Askerler
(Foreigners Serving in the Wehrmacht And SS Troops, 2019)

